

Pirjo Porvari

TSUHNAN KIRKKO KEISARIN KAUPUNGISSA
Taidehistoriallinen kuvaus suomalaisen Pyhän Marian
kirkon vaiheista tsaarien ajan Pietarissa

Pro gradu –tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
taidehistoria
K1 2002

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta

HUMANISTINEN

Laitos

Taiteen ja kulttuurin tutkimuslaitos

Tekijä

Pirjo Porvari

Työn nimi

Tsuhnan kirkko keisarin kaupungissa

Taidehistoriallinen kuvaus suomalaisen Pyhän Marian kirkon vaiheista tsaarien ajan Pietarissa

Oppiaine

Taidehistoria

Työn laji

Pro gradu -tutkielma

Aika

Kevätlukukausi 2002

Sivumäärä

83

Tiivistelmä

Tutkielman tarkoituksena on selvittää arkkitehti Paulsenin rakentaman suomalaisen Pyhän Marian kirkon rakennushistoriaa sen varhaisvaiheista viime vuosisadan alkupuolelle asti. Kirkkoa ei ole tutkittu aikaisemmin taidehistorian ja arkkitehtuurin näkökulmasta. Koska siitä oleva tieto on hajanaista, tutkielmassa kootaan yhtenäinen kuva rakennuksen eri vaiheista. Samalla kirkon rakennus- ja korjaussuunnitelmat liitetään oman aikansa kehukseen.

Tehty tutkimus pohjautuu arkistotietoihin ja historiallisiin lähdeaineisiin. Sitä on täydennetty haastatteluilla ja omakohtaisella tutkimuksella Pietarissa. Aikalaistietoa on hankittu Pietarissa 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa ilmestyneistä suomenkielisistä sanomalehdistä.

1700-luvun Pietarille oli ominaista tiivis yhteys hallitsijan ja taiteellisten suuntausten välillä. Katariina Suuren aikana usklassismista tuli vallitseva tyyli arkkitehtuurissa. Sen varhaisvaiheessa vaikutteet otettiin Ranskasta. Vuosisadan loppupuolella siirryttiin palladiolaisvaikutteiseen usklassismiin Giacomo Quarenghin myötä. Hänen rakennuksiaan voi pitää lähtökohtana empirelle, joka tuli olemaan vallitseva tyyli 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla usean vuosikymmenen ajan.

Hoviarkkitehti Juri Veltenillä oli merkittävä osuus pääkaupungin rakentamisessa usklassismin varhaisvaiheessa. Hän suunnitteli Pietariin julkisten rakennusten lisäksi 1770-luvulla kirkkoja, joissa suorakaiteen muotoisen rakennuksen pääjulkisivussa on palkistoa ja päätykolmiota kannatteleva nelipylväinen porttiikki. Pääfasadin yläpuolella on kupoliin päättyvä torni.

Arkkitehti Paulsenin suunnittelema suomalainen Pyhän Marian kirkko valmistui vuonna 1805 Pietarin keskustaan Suurelle Tallikadulle ruotsalaisen Pyhän Katariinan ja saksalaisen Pyhän Pietarin kirkon naapuristoon. Pyhän Marian kirkko on ulkonaisilta piirteiltään säilynyt lähes muuttumattomana. Sen koko ja arkkitehtoniset piirteet ovat samat kuin kaksisataa vuotta sitten. Pyhä Maria on pitkä, suorakaiteen muotoinen rakennus. Sen pääfasadissa on porttiikki, joka muodostuu nelipylväisestä, palkistoa ja päätykolmiota kannattelevasta toskanalaisesta pylväiköstä. Kirkon länsiosan yläpuolella on torni. Sen kupoli päättyy umpilaternalaan, joka on jalustana ristin alapuoliselle pallolle. Pyhän Marian kirkon julkisivujen ja tilojen yleinen sommittelu on niin samankaltainen Veltenin rakentamien kirkkojen ja varsinkin Vasilinsaarella sijaitsevan Pyhän Katariinan kirkon kanssa että sen voi sanoa jatkavan Veltenin Pietarissa suunnitteleminen usklassisten kirkkojen rakennustraditiota.

Pietarissa asuvien suomalaisten lukumäärä kasvoi voimakkaasti kirkon valmistumisen jälkeen 1800-luvulla. Seurakunnassa suunniteltiin kirkon laajentamista ja myös uuden kirkon rakentamista. Pyhän Marian kirkon sisätiloja laajennettiin vuonna 1871 lisäämällä uusi lehterikerros ja kolmas ikkunarivi kirkkosalin valaistuksen parantamiseksi. Vuosisadan lopulla tehtiin julkisivuun pieniä parannuksia.

Kirkkokartanon laajentamisesta päätettiin vuonna 1913 seurakunnan talouden kohentamiseksi. Akateemikko arkkitehti Eliel Saarisen piirtämät Suuren Tallikadun kerrostalojen korotussuunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet rahoitusvaikeuksien ja ensimmäisen maailmansodan vuoksi.

Avainsanat

usklassismi, Pietari, Pyhän Marian kirkko

Säilytyspaikka

Jyväskylän yliopiston taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

SISÄLLYSLUETTELO

I	Johdanto	
II	Klassismin aika Pietarissa	5
	2.1. Terminologiaa	5
	2.2. Katariina Suuren ”hurja halu rakentaa”	6
	2.3. Paavali I:n , Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n aika	15
III	Juri Veltenin suunnittelemaa klassistisia kirkkoja	19
	3.1. Arkkitehti Juri Velten	19
	3.2. Pyhän Katariinan luterilainen kirkko (1768-71)	20
	3.3. Pyhän Katariinan armenialainen kirkko (1771-81)	24
	3.4. Pyhän Annan luterilainen kirkko (1775-79)	26
	3.5. Pietari – Paavalin kirkko Viipurissa (1793-99)	28
IV	Pietarin suomalainen Pyhän Marian kirkko	30
	4.1. Inkerin evankelis-luterilaisen kirkon historiaa	30
	4.2. Pietarin ruotsalais-suomalainen seurakunta	31
	4.3. Pyhän Annan kirkosta Pyhän Marian kirkkoon	34
	4.4. Pyhän Marian kirkko ja siinä tapahtuneet muutokset	40
	4.4.1. Arkkitehti Christian Paulsen	40
	4.4.2. Pyhän Marian kirkon julkisivut	42
	4.4.3. Pyhän Marian kirkon sisätilat	50
	4.4.4. Muutospaineita	58
	4.4.5. Kirkkokartanon uudet rakennukset ja rakennussuunnitelmat	62
	4.4.6. Mitä ”stiiliä” Pyhän Marian kirkko on?	67

V	Lopuksi	71
	Liitteet	72
	Kuvaluettelo	77
	Lähteet ja kirjallisuus	80
	Painetut lähteet ja kirjallisuus	81

I JOHDANTO

Pietari Suuri perusti vuonna 1703 Pietarin kaupungin Suomenlahdelle, Nevajoen suulle lähelle Nyenskansin linnoitusta (kuva 1). Venäjän laidalla olevalla alueella asui suomensukuisia kalastajayhdyskuntia, maaperä oli soista, sääolosuhteet epävakaiset. Tavaksi tulikin sanoa, että Pietari rakensi kaupunkinsa ”suolle ja sumuun”¹ eli anekdootin sanoin:

”Pietari I päättää kysyä tshunilta, seudun paikallisilta asukkailta, minne kannattaisi kaupunki rakentaa. Tshunat viittaavat: tuonne! (suolle)”²

Kuva 1 Pietari vuonna 1705 . Kaupunkia on alettu rakentaa Nevan kahta puolta ”Jänissaareen” ja ”Suomensaareen” Nevan ja Moikan välille. Oikealla Nyenskansin linnoitus (1), Pietari Paavalin linnoitus ”Jänissaareessa” (2), ”Hirvisaari”³ (Vasilinsaari) (3) ja Fontakan ja Moikan väliin jäävä alue, johon ruotsalais-suomalainen kirkko (4) 1730-luvulla rakennetaan.

¹ Pesonen 1999, 36.

² Susiluoto 2000, 52.

³ Saarien alkuperäiset nimet olivat suomenkielisiä ja ne esiintyivät mm. alueelta tehdyissä vanhoissa kartoissa.

Perustamisesta lähtien eri kansallisuudet ja kirkkokunnat elivät rinnakkain, toisin kuin Moskovassa, jossa ulkomaalaiset asuivat eristyksessä kaupungin reunoilla. Kaupungin luterilaiset olivat kansallisuudeltaan suomalaisia, ruotsalaisia, saksalaisia ja virolaisia. Aluksi jumalalpalveluksia pidettiin yhteisissä tiloissa, kunnes Venäjän keisarinna Anna luovutti vuonna 1733 tontin ruotsalais-suomalaiselle seurakunnalle kaupungin keskustasta Suuren Tallikadun (Bolshaja Konjushennajan) varrelta. Myöhemmin seurakunta jakaantui, ja itsenäinen suomalainen seurakunta perustettiin vuonna 1745. Seurakunta käytti pientä Pyhän Annan puukirkkoa kuutisenkymmentä vuotta. Uusi kivikirkko valmistui vuonna 1805. Se nimettiin keisarinna Marian mukaan suomalaiseksi Pyhän Marian kirkoksi. Kirkon rakentaja arkkitehti Christian Paulsen käytti piirustuksissaan kirkosta kansanomaista nimitystä ”tsuhnan kirkko”. Pyhän Marian kirkko toimi vuoteen 1938 asti, jolloin neuvostoviranomaiset takavarikoivat kirkon ja se luovutettiin Eremitaasille. Kolmeen kerrokseen jaettua rakennusta käytettiin erilaisiin tarkoituksiin, viimeiseksi siellä toimi luontotalo. Kirkkorakennus palautettiin osittain jumalanpalveluskäyttöön vuonna 1990 ja kokonaan seurakunnan hallintaan se tuli vuonna 1994.

Ennen Venäjän vallankumousta vuonna 1917 Pyhän Marian seurakunta omisti myös kirkon ympärillä olevat rakennukset. Niistä saaduilla vuokratuloilla seurakunta rahoitti toimintaansa. Kirkkokartanossa toimivat aikanaan seurakunnan ylläpitämät kansakoulu, poikien orpokoti sekä Pietarin suomalainen yhteiskoulu.

Inkerin evankelis-luterilaisen seurakunnan pääkirkon peruskorjaus käynnistyi kesällä 1999 ja on nyt loppuillaan. Kirkon vihkiäiset pidetään toukokuussa 2002.

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää arkkitehti Paulsenin rakentaman Pyhän Marian kirkon rakennushistoriaa sen varhaisimmista vaiheista viime vuosisadan alkupuolelle asti. Kirkkoa ei ole aikaisemmin tutkittu taidehistorian ja arkkitehtuurin näkökulmasta. Koska siitä oleva tieto on hajanaista, pyrin kokoamaan yhtenäisen kuvan rakennuksen eri vaiheista. Pyrin myös liittämään kirkon rakennus- ja korjaussuunnitelmat oman aikansa kehykseen. Esittelen niitä arkkitehtejä ja rakennuksia, jotka erityisesti vaikuttivat Pietarin kaupungin uusklassisen ilmeen syntymiseen ja kehittymiseen.

Arkkitehti Juri Veltenin kirkkorakennuksia tarkastelen muita 1700-luvun rakennuksia perusteellisemmin, koska niistä löytyy runsaasti samoja piirteitä kuin Christian Paulsenin Pyhän Marian kirkon arkkitehtuurista.

Työni perustuu osaksi arkistoihin ja vanhoihin lähteisiin mutta Pietarissa olen suorittanut omaa tutkimusta. Olen päässyt seuraamaan Inkerin kirkkojen peruskorjauksia ja jälleenrakentamista viime vuosikymmenellä Keltossa ja Tyrössä. Pyhän Marian kirkkoon tutustuin ensimmäistä kertaa jo sen peruskorjauksen suunnitteluvaiheessa. Tutkimusta tehdessäni olen käynyt useita kertoja paikan päällä tutkimassa ja tallentamassa työn eri vaiheita. Kirkon rakentamiseen liittyviä alkuperäisiä asiakirjoja on ollut vaikea ja monissa tapauksissa mahdoton saada käsiin, mutta peruskorjauksen yhteydessä esiin paljastettu rakennuksen runko on tuonut lisätietoa rakennushistoriaan. Konkreettista apua olen saanut Pyhän Marian peruskorjaushankkeen pääsuunnittelijalta arkkitehti Eero Longalta ja projektijohtajalta diplomi-insinööri Petri Sahariselta sekä Kirkon Ulkomaanavun projektisihteeriltä Aarno Lahtiselta. Käytössäni on ollut peruskorjausta koordinoivan ja rahoittaman Kirkon Ulkomaanavun Pyhän Marian kirkkoa koskevaa aineistoa, jonka avulla olen voinut seurata rakennusvaiheita. Tutkimuksen alkuvaiheessa keskustelut piispa Aarre Kuukaupin kanssa selvensivät käsityksiäni Pyhän Marian kirkon ja suomalaisen seurakunnan vaiheista. Olen keskustellut myös Pietarin Historiallisen museon johtajan Boris Araktcheevin kanssa, ja museon tutkija Alexandra Semenova on antanut suullisia ja kirjallisia tietoja arkkitehti Veltenistä ja Paulsenista sekä auttanut venäjänkielisten lähteiden hakemisessa.

Kirjallisina lähteinäni olen käyttänyt Kansallisarkistoon sijoitettua Pyhän Marian suomalaisen seurakunnan arkistoa ja Eric Gustaf Ehlersin ja Theodor Jungblutin historiallisia kuvauksia Pyhän Katariinan ja Pyhän Marian seurakunnista ja evankelis-luterilaisista kirkoista Venäjällä. Käyttämäni venäjänkieliset Pietarin arkkitehtuuria ja kirkkokulttuuria käsittelevät tekstit on suomentanut opettaja Svetlana Pekonen. Tietoni Pietarin klassistisen ajan arkkitehtuurista perustan pääasiassa akateemikko Dmitri Shvidkovskyn kirjaan *St. Petersburg Architecture of the Tsars* ja Kalevi Pöykön esitelmään Pietarin arkkitehtuurista. Pietarissa 1870-luvulta lähtien ilmestyneet

suomenkieliset sanomalehdet ovat olleet merkittäviä lähteitäni uutisoidessaan Pyhän Marian kirkon rakennusvaiheita ja kertoessaan yksittäisten seurakuntalaisten tunteja rakennus- ja korjaushankkeista.

Käyttämäni venäjänkielinen lähdemateriaali on ollut monesti vaikeasti hankittavaa. Olen kuitenkin yrittänyt tutkimuksessani selvittää tuntemattomaksi jääneen suomalaisen Pyhän Marian kirkon rakennushistoriaa Pietarissa saatavissa olevan lähdemateriaalin pohjalta.

II KLASSISMIN AIKA PIETARISSA

2.1. Terminologiaa

Eri tutkijat ja taidesanastot käyttävät uusklassismi-termiä vaihtelevasti arkkitehtuurista puhuttaessa. Käyttämässäni lähdeeteoksissa klassismi ja uusklassismi voivat olla synonyymejä molempien tarkoittaessa 1700-luvun puolivälin jälkeen Ranskasta levinnyttä tyyli-suuntausta, joka pohjautui antiikin yksinkertaisten ja harmonisten muotojen ohella valistusajan ihanteisiin. Robert Auty ja Dmitri Obolensky⁴ samoin kuin James Cracraft⁵ käyttävät termiä neoklassismi Pietarin klassistisen arkkitehtuurin ilmiötä käsitellessään, kun taas Dmitri Shvidkovsky puhuu 1700-luvun klassismista, 1700-luvun lopun palladianismista ja 1800-luvun empirestä. Kalevi Pöykkö katsoo ”uusklassistisen virtauksen” Venäjällä alkaneen Quarenghin Tiedeakatemiaan (1783-89) ja hänen muiden saman aikakauden rakennuksiensa myötä.⁶ Tutkimuksessani käytän Pietarin uusklassisesta arkkitehtuurista termejä uusklassismin varhaisvaihe, palladianismi ja empire. Varhaisvaihe alkoi jo 1770-luvun lopulla. Palladianismin ja empiren arkkitehtuurin ajoitan Shvidkovskyn mukaisesti.

Ruotsalainen arkkitehtuurin historian opettaja Olle Svedberg jakaa kirjassaan *Arkitekternas århundrade* Euroopassa vallinneen tyyli-virtauksen, uusklassismin, kolmeen päävaiheeseen. Varhaisvaihetta hallitsi Ranska ja se ulottui noin vuodesta 1760 noin vuoteen 1804, jolloin Napoleon valittiin keisariksi. Varhaisvaihe oli vallankumousarkkitehtuurin aikaa, jolloin merkittävimmät projektit jäivät paperille, koska ne olivat liian mielikuvituksellisia toteutettaviksi. Empire oli keskivaihe, joka liitettiin roomalaisen keisariajan raskaaseen ja tyyli-sidonlaiseen arkkitehtuuriin. Napoleonin kukistuttua 1815 seurasi uskreikkalainen tyyli-vaihe, jolloin Ranskan dominanssi ei ollut enää yhtä merkittävä kuin aikaisemmin. Svedberg painottaa, että edellä oleva on karkea arviointi tapahtumaketjusta. Eri vaiheet olivat itse asiassa toisiinsa sitoutuneita ja päällekkäisiä.⁷

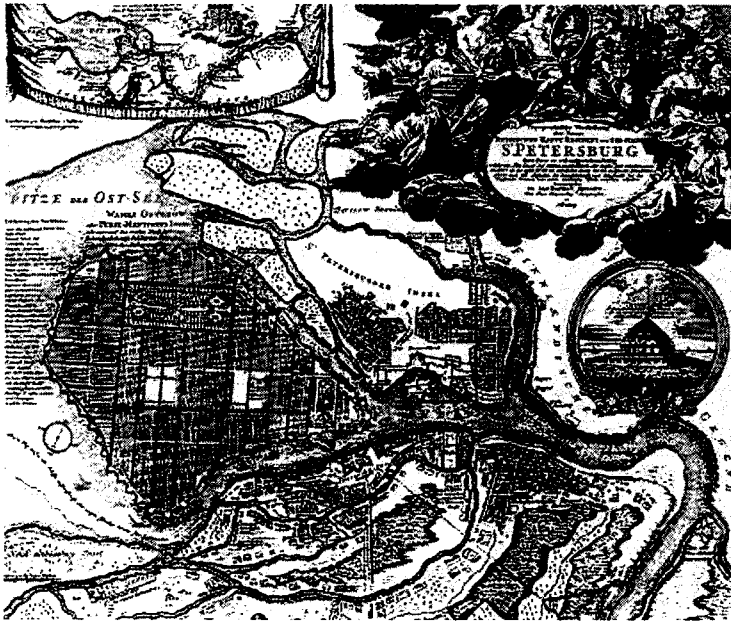
⁴ Auty – Obolensky 1988, 87.

⁵ Cracraft 1988, 246.

⁶ Pöykkö 1999, 27.

2.2. Katariina Suuren ”hurja halu rakentaa”

Pietari Suuri ihaili Amsterdamia. Hän rakensi Pietarin keskustan, kanaalit ja Vasilinsaaren Amsterdamin kaltaiseksi, mutta keisarillisessa mittakaavassa. Vuonna 1720 Vasilinsaaren (Hirvisaaren) ruutukaavoitus oli valmis (kuva 2).

Kuva 2 Pietarin topografinen kartta vuodelta 1720.

Tsaarin kaupunkiin kutsumat eurooppalaiset arkkitehdit toivat mukanaan erilaisia rakennustyyliä osan rakennuksista jo enteillisessä barokkityyliä. Pietari I ihaili keski-eurooppalaisia ristikkotaloja ja niitä yritettiin rakentaa Pietariin, mutta pitkän ja kylmän talven vuoksi työ ei onnistunut. Elisabetin aikana Rastrellin barokkiarkkitehtuuri teki Pietarista lähialueineen barokkikaupungin, jonka rakennuksia elävöittivät vaaleat sinisen, punaisen, keltaisen ja vihreän väriset seinäpinnat valkoisine listoineen.⁸

⁷ Svedberg 1988, 20.

⁸ Semenovnan tiedonanto 4.10.2000.

1700-luvun Pietarille oli ominaista tiivis yhteys hallitsijan ja taiteellisten suuntausten välillä. Keisarinna Elisabetin kuollessa vuonna 1761 kuoli myös hänen kaudellaan vallinnut barokin arkkitehtuuri Pietarissa.⁹

Katariina II oli valistunut hallitsija ja hänellä oli merkittäviä neuvonantajia, varsinkin taiteen alueella. Hän oli kirjeenvaihdossa johtavan auktoriteetin Denis Diderotin¹⁰ kanssa ja tapasi tätä myös Venäjän hovissa. Katariina halusi muuttaa Venäjän valistuksen ihannevaltioksi ja liittää sen Euroopan kulttuuripiiriin taiteen ja arkkitehtuurin avulla.¹¹ Uusklassismi tyylinä hylkäsi barokin monimuotoisuuden ja korosti selkeyttä, yksinkertaisuutta ja johdonmukaisuutta, samoja periaatteita kuin valistuksen ajattelijat korostivat.

Tutkijat jakavat yksimielisesti Katariina Suuren ajan arkkitehtuurikehityksen kahteen osaan. Ensimmäisen jakson aikana aina 1770-lopulle vaikutteet otettiin Ranskasta, joka hallitsi koko Euroopassa vallinnutta uusklassismin varhaisvaihetta. Katariinan hallituskauden loppupuolella siirryttiin arkkitehtuurissa palladiolaisvaikutteiseen uusklassismiin.¹²

Pian valtaantulonsa jälkeen Katariina II perusti komission, jonka oli määrä valvoa kivirakentamista Pietarissa ja Moskovassa ja edelleen koko Venäjällä. Komission ensimmäisiä tehtäviä oli panna alkuun kaupungin arkkitehtoninen yhdenmukaistaminen. Senaatin arkistossa olevan julkilausuman mukaan ”talojen rakentamisessa täytyy kunnioittaa kolmea sääntöä: kestävyyttä, hyödyllisyyttä ja kauneutta.” Katujen tuli olla leveitä ja suorina, kaikkien talojen fasadien tuli avautua kadulle ja niiden tuli soveltua toisiinsa. Asumista tuli tiivistää, millä parannettaisiin yhteisöllisyyttä.¹³ Näin venäläiselle barokkikaupungille tyyppilliset avarat tilat muutettiin kaupunkimaisemiksi, jotka olivat tiiviimpiä ja arkkitehtonisesti yhtenäisempiä.

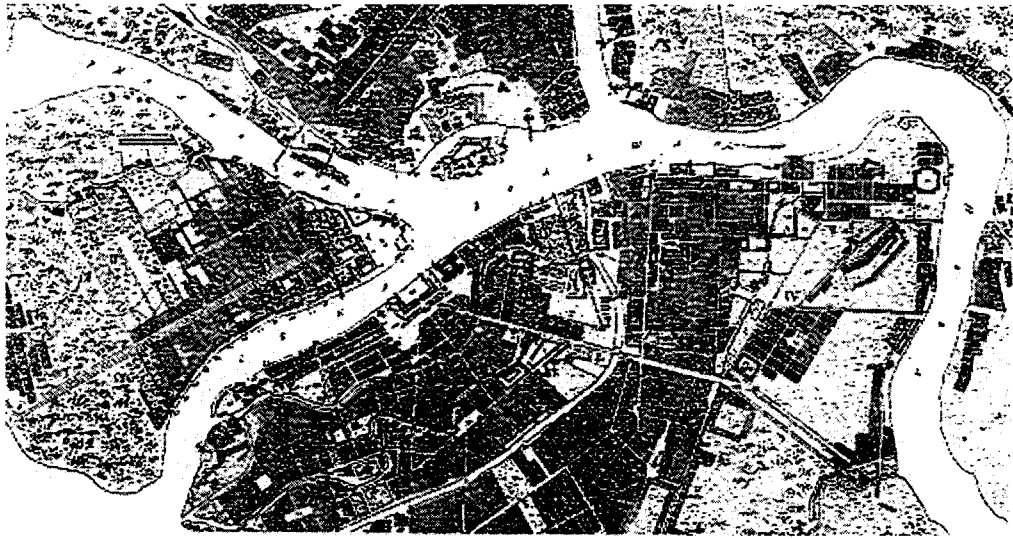
⁹ Shvidkovsky 1996, 84; Pöykkö 1999, 24.

¹⁰ Denis Diderot (1713-1784) oli ranskalainen filosofi ja kirjailija.

¹¹ Shvidkovsky 1996, 87, 100.

¹² Shvidkovsky 1996, 87.

¹³ Ibid.

Kuva 3 Pietari vuonna 1762. Kaupungin keskustaksi määriteltiin Amiraliteetin ympäristö ja sieltä säteittäin lähtevät valtakadut.

Sata vuotta myöhemmin Pietarin Lehdessä kuvailtiin uuden hallitsijan ensimmäistä vuotta: ”Katarina Toinen, alkaen jo hallituksensa ensimmäisestä vuodesta, rupesi huolta pitämään Pietarin kaupungin parahimmasta ja säännöllisimmästä rakennuttamisesta. Ehkä kaupunki niihinkin aikoihin saakka oli lavea ja joksenkin hyvästi rakennettu, ja muutamat osat komeastikin, esim. Admiralitetin osassa, vaan kuitenkin hirmun suuri enemmistö kartanoja oli vielä puisia, huiskin haiskin viskelty kaukana toinen toisista, tulipalon pelosta, eivätkä ulkomuodoltaan ollenkaan vastanneet rakennustaiteen vaatimusta.” Samassa artikkelissa kerrottiin Katariina II:n ukaasista komission perustamiseksi ja sen tehtävästä laatia Pietarin kaupunkiin suunnitelma, joka määritteli kaupungin keskustan ja esikaupungin rajat, jotta asukkaat pääsisivät eroon sen laajuuden aiheuttamista vaikeuksista.¹⁴

Pietaria rakennettiin Katariina II:n toiveiden mukaisesti. Samalla asetettiin rajat, joiden sisäpuolelle kaupungin tuli sijoittua: Fontanka-joki etelässä, pohjoisessa Pietari-Paavalin linnoitus lähialueineen ja Vasilinsaaren itäinen puoli. Kaupungin keskustaksi määriteltiin Nevan vasemmalla puolella oleva alue Amiraliteetin ympärillä ja sieltä säteittäin lähtevät valtakadut (kuva 3). Katariina Suuren Pietaria rakennettiin uusien

¹⁴ Pietarin Lehti 21.9.1874, n:o 38.

suunnitelmien mukaan niin, että aikaisemmat Pietari Suuren ja Elisabetin aikaiset barokkirakennukset säilytettiin ja niiden väliset alueet rakennettiin uusien aukoiden ympärille.¹⁵

Nevan rannat ja kanavien penkereet olivat päässeet ruohottumaan keisarinna Elisabetin aikana. Katariina II:n miljöösuunnitteluun sisältyi myös Nevan, Fontanka- ja Moikajoen ja kanaalien rantojen päällystäminen graniitilla Juri Veltenin suunnitelmien mukaan 1770- ja 1780-luvulla.¹⁶ Velten suunnitteli myös lukuisia pieniä suomalaisesta punaisesta graniitista tehtyjä kivistiloja, joita muiden muassa Engel ihaili ollessaan Pietarissa vuonna 1815.¹⁷

Pietari Suuren ajasta lähtien oli esiintynyt toiveita Pariisin esikuvan mukaisen taideakatemian perustamisesta. Hanke toteutui Katariina Suuren aikana, rakentaminen aloitettiin vuonna 1764. Ranskalaisten Jean Babtiste Michel Vallin de la Mothen (1729-1800) ja venäläisen Alexander Filippovitz Kokorinovin suunnittelema taideakatemian tuli malliesimerkki klassistisesta¹⁸ rakentamisesta, joka akatemian vaikutuksesta tuli hallitsemaan venäläistä rakentamista vuosisadan lopulle asti. Kolmikerroksisen rakennuksen fadissa on keskirisaliitti sekä sivurisaliitit toskanalaisine pylväineen. Kupoli kohoaa keskirisaliitin yläpuolelle. Rakennuksen keskellä on siipirakennusten ympäröimä pyöreä piha¹⁹ (kuva 4).

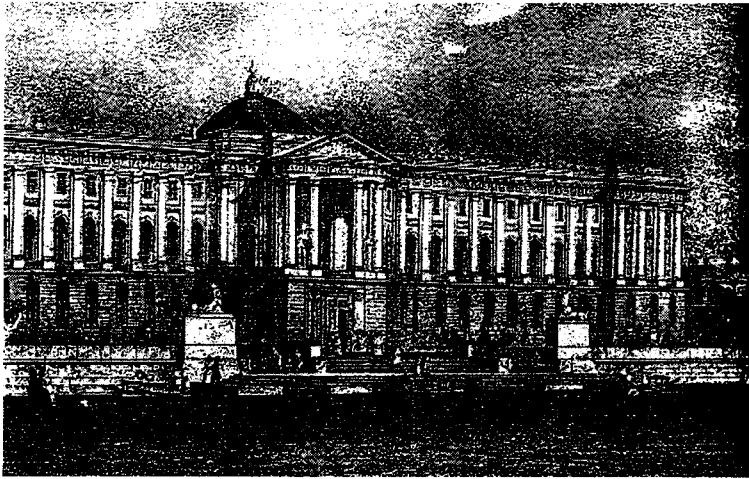
¹⁵ Shvidkovsky 1996, 87.

¹⁶ Pöykkö 1999, 26; Shvidkovsky 1996, 91.

¹⁷ Netsajev 1994, 124-125; Engelin käsikirjoitus museoviraston rakennushistorian osaston arkistossa. Sinisalo, 1982.

¹⁸ Cracraft käyttää tässä termiä ”neoclassic”. Cracraft 1988, 246.

¹⁹ Cracraft 1988, 245-246, 248; Pöykkö 1999, 24.

Kuva 4 Taideakatemia Nevalta katsottuna. Litografia 1830-luvulta.

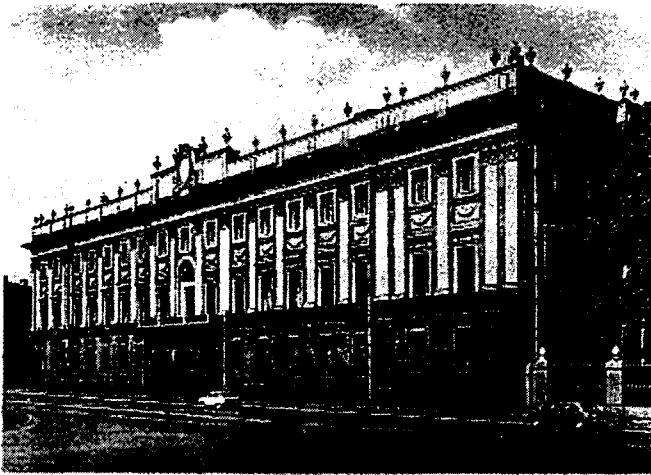
Kokorinovin kuoltua arkkitehti Velten valvoi rakennustöitä taideakatemian valmistumiseen asti vuonna 1788. Pietarin rakennusten julkisivuja suunniteltaessa niin palatsit, asuintalot kuin kauppahallit suunniteltiin klassismin hengessä. Vallin de la Mothe suunnitteli Nevski Prospektin varrella oleva suuren kaksikerroksisen kauppahallin (kuva 5), Gostiny Dvorin, jonka arkadiaihe tuo mieleen antiikin Rooman teatterit.²⁰

Kuva 5 Nevsky Prospektin varrella sijaitseva Gostiny Dvor (1761-85).

²⁰ Pöykkö 1999, 25; Shvidkovsky 1999, 91-92, 94.

Katariina Suuren hallituskauden edetessä Pietarista tuli asteittain entistä ankarampi ja majesteettisempi. Eksotismi tai rokokoo näkyi enää harvoin kaupungin julkisivuissa. Antonio Rinaldi (n.1709-94), jonka suunnittelemat rakennukset kaupungin laidoilla olivat usein kiinalaisvaikutteisia, suunnitteli ilmeeltään ankaran Marmoripalatsin (1768-1785) Katariinan suosikille kreivi Orloville (kuva 6). Rakennuksen pintamateriaali on poikkeuksellinen Pietarissa; siinä on käytetty erilaisia marmorilaatuja. Marmoripalatsi edustaa heräämässä olevaa uusklassismia.²¹

Kuva 6 Marmoripalatsin kadunpuoleinen fasadi ilmentää Rinaldin puhtaspiirteistä klassismia.

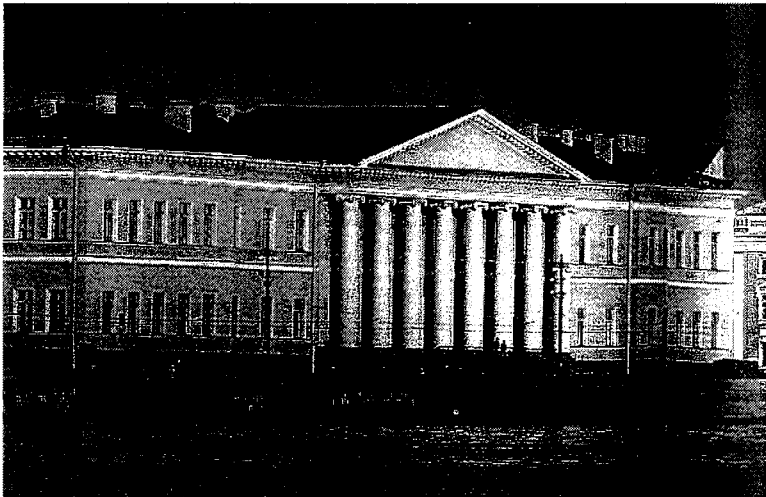
Katariina Suuren hallituskauden jälkimmäistä osaa 1780-luvun lopulta hänen kuolemaan asti vuonna 1796 leimasi hänen omien sanojensa mukaan ”hurja halu rakentaa”. Hän pohdiskeli asiaa Italiassa olevalle taideasioiden neuvonantajalleen F.-M. Grimmille: ”Se on todellinen sairaus, jotakin päihtymyksen kaltaista ja ehkä myös tapa”. Ranskalainen klassismi ei enää tyydyttänyt häntä ja hän jatkoi kirjeessään: ”Haluaisin kaksi italialaista, koska meillä on ranskalaisia, jotka tietävät liikaa ja rakentavat kelvottomia taloja, yhtä kehoja sisältä kuin ulkoakin, ja kaikki johtuu siitä, että he tietävät liikaa.”²² Pietariin kutsuttiin arkkitehdit Giacomo Quarenghi ja Giacomo Trombara. Heidän lisäksi palkattiin myös Italiassa koulutuksen saanut skotti Charles Cameron. Samanaikaisesti venäläisten arkkitehtien suosio kasvoi. Heistä merkittävin oli

²¹ Shvidkovsky 1996, 94, 98.

²² Netsajev 1996, 140; Shvidkovsky 1996, 100.

Nikolai Lvov, joka oli kääntänyt Palladion Viisi kirjaa arkkitehtuurista venäjäksi. Kaikkien näiden arkkitehtien töitä leimasi Pietarin 1780- ja 1790-lukujen arkkitehtuurille ominaiset piirteet; palladiolaisuus²³ ja antiikin monumenttien pikkutarkka jäljittely.²⁴

Quarenghistä (1744-1814) tuli keskeinen hahmo Pietarin uusklassisen ilmeen muodostamisessa. Hänen mukanaan Pietariin tuli roomalaissävyinen uusklassismi. 1700-luvun lopun arkkitehtuurille oli ominaista klassisoiva pääty ja sileäksi rapatut seinäpinnat. Ikkunakehykset olivat koristelemattomat. Quarenghin suunnittelemat Katariina Suuren aikaiset rakennukset olivat yksinkertaisia ja koristelemattomia, niiden vaikuttavuus perustui massojen yhdistelyyn ja pylväiden järjestelyyn. Hän saattoi yhdistellä Palladion tavoin eri pylväsjärjestelmiä päästäkseen haluamaansa harmoniaan. Quarenghi rakensi lukemattomien yksityisresidenssien lisäksi suuria julkisia rakennuksia. Eremitaasin teatterissa hän käytti palladiolaisia aiheita sekä julkisivussa että katsomossa, joka jäljitteli antiikin amfiteatteria Palladion Vicenzassa sijaitsevan Teatro Olimpicon mukaisesti.²⁵

Kuva 7 Quarenghin Tiedeakatemian pääfasadin täydelliset suhteet Nevalta nähtynä.

²³ Palladio kehitti hillityn muotokielen, jossa hän yhdisti antiikin tietämyksen taiteelliseen vapauteen.

²⁴ Shvidkovsky 1996, 100, 102.

²⁵ Shvidkovsky 1996, 100.

Tiedeakatemian rakennus (1783-1789) Vasilinsaarella on pitkä, suorakaiteen muotoinen kaksikerroksinen rakennus ilman koristeita (kuva 7). Pääfasadissa kahdeksan joonialaista pylvästä kannattelee korkeaa, koristelematonta päätykolmiota. Pylväsportiikki tuo mieleen antiikin temppelin päädyn.²⁶ Tälle, kuten muillekin Quarenghin parhaille töille, on ominaista suhteiden täydellisyys. Hyvänä esimerkkinä pidetään myös Maltan ritarikunnan pientä kappelia, jonka fasadissa on neljän pylvään kannattelema portiikki.²⁷

Ivan Starov oli ensimmäisiä venäläisiä arkkitehteja, jotka suunnittelivat länsimaiseen tapaan. Hänen vuonna 1776 piirtämänsä Aleksanteri Nevskin luostarin Pyhän Kolminaisuuden katedraali on ensimmäinen selkeästi klassistinen katedraali Pietarissa (kuva 8).

Kuva 8 Pienoismalli Aleksanteri Nevskin Pyhän Kolminaisuuden katedraalista.

Siitä tuli esikuva lukuisille niin pääkaupungissa kuin koko maassa rakennettaville kirkkoille. Suunnitelmassa on yhdistettynä basilika perinteiseen ristinmuotoiseen pohjaan. Kirkon pääsisäänkäynnin molemmilla puolilla on kaksi korkeaa pilastereiden koristamaa kellotornia. Suuri kupoli on saanut vaikutteita renessanssiarkkitehtuurista. Katedraalin sisätilojen arkkitehtoniset elementit ja niukka veistoskoristelu noudattelevat

²⁶ Pöykkö 1999, 27; Shvidkovsky 1996, 100.

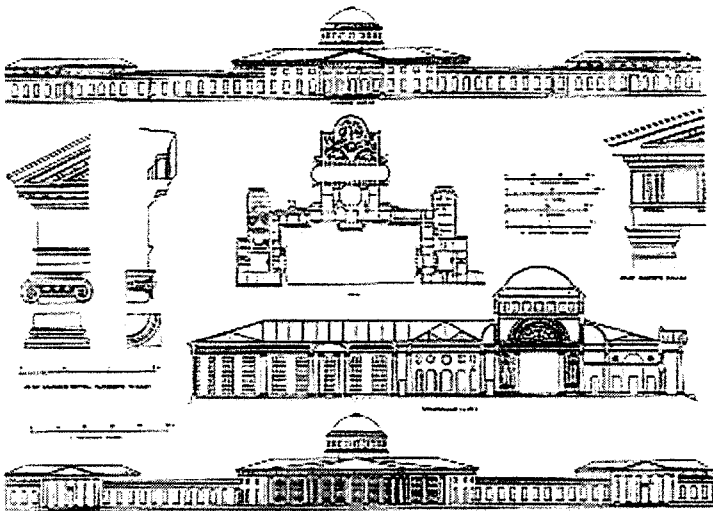
²⁷ Pavlov 1999, 272.

klassismin periaatteita. Ajan arkkitehdeille oli ominaista ajatella, että koristelu vähentää rakennuksen kauneutta ja kätkee rakennuksen ominaisuutteen.²⁸

Kuva 9 Taurian palatsin fasadia.

Starov suunnitteli Taurian palatsin (1783-1789) Katariina Suuren suosikille prinssi Potemkinille (kuvat 9 ja 10).

Kuva 10 Yksityiskohtia Taurian palatsista.

²⁸ Mukhin 1994, 114-116; Pöykkö 1999, 26; Shvidkovsky 1996, 102-104.

Palatsi on aristokraattinen palladiolainen villa. Se tuo mieleen Rooman keisariajan arkkitehtuurin koruttomine doorilaisine pylväikköineen ja loisteliaine pylväskäytävineen. Rakennuksen pohja on neliön muotoinen ja sen keskellä on suuri kahdeksankulmainen kupolikattoinen sali. Temppeleä muistuttavan salin esikuvana arkkitehdillä oli ollut Rooman Pantheon. Asuintilat ovat siipirakennuksessa. Fasadin doorilaiset pylväät kannattelevat ulostyöntyvää päätykolmiollista pylväsportiikkia.²⁹

2.3. Paavali I:n, Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n aika

Katariina Suuren kuoltua vuonna 1796 hänen poikansa Paavali hallitsi Venäjää viiden vuoden ajan. (Liite 1) Hän jatkoi äitinsä viimeisten vuosien aikana alkanutta hallinnon kiristämistä, joka oli ollut seurausta Ranskan vallankumouksesta.³⁰ Aikalaisten mukaan seurasi iloton ja synkkä ajanjakso monine ukaaseineen. Katariinan viimeisten vuosien rakennusprojekteja keskeytettiin ja valmistumaisillaan olleita rakennuksia jopa tuhottiin. Klassisismi säilyi kuitenkin edelleen vallitsevana tyylinä.³¹

Pietarin Lehdessä kuvaillaan keisarin ensimmäistä hallitusvuotta: ”Mutta jo keisarin Paavali Petrovitschin ensimmäisenä hallitusvuotena Pietarin kaupunki sai kokea monta tuntuvaa muutosta. Kaupungin ulkonainen näkö muuttui jyrkästi. Katarinan aikuisen vapauden, sulavuuden ja iloisuuden sijaan tuli ankaran formaliteetin vaatimukset.”³² Paavalin tuntema vihamielisyys ulkomaalaisia ja etenkin ranskalaisia kohtaan oli näkyvää. Ranskalaisilta vaadittiin kulkulupa Venäjälle ja ranskalaista muotia vastustettiin muun muassa kieltämällä frakin käyttö ”irstaisen käytöksen” tunnusmerkkinä.³³

Aleksanteri I:n hallituskaudella (1801-1825) Katariina Suuren uudistuksia jatkettiin, talous kehittyi ja suhteet Eurooppaan vahvistuivat. Helsingin rakentaminen Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi pantiin alulle ja sitä jatkettiin edelleen

²⁹ Shvidkovsky 1996, 104-107; Pöykkö 1999, 26-27.

³⁰ Pesonen 1999, 52.

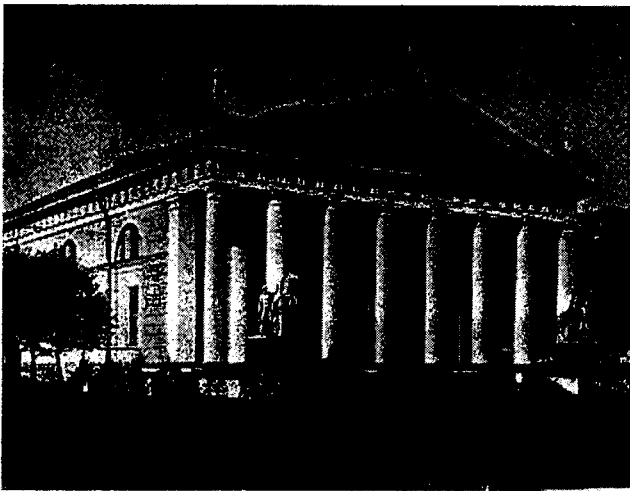
³¹ Shvidkovsky 1996, 112.

³² Pietarin Lehti 19.10. 1874, n:o 42.

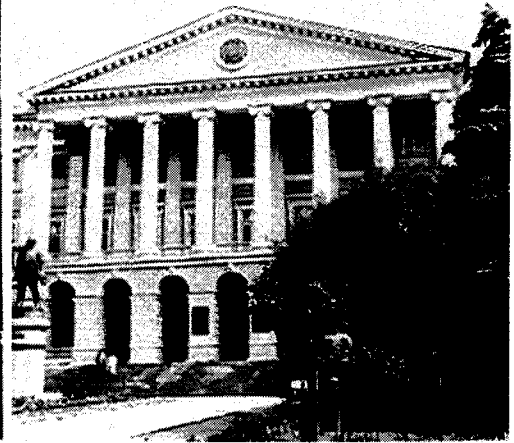
³³ Pietarin Lehti 26.10.1874, n:o 43.

Nikolai I:n hallituskaudella. Keisarillisen Rooman maustaman ranskalaisen uusklassismin vaikutus näkyi sekä arkkitehtuurissa että muodissa ja sisustuksessa. Empire tuli Venäjälle ja pysyi suosiossa aina 1840-luvulle muuttaen täysin Pietarin ulkonäköä.³⁴

Quarenghi jatkoi työtään suunnittelemalla mm. Ratsukaartin maneesin (kuva 11) ja empiretyylisen Smolna-instituutin (kuva 12). Hänen käyttämästään kahdeksanpylväisestä

Kuva 11 Ratsukaartin maneesi (1804-07)

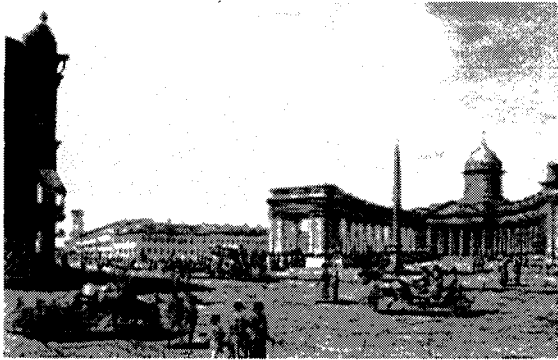

Kuva 12 Smolna-instituutti (1806-08)

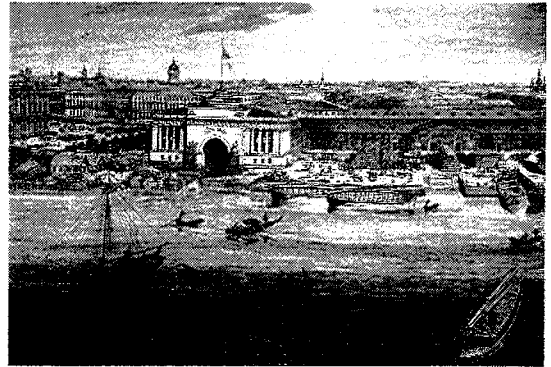
kahdeksanpylväisestä portiikista ja suuresta pedimentistä tuli tunnusomainen piirre pietarilaiselle arkkitehtuurille. Quarenghin aloittama uusklassinen suuntaus venäläisessä arkkitehtuurissa jatkui Voronihinin, de Thomónin ja Zaharovin tuotannossa. He tulkitsivat empiren kauden töissään Kazanin katedraalissa (kuva 13), Amiraliteetissa (kuva 14) ja Pörssissä (kuva 15) antiikin Rooman rakennustaidetta ja Palladion arkkitehtuuria.³⁵

³⁴ Shvidkovsky 1996, 122; Pöykkö 1999, 27.

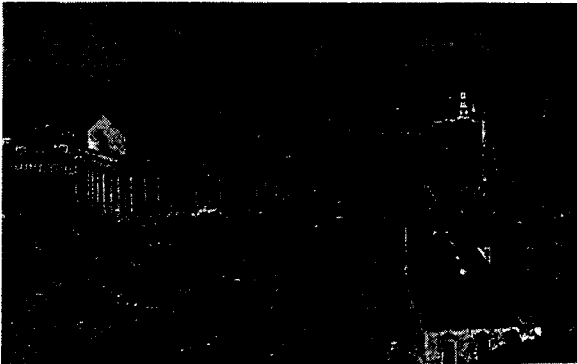
³⁵ Shvidkovsky 1996, 128-129; Pöykkö 1999, 28-29.

Kuva 13 Kazanin katedraali (1801-11)

Kuva 14 Amiraliteetti (1806-23)

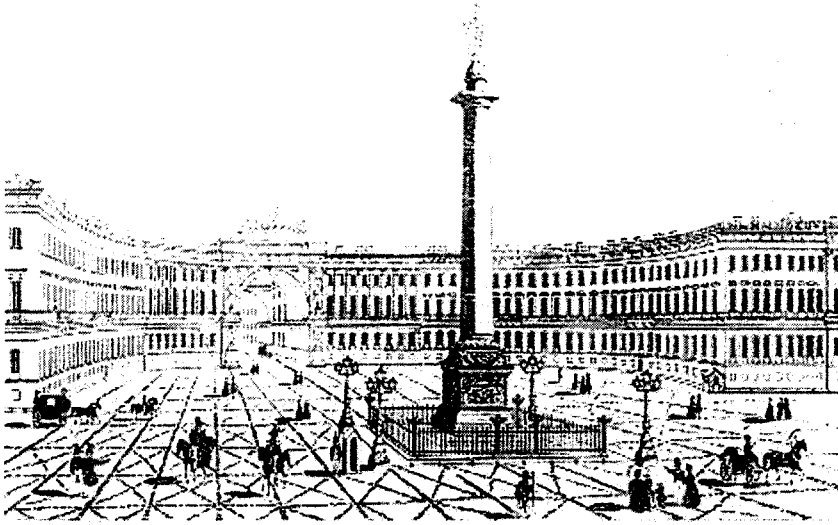

Kuva 15 Pörssillä (1803-16) on kreikkalaisen temppelin muoto. Maalaus vuoden 1824 tuhoisasta tulvasta.

Voronihinin (kuva 13), de Thomónin (kuva 14) ja Zaharovin (kuva 15) kuoleman jälkeen Pietarin kaupungin luonne alkoi muuttua. Suunnittelu Pietarissa muuttui entistä orgaanisemmaksi. Rakennusten tuli toimia koko kaupunkirakennelmassa periaatteella, että jokaisen rakennuksen piti soveltua kaupunkikokonaisuuteen. Kaupunkisuunnittelun kehittämiseksi perustettu komitea tarkasti ja hyväksyi piirustukset. Näin kaupungille pyrittiin antamaan yhteinen uusklassinen leima.³⁶

---

³⁶ Shvidkovsky 1996, 129.

Kuva 16 Carlo Rossin suunnittelema Pääesikunnan riemukaari (1819-28).

Carlo Rossilla oli tärkeä osuus katujen uudistamisessa ja vanhojen aukioiden muuttamisessa säännönmukaisemmiksi (kuva 16). Aleksanteri I:n ajalla Pietarin kaupunkikuvasta tulikin poikkeuksellisen yhtenäisen luonteeltaan.³⁷

Nikolai I:n hallituskaudella 1825-1855 byrokratia kukoisti ja vallalla oli vahva järjestys. Katariina Suuren uudistustoimenpiteiden liikkeellepaneva voima oli lopullisesti hidastumassa.³⁸ Uusklassismin heiketessä alaa valtasivat perinteinen venäläinen arkkitehtuuri ja ns. kertaustyyli, joita oli esiintynyt klassismin rinnalla jo 1700-luvulta lähtien.

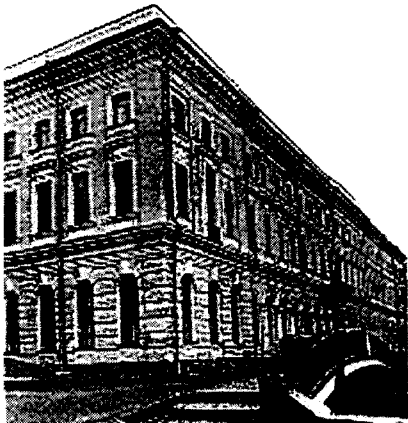
³⁷ Shvidkovsky 1996, 130.

³⁸ Shvidkovsky 1996, 136.

III JURI VELTENIN SUUNNITTELEMIA KLASSISTISIA KIRKKOJA

3.1. Arkkitehti Juri Velten

Juri Velten³⁹ (1730-1801) oli poikkeuksellisen monipuolinen arkkitehti. Hän osallistui Pietarin kaupungin kehittämiseen vuosikymmenien ajan työskennellen mm. hoviarkkitehtina. Velten toimi myös Taideakatemian arkkitehtuurin professorina (1772), apulaisrehtorina (1785) ja johtajana (1789-94).⁴⁰ Pietarissa syntynyt, mutta sukujuuriltaan saksalainen Velten opiskeli Stuttgartissa ja Berliinissä (1747-49). Palattuaan takaisin Pietariin hän työskenteli aluksi Rastrellin kanssa. Veltenin ensimmäisissä itsenäisissä töissä ei näy kuitenkaan jälkiä Rastrellin barokin vaikutuksesta, vaan ne ovat tyyliltään varhaista uusklassismia, jolle on ominaista yksinkertaiset, selkeät muodot, rakennusten suhteiden tasapaino ja hillitty koristelu.

Kuva 17 Vanhan Eremitaasin fasadi tuo mieleen Firenzen renessanssipalatsit.

Suuri Eremitaasi (Vanha Eremitaasi, kuva 17), Aleksanterin instituutti ja useat kirkot ilmentävät Veltenin klassisten muotojen hallintaa.⁴¹ Velten käytti myöhemmin suunnitelmissaan myös arkkitehtuurin muita tyylilajeja, kuten uusgotiikkaa ja kiinalaisvaikutteita. Pietarin kirkkokulttuuria käsittelevässä kirjassa todetaan, että

³⁹ Suomenkielisissä teksteissä näkee sukunimeä kirjoitettavan Velten tai Felten. Itse arkkitehti kirjoitti saksalaisen nimensä Velten. Venäläisissä teksteissä nimi on Yu. M. Felten, englanninkielisissä Georg Velten.

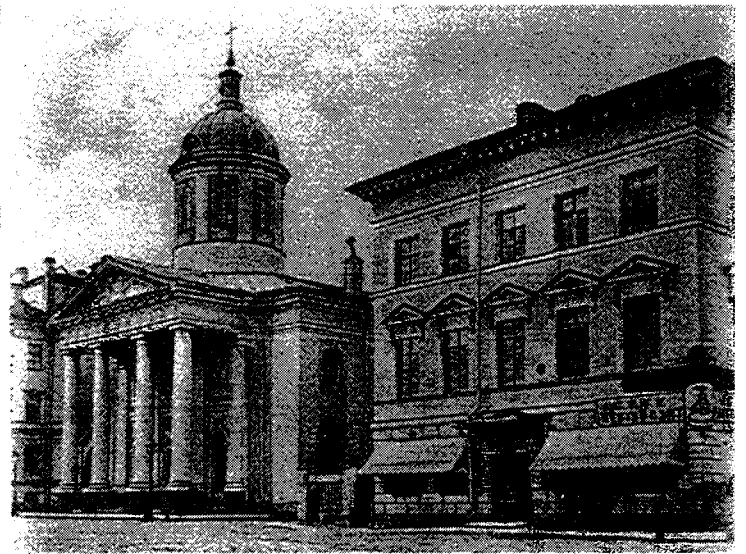
⁴⁰ Malinovsky 1998, 221.

Velten hyödynsi italialaisen renessanssiarkkitehtuurin traditioita suunnitellessaan luterilaisia kirkkoja, mutta ortodoksisissa kirkoissa hän käytti goottilaista tyyliä.⁴² Useimmat Veltenin Pietariin suunnittelemissa kirkoista ovat säilyneet. Olen tutkinut molempia Pyhän Katariinan kirkkoja. Näille suhteellisen pienikokoisille kirkoille on ominaista selkeät klassistiset piirteet, suorakaiteen muotoinen pohja, päätykolmio, pylväiköt tai pilasterit julkisivussa, sekä tukimuurilla seisova pieni kupoli. Tiilestä rakennettujen kirkkojen ulkoseinät on rapattu ja maalattu. Niissä on käytetty kipsikoristelua. Alexandra Semenovon kertoman mukaan Velten käytti julkisivuissa pääasiassa sinivihreää. Arkkitehtoniset yksityiskohdat, kuten pilasterit, listat ja ornamentit hän korosti valkealla.⁴³

3.2. Pyhän Katariinan luterilainen kirkko (1768-71)

Kuva 18 Pyhän Katariinan kirkko

Kuva 19 Kirkko ennen loggian rakentamista.

Keisarinnan mukaan nimetty Pyhän Katariinan kirkko Bolshoi Prospektilla Vasilinsaarella⁴⁴ oli ensimmäisiä silloisen hoviarkkitehti Veltenin suunnittelemissa luterilaisissa kirkoissa Pietarissa. Pyhän Katariinan kirkko (kuvat 18 ja 19) rakennettiin

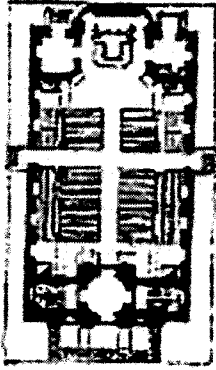
⁴¹ Shvidkovsky 1996, 94.

⁴² Mukhin 1994, 111.

⁴³ Alexandra Semenovon tiedonanto 4.10.2000.

vuosina 1768-1771. Kirkko on suorakaiteen muotoinen (kuva 20). Sen pääfasadi on etelään.⁴⁵ Julkisivun keskellä on portiikki, jossa on neljän doorilaisen sileän pylvään kannattelema täydellinen palkisto ja päätykolmio. Päätykolmiossa on jumalansilmä puttojen ympäröimänä.

Kuva 20 Pyhän Katariinan kirkon pohjakuva.

Kirkon päätilan eteläisellä puolella kohoaa matalahko torni, joka päättyy kupoliin. Tornin kapeat ikkunat ovat yläosastaan kaarevat. Ne on upotettu seinäpintaan rapattuun valkoiseen, pilastereita jäljittelevään kehykseen. Kirkko on rapattu ja sen väri on vaalean sinivihreä. Fasadia jäsentelevät pylväät, pilasterit ja listat ovat valkeat.

Theodor Jungblut kuvailee hyvin yksityiskohtaisesti kirkon ulko- ja sisätiloja kirjassaan evankelis-luterilaisten kirkkojen perustamisesta Pietariin. Alkuperäisessä rakennuksessa oli alarivissä 19 kaariaukkoista ikkunaa ja niiden yläpuolella 15 pienempää ikkunaa, joiden aukot olivat suorakulmaiset. Pääoven yläpuolella oleva ikkuna antoi valoa tilavaan eteishuoneeseen, josta oli käynti kirkkosaliin ja lehtereille. Sivufasadin ikkunoiden aukotus näkyy 1900-luvun alkupuolelta olevassa kuvassa. Sivufasadit eivät juurikaan poikkea nykyisistä. Kupolin yläosastaan kaarevia ikkunoita oli kahdeksan. Huipulla oli kullattu risti. Vanhoissa kuvissa näkyvä lahjoituksena saatu kellolaite asennettiin kupoliin vuonna 1823. Fasadin neljän pylvään muodostaman portiikin päätykolmio oli koristeltu enkelinpäillä ja sisäänkäynti kukkaköynnöksillä ja

---

⁴⁴ Saarella oli ollut useita nimiä, joista ensimmäinen oli Hirvisaari alkuperäisen suomalaisasutuksen ajalta.

muilla korkokuvilla. Portiikissa oven molemmilla puolilla oli seinäsyvennykset, joissa oikeapuoleisessa oli apostoli Pietaria ja vasemman puoleisessa apostoli Paavalia esittävä veistos.

Kuva 21 Pyhän Katariinan kirkon kuori ja alttariseinämä.

Kolmilaivaista kirkkosalia valaisi kirkon isännän kenraali von Weimarin lahjoittamat kolme suurta pronssirunkoista kristallikynttelikköä (kuva 21). Lehtereiden alapuolella kummallakin puolella oli kymmenen pienempää kynttelikköä. Salia kiertävää lehteriä kannatteli korinttilaiset pylväät, joiden kapiteelit oli kullattu. Veltenin suunnitteleman alttariseinän alempi maalaus oli hovimaalari Pfanzeltin tekemä jäljitelmä Rubensin Pyhästä Ehtoollisesta, ylempi professori Roslowin Jeesuksen Ylösnousemus. Alttaritaulujen molemmilla puolilla oli veistokset, joista oikeanpuoleinen kuvasi uskoa ja vasemmanpuoleinen toivoa. Sakariston ja vastakkaisen puolen ovien päällä oli kultakehyksiset maalaukset pronssikäärmeistä ja Kristuksen ristiinnaulitsemisesta. Vuonna 1852 valmistuneet kauniit 28-äänikertaiset urut oli rakentanut urkujenrakentaja G. Mässel Regensburgista.⁴⁶

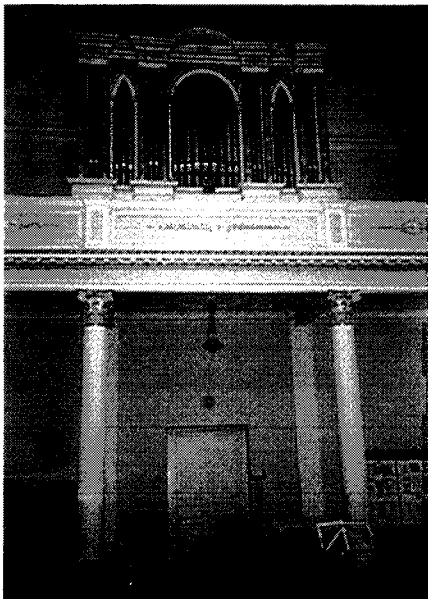
---

⁴⁵ Pavlov 1999, 272.

⁴⁶ Jungblut 1855, 101-103.

Kirkon pääjulkisivua on muutettu vuosina 1902-1903, jolloin pylväskäytävästä tehtiin loggia.⁴⁷ Samassa yhteydessä frontonin molemmille puolille rakennettiin balustradi (kuva 23). Loggian kummallakin puolelle seiniin on tehty yläosasta pyöreät seinäsyvennykset, joihin on sijoitettu apostolien patsaat. Syvennysten paikalle on tehty lehtereille vievät sivuovet, joiden yläpuolella ovat kukkaköynnökset vastaavat täydellisesti Veltenin suunnittelemaa seinäkoristeita. Meanderi-friisi jakaa seinäpinnat horisontaalisesti kahteen osaan. Friisin yläpuolella ovat kipsiornamentit suorakulmaisissa kehyksissä noudattelevat alkuperäisten koristeiden malleja.

Kävin kuvaamassa Pyhän Katariinan kirkkoa syksyllä 2000. Kirkkosali on peruskorjattu ja siellä pidetään noin sadan hengen seurakunnalle jumalanpalveluksia venäjän-, viron-, liettuan- ja saksankielellä. Salia käytetään myös konserttisalina.

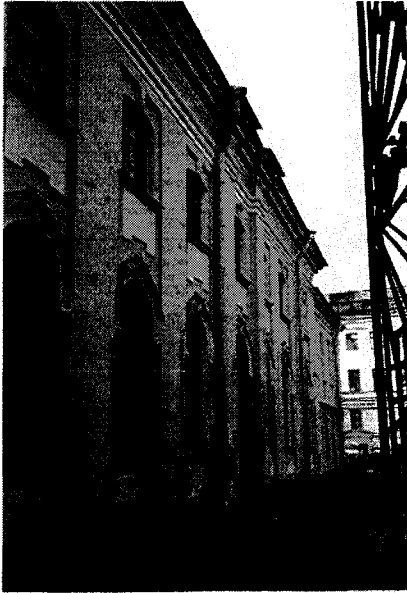
Kuva 22 Kirkkosali korjattuna.

Kuva 23 Pääjulkisivu 2000-luvun alussa.

Uudistettua salia kiertää korinttilaisten pylväiden kannattamat lehterit. Urkulehterillä on uudet urut, joiden fasadi on klassistinen (kuva 22). Korotetun puolipyöreän kuorin takaseinällä on maalaus, joka ei ole alkuperäinen. Mitään kalustoa kattokruunuja, irtotuoleja ja flyygeliä lukuun ottamatta ei kirkossa vielä ole. Sivuseinillä olevat

⁴⁷ Pavlov 1999, 272.

korkeat, yläosasta kaarevat ikkunat on muurattu umpeen. Ulkopuolella sivufasadeissa (kuva 24) ikkuna-aukot laseineen ovat näkyvissä. Tähän mennessä ainoastaan eteläinen pääjulkijulkisivu on peruskorjattu.

Kuva 24 Sivufasadi vuonna 2000

Ennen kirkon palautusta takaisin seurakunnalle rakennuksessa toimi usean vuoden ajan Melodia-äänitysstudio.⁴⁸

3.3. Pyhän Katariinan armenialainen kirkko (1771-80)

Pyhän Katariinan armenialainen kirkko (kuva 25) sijaitsee ahtaalla paikalla Nevski Prospektilta avautuvan pikku aukion laidalla, jonka molemmilla puolilla on kirkolle kuulunut, alkuaan kaksikerroksinen asuinrakennus. Kirkko pystytettiin Veltenin suunnitelmien mukaan vuosina 1771-1780 sen jälkeen, kun Katariina Suuri oli antanut armenialaisille luvan rakentaa kirkon Pietariin ja Moskovaan. Kirkon vihki armenialainen piispa Joseph Argoutia-Dolgorukij vuonna 1780. Keisarinna Katariinan tiedetään osallistuneen liturgiaan kaksi kertaa.⁴⁹

---

⁴⁸ Pavlov 199, 272.

⁴⁹ Selostus Pyhän Katariinan kirkon vaiheista rakennuksen sisätiloissa 3.3.2000.

Kuva 25 Pyhän Katariinan armenialainen kirkko

Kirkko on kooltaan pieni, pohjaltaan suorakaiteen muotoinen. Rakennuksen keskellä kohoaa pieni kupoli, jota kannattelee verraten korkea kaula. Siinä olevat ikkunat ovat kapeat ja yläosasta kaariaukkoiset. Niiden välissä on parilliset pilasterit. Aukion ahtaudesta johtuen kirkon pääsisäänkäynti on keskellä pitkää julkisivua. Fasadin keskellä on portiikki, jossa neljä korinttilaista pylvästä kannattelee päätykolmiota. Pilasterit jäsentävät runsaasti koristeltua julkisivua. Ensimmäisen kerroksen ikkunoiden yläosat ovat vuorotellen suorakulmaiset tai kaarevat. Toisen kerroksen ikkuna-aukot ovat pyöreät.

Kirkkoa rakennettiin uudelleen vuosina 1900-1907. Arkkitehtinä oli armenialainen Alexander Tamanian. Kirkko on säilyttänyt pääosan alkuperäisestä muodostaan siinä tehdyistä lukuisista ulko- ja sisätilojen korjauksista huolimatta.⁵⁰ Kirkon julkisivuissa on runsaasti kipsikoristeluja. Putot, köynnökset ja päätykolmion Raamattu-aiheinen reliefi tuovat mieleen Pietarin barokkiajan rakennusten runsaan ornamenttiikan. Koristelun alkuperäisyydestä en ole löytänyt merkintöjä. Veltenin tiedetään käyttäneen paljon kipsikoristelua.⁵¹ Se on kuitenkin paljon rehevempää kuin Veltenin saman ajan luterilaisten kirkkojen ornamenttiikka. Mahdollisesti armenialainen seurakunta halusi näyttävän julkisivun tai arkkitehti Tamanian korosti alkuperäisiä koristeita korjauksen

⁵⁰ Selostus Pyhän Katariinan kirkon vaiheista rakennuksen sisätiloissa 3.2.2000.

yhteydessä. Rapattu kirkko on väriltään sinivihreä, arkkitehtoniset yksityiskohdat ovat valkoisia, mikä oli ominaista Veltenin suunnittelemissa kirkkoissa.

Sisätilat kärsivät huomattavasti neuvostovallan aikana, varsinkin kirkon sulkemisen jälkeen. Kirkon valvojan kertoman mukaan sitä oli käytetty konserttisalinä. Kirkkosali oli jaettu kahteen kerrokseen. Seinämaalaukset ja marmorilattiat tuhoutuivat, eikä Veltenin suunnitelmien mukaan tehdyn ikonostaasin ja ehtoollisvälineiden myöhemmistä vaiheista ole tietoa. Kirkko luovutettiin takaisin Pietarin armenialaiselle seurakunnalle maaliskuun 14. päivänä 1993, tasan kuusikymmentä vuotta sen haltuun oton jälkeen.⁵²

3.4. Pyhän Annan luterilainen kirkko (1775-79)

Furstadskaja-kadulle rakennetun Pyhän Annan luterilaisen kirkon fasadi eroaa muista Veltenin suunnittelemissa kirkkoista (kuva 26). Sen pohjoiseen päin olevassa pääjulkisivussa on pieni rotunda, jossa joonialaiset pylväät muodostavat puoliympyrän. (Kuva 29)Torni kupoleineen muistuttaa armenialaisen kirkon tornia kaksoispylväineen.

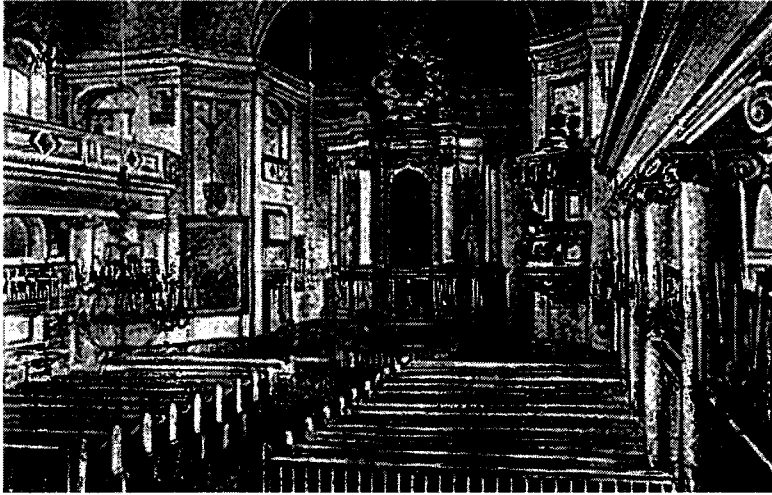

Kuva 26 Pyhän Annan kirkko vuoden 1855 litografiassa.

⁵¹ Schulz 1994, 229-230.

⁵² Selostus Pyhän Katariinan armenialaisen kirkon vaiheista kirkon sisätiloissa 3.3.2000.

Rakennuksen fasadeissa on kaksi ikkunarivistöä, alemmassa on suuret kaari-ikkunat ja ylärivissä pienemmät neliön muotoiset ikkunat.

Kuva 27 Sisäkuva Pyhän Annan kirkosta.

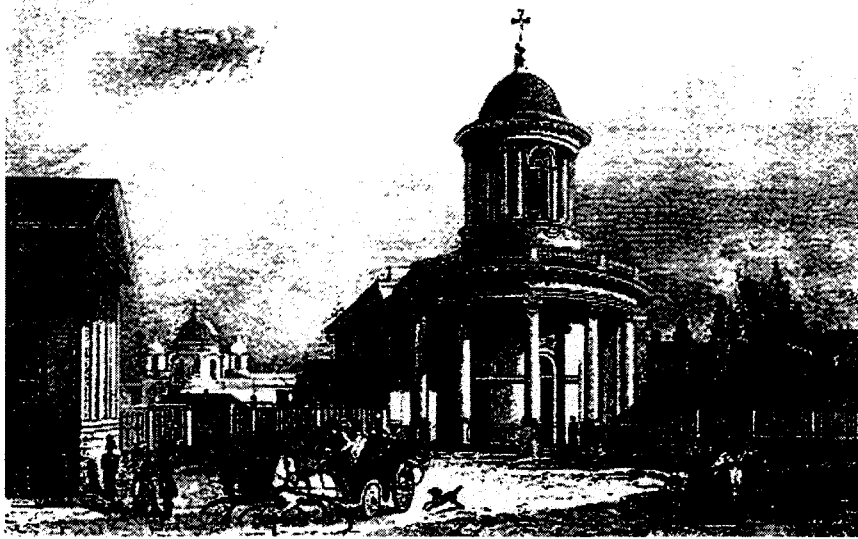
Theodor Jungblut kuvailee kirkon sisäosaa (kuva 27) yksinkertaiseksi, mutta aistikkaasti rakennetuksi ja koristelluksi. Altaritaulun molemmilla puolilla oli apostoli Pietarin ja Paavalin kuvapatsaat. Alempi alttarimaalaus oli Pyhä ehtoollinen ja sen yläpuolella Jeesuksen taivaaseenastuminen. Keskikäytävää valaisi kolme suurta kristallikruunua, molemmilla sivukäytävillä ja joonialaisten pylväiden kannattamilla lehtereillä oli 14 pienempää kruunua. 1800-luvun puolivälissä kirkossa oli ”kauniit urut”, joiden rakentaja oli G. Fr. Walker⁵³ Ludwigsburgista Württembergin kuningaskunnasta.

Kirkkoon tehtiin merkittävä parannus vuonna 1850. Kellaria syvennettiin ja muurattiin kivinen holvi. Samalla myös toteutettiin ilmalämmitys.⁵⁴ Tutkija Alexandra Semenovan mukaan kirkko oli erityisen tärkeä Veltenille, koska se oli perheen kotikirkko.⁵⁵ Taidehistorioitsija Grabarj pitää sitä Veltenin upeimpana työnä. Hänen mukaansa

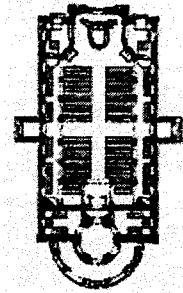
⁵³ Kysymyksessä on todennäköisesti eteläsaksalainen Walckerin urkutehdas, joka rakensi Helsinkiin Nikoilaikirkkoon vuonna 1846 kolmella sormiolla varustetut 54 äänikertaiset urut.

⁵⁴ Jungblut 1855, 71.

⁵⁵ Semenovan tiedonanto 4.10.2000.

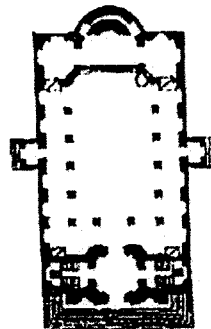
Kuva 28 Pyhän Annan ”lelukirkko” .

Kuva 29

Pyhän Katariinan kirkko on hieno, mutta Pyhän Annan kirkko vielä hienempi. Julkisivulta se näyttää Bramanten Tempiettolta, ”ihastuttavalta renessanssin lelukirkolta”⁵⁶ (kuva 28). Neuvostovallan aikana kirkossa toimi elokuvateatteri.⁵⁷

3.5. Pietari-Paavalin kirkko Viipurissa (1793-99)

План церкви свв. Петра и Павла
Из кн.: Висте J.O. Viihtyisiä
vanhoja Viipuria. 1948

Kuva 30 Viipurin kirkon pohjaratkaisu on samanlainen kuin Pyhän Katariinan kirkossa.

⁵⁶ Grabarj 1995, 317-318.

Viipurin ruotsalais-saksalaisen Pietari-Paavalin kirkon luonnokset laati arkkitehti Johann Backmann, mutta arkkitehti Velten oli sen varsinainen suunnittelija.⁵⁸ Kirkko on suorakaiteen muotoinen rakennus, jonka fasadia komistaa pylväiden kannattelema päätykolmio. Frontonin yläpuolella kohoava nelikulmainen torni poikkeaa muista Veltenin suunnittelemissa torneista. Pietarissa sijaitsevien kirkkojen tornit ovat kaikki samankaltaisia, pyöreitä ja kupoliin päättyviä, vain korkeus ja leveys vaihtelevat (kuva 30).

Sivusisäänkäynnit kirkkosaliin ovat sivufasadien keskellä. Erityistä huomiota kiinnittää Viipurin kirkon pohjapiirroksen samankaltaisuus Paulsenin piirtämän Pyhän Marian kirkon sijoitussuunnitelmasta tehdyn vesiväripiirroksen kanssa.

---

⁵⁷ Pavlov 1999, 272.

⁵⁸ Rinno 1997, 208.

IV PIETARIN SUOMALAINEN PYHÄN MARIAN KIRKKO

4.1. Inkerin evankelis-luterilaisen kirkon historiaa

Ensimmäiset luterilaiset seurakunnat perustettiin Inkerinmaalle⁵⁹ 1600-luvun alussa. Alueella asui ennestään ortodoksista uskontoa tunnustavia suomensukuisia vatjalaisia ja inkerikkoja sekä venäläisiä. Ruotsin kuninkaan pyrkimyksenä oli asukkaiden, etenkin ”suomenkieltä puhuvien ja sitä ymmärtävien” käännyttäminen luterilaisuuteen. Luterilaisten seurakuntien kantaväestö muodostui kuitenkin Suomesta muuttaneesta siirtoväestä ja raja-alueen linnoitusten ja kaupunkien varuskuntien joukoista. Inkerissä oli seitsemän kaupunki- ja linnoitusseurakuntaa ja kolmetoista maaseurakuntaa vuonna 1640. Aluksi Viipurin hiippakuntaan kuuluneista inkeriläisistä seurakunnista muodostettiin vuonna 1641 oma hiippakunta. Seurakuntien määrä lisääntyi, reilun kymmenen vuoden kuluttua niitä oli jo 58.

Venäjä julisti sodan Kaarle X Kustalle vuonna 1656 vaatien takaisin entisiä alueitaan. Venäläisten jouduttua tappiolle suuri osa venäläistä kansallisuutta olevista pakeni Venäjälle, ja autioituneille maille siirtyi Suomesta uutta siirtoväkeä.

Suuren pohjansodan (1700-1721) alkuvaiheessa Inkeristä tuli osa Venäjää. Luterilaisuus ja inkeriläisyys kuitenkin säilyivät. Pietari Suuri takasi vapaan uskonnon harjoittamisen koko valtakunnan luterilaisille ja kaikille muille kristityille vuoden 1702 manifestissään. Luterilaisen kirkon ja papiston oikeudet vahvistettiin koko maassa. Pietarin kaupungin perustamisvuonna 1703 Pietari Suuri antoi luvan perustaa oman ruotsalais-suomalaisen kirkollisen organisaation Pietariin. Uudenkaupungin rauhassa sovittiin, että Venäjän valtaamissa maakunnissa ei saa harjoittaa omantunnon pakkoa.⁶⁰ Pietari I:n ukaasilla syyskuun 22. päivänä vuonna 1721 pysytettiin voimassa kaikki Ruotsin vallan aikuiset määräykset.⁶¹

Aikaisempien tsaarien tapaa noudattaen Katariina II antoi käskykirjeessään ”ulkomaalaisille täyden vapauden uskonnon harjoittamiseen, kirkkojen rakentamiseen ja

⁵⁹ Stolbovan rauhana (1617) jälkeen Ruotsille muodostettu Nevan halkoma alue Suomenlahden ja Laatokan välillä, josta tuli Ingermanlandin maakunta, suomalaiselta nimeltä Inkeri. Jääskeläinen 1980, 10.

⁶⁰ Jääskeläinen 1980, 10-15.

⁶¹ Inkinen 1934, 198; Nevalainen 1992, 159.

pappien palkkaamiseen”. Tsaarit antoivat huomattavia lahjoituksia luterilaisten kirkkojen rakentamista varten. Keisarillisten lahjoitusten avulla rakennettiin inkeriläisille seurakunnille 1700- ja 1800-luvulla Pietarin suomalaisen seurakunnan kirkon lisäksi kuusi muuta kivikirkkoa.⁶²

Vuonna 1832 Inkerinmaan luterilaiset seurakunnat liitettiin omana konsistoripiirinään Venäjän evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Ennen Venäjän vallankumousta Inkerinmaalla oli 32 inkerinsuomalaista seurakuntaa ja niissä yli 140000 jäsentä. Inkerinmaan kirkolliseksi keskuksiksi oli muodostunut Pietari ja siellä Pyhän Marian seurakunta.⁶³

Vallankumouksen jälkeen inkeriläiset seurakunnat saivat itsenäisen kirkon aseman. Stalinin vainojen myötä seurakuntia alettiin sulkea ja Inkerin kirkko lakkautettiin vuonna 1938. Ensimmäinen uudelleen perustettu seurakunta alkoi toimia vuonna 1970 Petroskoissa ja toinen vuonna 1977 Pushkinissa. Aluksi seurakunnat toimivat Viron luterilaisen kirkon hoidossa. Neuvostoliiton yhteiskunnallisen muutoksen myötä uusia seurakuntia alettiin perustaa vuodesta 1988 alkaen.⁶⁴ (Liite 2)

Inkerin kirkko sai oman kirkkojärjestyksen ja rekisteröitiin itsenäisenä kirkkona vuonna 1992. Vuonna 1998 kirkko rekisteröitiin uudistetun uskontolain mukaan koko Venäjän alueella toimivaksi kirkoksi. Kirkon viralliset kielet ovat suomi ja venäjä. Jäsenmäärä on noin 15000, joskin kastettujen määrä on selvästi korkeampi.⁶⁵

4. 2. Pietarin ruotsalais-suomalainen seurakunta

Pietarin ruotsalais-suomalainen seurakunta perustettiin Pietarin perustamisvuonna 1703. Se oli kaupungin ensimmäinen evankelisluterilainen siviiliseurakunta. Sen jäsenistö muodostui kaupunkia ja linnaa rakentamaan komennetuista lähiseutujen ja Inkerin suomalaisväestöstä sekä sotavangeista ja suuressa pohjansodassa tuhoutuneen Ruotsin vallan aikaisen linnoituskaupunki Nyenin seurakunnan ruotsin- ja suomenkielisistä

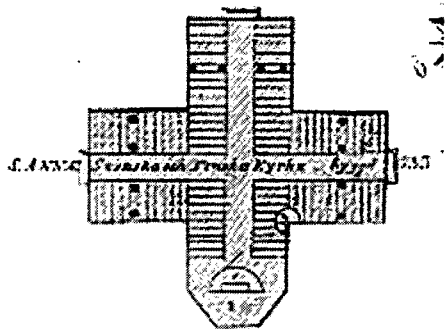
⁶² Jääskeläinen 1980, 10-15.

⁶³ KUA:n kirje 21.9.2000.

⁶⁴ Ibid.

jäsenistä. Jumalanpalveluksia pidettiin aluksi vuokratalossa, joka sijaitsi ns. ”Suomen saarella” Suurella Millionnaja-kadulla, Neva-joen rannalla Pietarin-Paavalin linnoitusta vastapäätä.⁶⁶ Talon kaksi huonetta oli sisustettu kirkoksi ja niissä pidettiin jumalanpalveluksia aina vuoteen 1734.⁶⁷

Ruotsalais-suomalainen seurakunta sai vuonna 1727 tontin kirkon rakentamista varten, mutta alueelle ei voitu pystyttää rakennusta, koska maapohja oli liian upottavaa. Kuusi vuotta myöhemmin vuonna 1733 seurakunta sai uuden paikan. Keisarinna Anna Ivanovna lahjoitti kirkkoa varten tontin Pietarin keskustasta Nevski Prospektin sivukadulta Bolshaja Konjushennajalta (Suurelta Tallikadulta) vaikutusvaltaisen saksalaisen Pyhän Pietarin kirkon läheisyydestä ja avusti rakentamista 500 ruplalla. Vaatimaton puinen ristikirkko valmistui jo seuraavana vuonna 1734, ja se vihittiin ajan tavan mukaan ”keisarinnan muistoksi Pyhän Annan nimikoksi” (kuva 31). Tontille valmistui myös samana vuonna puinen pappila.⁶⁸

Kuva 31 Pyhän Annan kirkon pohjakuva vuodelta 1757

Ristin muotoisessa kirkossa oli kolme sisäänkäyntiä. Varojen puuttuessa kirkon alttari (1.) voitiin rakentaa vasta vuonna 1744. Ehtoollinen jaettiin tavalliselta pöydältä.⁶⁹ Sakaristo (2.) oli täysin avonainen alttarin molemmilta puolilta. Saarnastuoli (3.) oli kirkon oikean ristivarren ”kainalossa”. Mustat ympyrät ovat lehtereitä kannattavia pylväitä. Kirkossa oli kolme metallista kruunukynttelikköä, mutta ei urkuja. Altтари ja

⁶⁵ KUA:n kirje 21.9.2000.

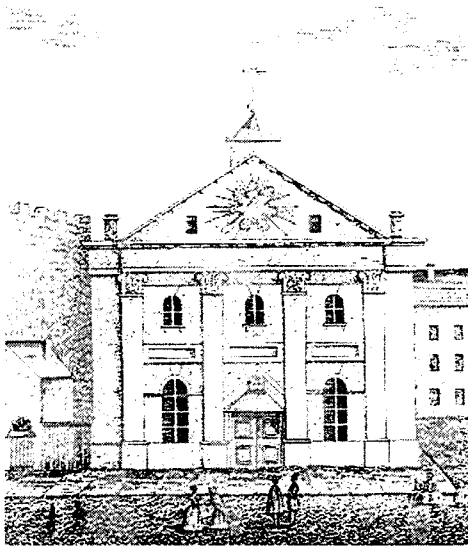
⁶⁶ KA PMA III Ja:1 ; Myllyniemi 1990, 4-7; Nironen 1999, 85.

⁶⁷ Jungblut 1855, 148.

⁶⁸ KA PMA III Ja:1 ; Jungblut 1855, 151-153.

saarnastuoli oli maalattu sinisellä värillä. Seinät ja holvattu katto olivat maalaamatonta puuta.⁷⁰

Pyhän Annan seurakunta oli edelleen kaksikielinen, mutta sisäiset ristiriidat haittasivat sen toimintaa, kunnes tammikuun lopulla vuonna 1745 sekä ruotsalaiset että suomalaiset valitsivat oman papin. Tontti jaettiin suomen- ja ruotsinkielisten kesken. Jaossa ruotsalaiset saivat Pienen Tallikadun (Malaja Konjushennajan) puoleisen osan, joka ruotsalaislähteen mukaan oli parempi osa tontista.⁷¹ Ruotsalaiselle seurakunnalle valmistui vuonna 1769 arkkitehti Veltenin suunnittelema Pyhän Katariinan kirkko (kuva 32). Pyhän Katariinan seurakunnalle valmistui uusi kivikirkko lähes sadan vuoden kuluttua.

Kuva 32 Veltenin suunnittelema Pyhän Katariinan kirkko vuodelta 1769.

Vanha Pyhän Annan puukirkko jäi suomalaiselle seurakunnalle. Suomalaisen seurakunnan uusi kivikirkko, Pyhän Marian kirkko valmistui vuonna 1805. Nimensä kirkko sai keisari Paavali I:n puolison Maria Feodorovnan mukaan. Seurakuntaa kutsuttiin tästä lähtien nimellä Pietarin suomalainen Pyhän Marian seurakunta.⁷²

⁶⁹ Pietarin Sunnuntailehti 19.12.1871, n:o 51.

⁷⁰ Jungblut 1855, 153,157.

⁷¹ Brodersen 1994, 22.

⁷² KA PMA III Ja: 1.

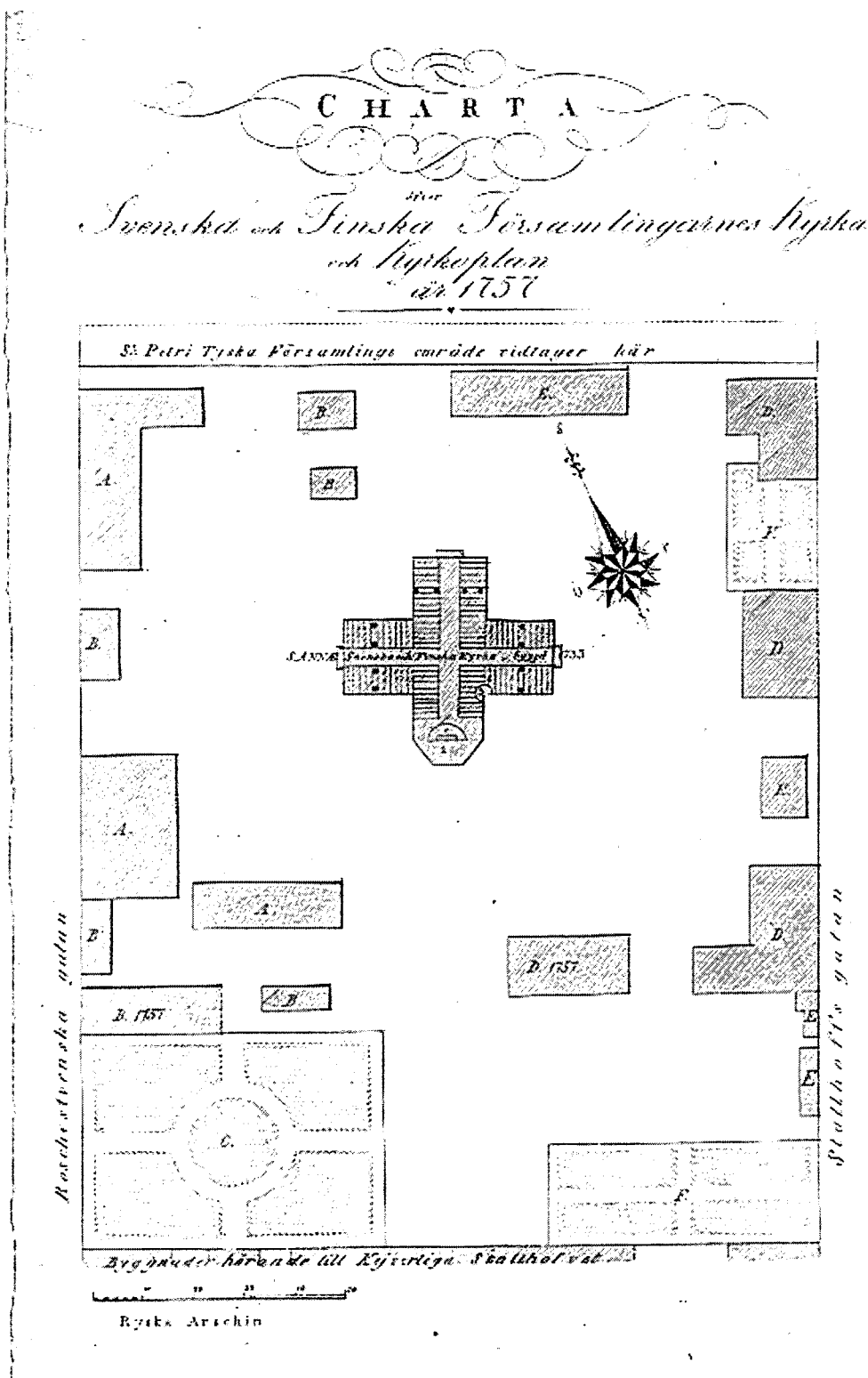
4.3. Pyhän Annan kirkosta Pyhän Marian kirkkoon

Pyhän Marian kirkko sijaitsee suorakulmaisessa korttelissa, jonka muodostavat Keisarillinen Ratsutalli (Konjusheni Dvor), ruotsalainen ja suomalainen seurakunta kirkkoineen ja saksalainen kirkko. Kortteli oli muotoutunut jo 1700-luvulla Pyhän Annan kirkon rakentamisen aikoihin ja Suuresta Tallikadusta (Bolshaja Konjushennajasta) oli tullut yksi Pietarin keskustan tärkeimmistä pääväylistä.

Pietarin suomalainen seurakunta käytti vaatimatonta Pyhän Annan kirkkoa lähes neljäkymmentä vuotta. Vuoden 1757 kartassa ruotsalaisten ja suomalaisten jaetut pihapiirit ovat valmiit (kuva 33). Ruotsalaisten puolella Pienellä Tallikadulla sijaitsivat asuintalot (A.A.A.A.), kuusi ulkorakennusta (B.B.B.B.B.B.) ja puutarha (C.), joka oli perustettu ruotsalaisen seurakunnan kirkkoherralle. Suomalaisten pihaosuudella oli neljä asuinrakennusta (D.D.D.D.), neljä ulkorakennusta (E.E.E.E.), joista kaksi pienintä puutarhan (F.F.) vieressä olevaa purettiin vuonna 1757. Kaikki rakennukset olivat puusta.⁷³

---

⁷³ Ehrström 1829. Kuvalaatan selitys.

Kuva 33 Pyhän Annan kirkko ja ruotsalais-suomalaisen seurakunnan rakennukset vuonna 1757.

Pyhän Katariinan kirkon kirkkoherra Ehrströmin mukaan Pyhän Marian seurakunta oli kolme kertaa suurempi kuin Pyhän Katariinan seurakunta ja niin ollen sen vuotuiset kolehdit olivat suuremmat ja kirkkokassa paremmassa kunnossa kuin ruotsalaisilla. Seurakunta pystyikin rakennuttamaan kolmikerroksisen kivistä tehdyn vuokratalon vuonna 1775. Uusi kivirakennus näkyy vuoden 1827 kartassa (kuva 35). Rakennus on tontin reunassa Suuren Tallikadun varrella. Sen pienet siipirakennukset ovat puutarhaan ja ruotsalaisten tonttia päin. Kirkkoherran asunto sijaitsi kivitalon toisessa kerroksessa. Vuokratulot olivat seurakunnan toiminnan pääasiallinen rahoituslähde. 1790-luvulta tultaessa puukirkko oli seurakunnan kirkkoherra Mandelinin mukaan tullut niin huonokuntoiseksi, että se hädin tuskin antoi suojaa myskyltä ja pysyi pystyssä vain tukipuiden avulla. Mandelin antoi lupauksen, että kymmenessä vuodessa pantaisiin alulle uuden kivikirkon rakentaminen. 1700-luvun lopulta lähtien varainkeruu tehostui, kun seurakunta alkoi kerätä rahaa uutta kivikirkkoa varten.⁷⁴ Se rakennettiin vuosina 1803-1805 arkkitehti Christian Gottlieb Paulsenin piirustusten mukaan.⁷⁵

Peruskivi laskettiin tavanomaisin juhlallisuuksin kesäkuun 7. päivänä 1803 kirkkoherra Mandelinin johdolla. Kirkon tulevan alttarin alle laskettiin graniitinpala, jossa olevaan neliön muotoiseen tinalaataan oli kaiverrettu kirkon perustamissanat saksaksi (kuva 34). Suomennettuna kirjoituksen alku kuuluu: ”Hyvän ja kaikkien rakastaman Venäjän keisarin Aleksanteri ensimmäisen hallituksen aikana on tämä evankelisluterilainen Pyhän Marian kirkko rakennettu. Sen peruskivi laskettiin vuonna 1803, kesäkuun 7. päivänä.” Tekstissä luetellaan myös kaikki paikalla olleet kirkkokonventin jäsenet, kirkon vanhimmat ja esimiehet. Tinalaatan ohella peruskiveen oli kätkeyty muutamia

”Unter der Regierung des guten und allgelichteten Kayfers der
 Neussen ALEXANDER des Ersten, ist diese Evan-
 gelisch-lutherische St. Marien Kirche erbaut worden. Der
 Grund dazu wurde gelegt im Jahr 1803 den 7:ten Tag des
 Monats Junii.”

Kuva 34 kirkon perustamistekstiä

⁷⁴ Ehrström 1829, 96, 101-102.

⁷⁵ Ehrströmin historiassa, kuten joissakin muissa lähteissä valmistumisvuosi on 1804. Venäjällä oli käytössä juliaaninen ajanlasku.

keisarien Pietari III, Katariina II, Paavali I ja Aleksanteri I hallituskauden aikana lyötyjä hopearahoja.⁷⁶

Suomalainen Pyhän Marian kirkko vihittiin joulukuun 12. päivänä 1805. Kirkon juhlallinen vihkiminen toimitettiin keisari Aleksanteri I:n syntymäpäivänä joulukuun 12. päivänä. ”Kenraali-superintendentti Reinbott johdatti Pietarin kaupungin evankelisen papiston ja suomalaisen seurakunnan kirkon vanhimmat vanhaan, osittain purettuun, mutta vielä pystyssä olevaan Pyhän Annan kirkkoon. Seurakunnan opettaja astui alttarille ja piti puheen lukuisalle kirkkoväelle ja lausui jäähyväiset seitsemänkymmentä vuotta vanhalle isien rakentamalle temppelille. Tämän jälkeen jaettiin ehtoollisvälineet, kirjat ja muut jumalanpalveluksessa käytettävät esineet superintendentille ja avustavalle papistolle sekä kirkkokonventin jäsenille, minkä jälkeen he kaikki lähtivät kulkueessa uuteen kirkkoon.”⁷⁷

”Kirkon suuren oven edessä odotti rakennustyötä johtanut arkkitehti, pääkaupunginarkkitehti, kaupunkineuvos ja ritari Paulsen⁷⁸, joka luovutti avaimet seurakunnan kirkkoherralle. Tämä kirkkopatruunan ominaisuudessa avasi oven ja yhdessä superintendentin ja muun papiston kanssa astui uuteen pyhäkköön. Superintendentti astui alttarin eteen ja tervehti sisään tulevaa seurakuntaa puheella, ensin saksaksi ja sitten suomeksi.⁷⁹ Tämän jälkeen hän kehotti seurakunnan kirkkoherraa astumaan alttarille ja luovutti hänelle kirkon avaimet ja jumalanpalveluksen arvomerkit. Sen jälkeen pidettiin tavallinen jumalanpalvelus, jossa seurakunnan kirkkoherra saarnasi.”⁸⁰

Juhlallisesti vihitty suomalainen kirkko sai nimen Pyhä Maria, ja jälkeen myös itse seurakunta on ollut nimeltään Pyhän Marian seurakunta. Kirkon rakentamisesta ja myöhemmin hankittavista uruista aiheutuvat kustannukset aikaansaivat sen että

---

⁷⁶ Ehrström 1829, 103-104.

⁷⁷ Ehrström 1829, 104.

⁷⁸ Nimeä on kirjoitettu Paulsen ja Paulson.

⁷⁹ Superintendentti Reinbott ei osannut lainkaan suomea, mutta hän oli käännättänyt puheensa ja opetellut sen ääntämään. Tämän jälkeen hän kehotti seurakunnan kirkkoherraa astumaan alttarille ja luovutti hänelle kirkon avaimet ja jumalanpalveluksen arvomerkit. Ehrström 1829, 105.

⁸⁰ Ehrström 1829, 104-105

seurakunnan tuli jatkossa pidättäytyä uusista hankinnoista. Vanha puukirkko purettiin ja puutavaran ja muun purkumateriaalin myynnistä saadut varat laitettiin suomalaisen seurakunnan kirkkokassaan. Naapuriseurakunta, jolla oli vielä omia rakennusvelkoja muistutti suomalaisille, että Pyhän Annan kirkko oli hankittu yhteisillä varoilla ja halusi saada itselleen kuuluvan osan myyntituloista. Koska ruotsalaisilla ei ollut esittää mitään kirjallisia dokumentteja vaatimustensa tueksi, suomalaiset eivät suostuneet. Kun kirkko oli purettu, alue tasattiin ja koko piha-alue korotettiin ja kivettiin. Samalla seurakuntien tontit erotettiin toisistaan aidalla (kuva 35), joka esti ruotsalaisten kulun Suurelle Tallikadulle.⁸¹

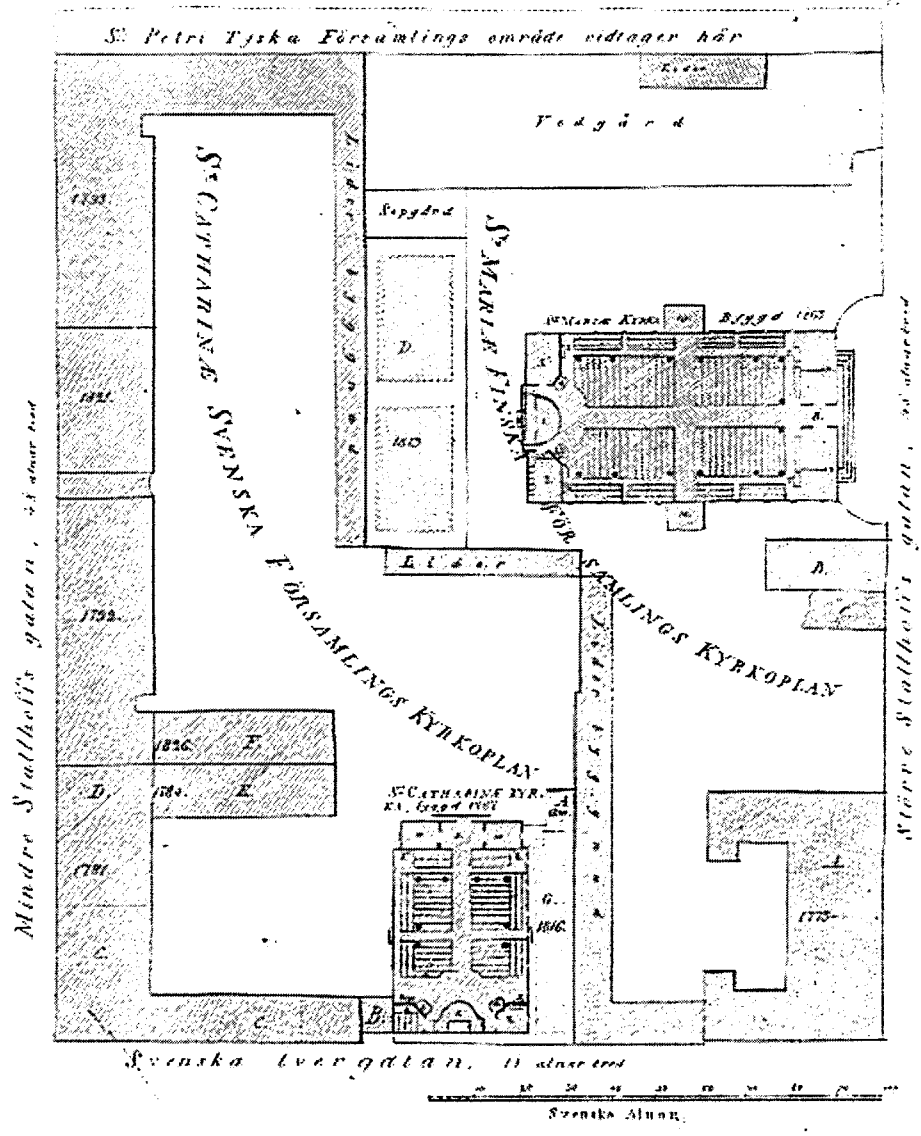
Pientä Tallikatua tukkivat erilaiset rakennusmateriaalit estäen kulkua kadulla. Sama tilanne oli ruotsalaisella poikkikadulla, jolle jo Paavali I:n aikana oli tehty rakennuksia. Ruotsalaisen kirkkokonventin pyyntö saada läpikulku Suurelle Tallikadulle torjuttiin, koska se aiheutti häiriötä suomalaiselle jumalanpalvelukselle. Koska riitaa ei pystytty ratkaisemaan sopuisasti, se saatettiin ”poliisihallitukselle”, joka säilytti suomalaisten oikeudet, mutta samalla velvoitti Ruotsalaisen Tallikadun saattamisen ajokelpoiseksi. Tästä lähtien Pyhän Katariinan seurakunnalla on ollut oma kulku poikkikadulta kirkon ja vuonna 1781 valmistuneen rakennuksen välisestä porttikäytävästä. Jalkakäytävät molempien kirkkojen katuosuuksilla kivettiin, ja vuonna 1813 suomalaisen kirkon tontin itäiseen nurkkaukseen perustettiin pieni puutarha opettajan (pastorin) lepohekien viettoon.⁸²

---

⁸¹ Ehrström 1829, 106-107.

⁸² Ehrström 1829, 107-108.

CHARTA
*Svenska och Finska Församlingarnas Kyrkor
 och Kyrkoplänor
 år 1827*

Kuva 35 Suomalaisen seurakunnan piha-alue avautui Suurelle Tallikadulle. Ruotsalaisen seurakunnan kulku vaikeutui Ruotsalaisen poikkikadun huonokulkuisuuden vuoksi.

4.4. Pyhän Marian kirkko ja siinä tapahtuneet muutokset

4.4.1. Arkkitehti Christian Paulsen

Pyhän Marian kirkon rakentamisen aikana keisari oli vaihtunut ja Aleksanteri I noussut valtaistuimelle salamurhatun isänsä jälkeen. Aleksanterin keisariksi tulo herätti suurta innostusta varsinkin pääkaupungin asukkaissa. Nuoren tsaarin uskottiin tuovan Katariina II:n loiston ajat takaisin. Aleksanteri I:n hallinnon alkuaika vuodesta 1801 Napoleonin invaasioon olikin liberalismiin, uudistusten ja taloudellisen kehityksen aikaa. Rakentaminen pääkaupungissa oli vilkasta ja rakennusten fasadeissa nähtiin päätykolmioita ja toinen toistaan komeampia pylväsrivistöjä. Paavali I:n alkuun panema Kazanin katedraali (1801-1811) oli jo rakenteilla arkkitehti Christian Gottlieb Paulsenin (1747-1811) alkaessa rakentaa lähistölle pienempää pyhättöä suomalaisille. (Liite 3)

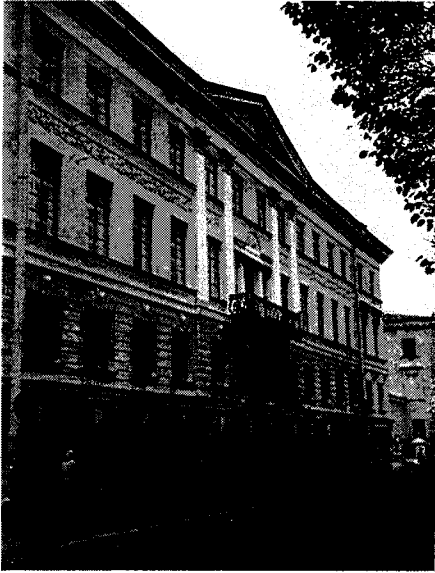
Pietarin arkkitehtuuria käsittelevät teokset mainitsevat Paulsenin rakentaman Pyhän Marian kirkon, mutta hänen muista töistään on vain vähän merkintöjä. Enimmät tiedot olen saanut historiallisen museon tutkijalta Alexandra Semenovalta.

Arkkitehti Velten oli merkittävä henkilö Paulsenin uran kehityksessä. Paulsen oli ollut Veltenin oppipoika ja suosikki. Talvipalatsin (Vanha Eremitaasi) rakentamisen aikana hän oli Veltenin palveluksessa vähän aikaa. Tämän jälkeen Paulsen lähti kahdeksi vuodeksi Saksaan täydentämään arkkitehdin taitojaan. Palattuaan Pietariin hän liittyi takaisin Veltenin tiimiin. Jotkut tutkijat pitävät Velteniä arkkitehti Paulsenin sukulaisena. Alexandra Semenova vahvistaa tämän oletuksen. Vanhojen arkistotietojen mukaan Veltenin vaimon Annan tyttönimi oli Paulsen ja hän meni naimisiin Juri Veltenin kanssa helmikuussa 1761. Anna oli ratsurykmentin henkivartioston kirurgin ainoa tytär. Christian Paulsen oli asiakirjojen mukaan hovin henkilöäkäarin poika, joten sukulaisuus vaikuttaa todennäköiseltä.⁸³

---

⁸³ Semenovan tiedonanto 4.10.2000.

Christian Paulsen työskenteli lääninarkkitehtinä. Pyhän Marian kirkkoa pidetään hänen merkittävimpana työnään. Sen lisäksi hänen suunnittelemistaan rakennuksista on Pietarissa säilynyt Fontanka-joen rantakadulla sijaitseva talo numero 35 (kuva 36) ja Jakubovich-kadulla oleva talo numero 6.⁸⁴

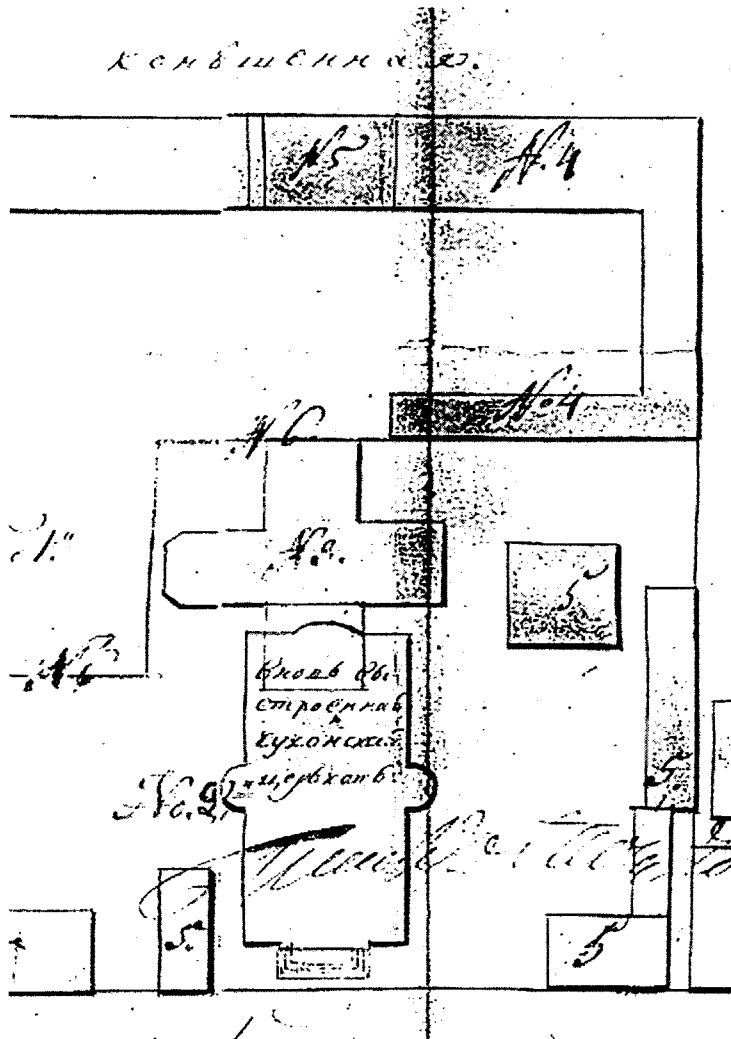
Kuva 36 Serebrenikovien talo Fontanka-joen rantakadulla valmistui vuonna 1810.

Talo numero 35 on klassistinen, mittasuhteiltaan tasapainoinen rakennus. Sen keskellä, metallista taotun parvekkeen molemmilla puolilla on neljän pilasterin ja päätykolmion muodostama risaliittimukaelma. Nelikulmaiset, kehyksettömät ikkunat muodostavat rivistön rapatulle sinivihreälle seinäpinnalle, jonka kaksi alinta kerrosta jäljittelee rustikointia. Kolmannen ja neljännen kerroksen välisessä kentässä on kipsiornamenteja. Pohjakerroksen ikkunat on koristeltu lakikivellä. Sisäänkäynti rakennukseen on pihan puolelta.

---

⁸⁴ Semenovan tiedonanto 4.10.2000.

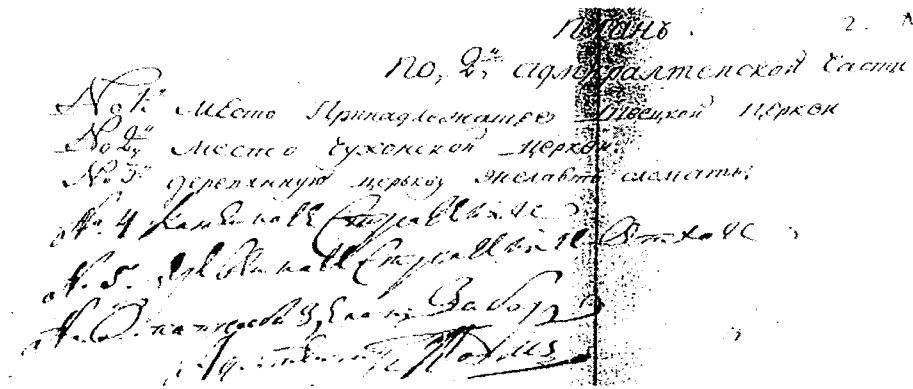
4.4.2. Pyhän Marian kirkon julkisivut

Kuva 37 Osa Paulsenin tekemästä ”tuhnan kirkon” sijoitussuunnitelmasta.

Pyhän Marian kirkon piirustuksista ovat säilyneet alkuperäiset arkkitehti Paulsenin vesiväreillä tekemät suomalaisen kivikirkon sijoitussuunnitelmat, jotka on päivätty joulukuun 23. päivänä 1802 (kuva 37). Niissä osoitetaan uuden kirkon, ”tuhnan kirkon” (kuva 38), kuten Paulson on piirustuksiin merkinnyt, sijoittuminen suhteessa vanhaan Pyhän Annan puukirkkoon. Pyhän Marian läntinen julkisivu on kohtisuoraan katulinjaansa nähden, itäinen julkisivu on osittain ristinmuotoisen puukirkon itäisen ristivarren päällä. Tämä alue, samoin kuin tulevan pylväskäytävän kohdalla kadun

varrella sijainnut puurakennus, on määritelty Paulsenin tekemässä sijoitussuunnitelmassa purettavaksi.⁸⁵

Kuva 38 Paulsenin allekirjoittamassa pohjapiirustuksessa on teksti ”No 2 tsuhan kirkko”. Pushkinin Vaskiratsastaja-runoelmassa tshuna- nimitys esiintyy tavan takaa puhuttaessa Pietarin alueen alkuperäisistä suomalaisista asukkaista.

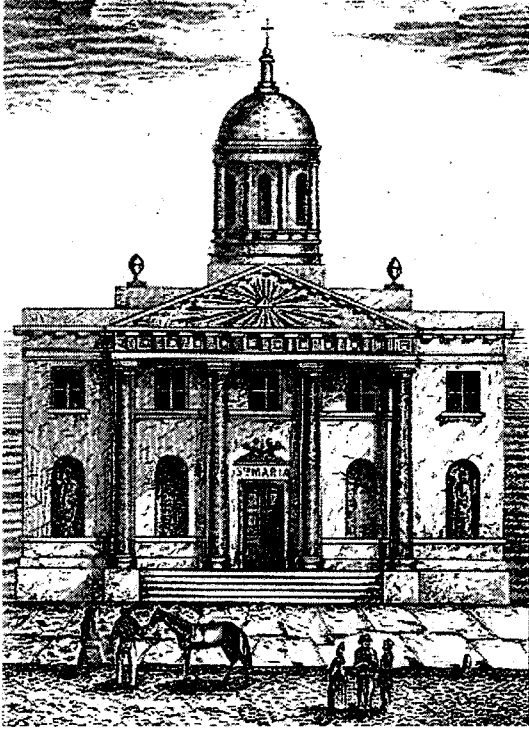
Pian 200-vuotias Pyhän Marian kirkko (kuva 39) on säilynyt ulkonaisilta piirteiltään lähes muuttumattomana. Sen koko on sama kuin kaksi vuosisataa sitten. Myöskin arkkitehtoniset erityispiirteet ovat säilyneet. Pyhän Marian kirkko on usean 1700-luvulla Pietariin rakennetun luterilaisen kirkon tapaan pitkä, suorakaiteen muotoinen sokkelikerroksen päällä seisova rakennus. Alueen kostea maapohja on tuottanut ongelmia kautta Pietarin historian. Kirkon rakentamisen aikaan tässä kaupunginosassa ei käytetty paalutusta maan upottavuuden takia, vaan pohjarakenteeksi tehtiin arina poikittain ladotuista lehtikuusiparruista. Niiden päälle ladottiin kivistä tehty kivijalka.⁸⁶ Tiiliseinät muurattiin punaisista poltetuista tiilistä, kuten yleensäkin Pietarissa. Engel vietti vuoden ajan Pietarissa vuonna 1815 ja kirjoitti selostuksen rakentamisen menetelmistä ja materiaaleista. Hän kiinnitti huomiota tummanpunaisen poltetun tiilen runsaaseen käyttöön seinissä, karniiseissa, simsseissä ja pilareissa.⁸⁷ Seinäpinnat rapattiin molemmin puolin ja maalattiin. Tällä hetkellä loppuvaiheessaan olevan Pyhän Marian kirkon peruskorjauksen yhteydessä tehtiin värianalyysi, jossa kahden sadan vuoden värikerrokset löytyivät. Nykyisen sinivihreän alta paljastui ensin keltainen, sen

⁸⁵ KA PMA III Ja: 1.

⁸⁶ Arkkitehti Longan tiedonanto 2.3.2000.

⁸⁷ Sinisalo 1982, 27.

alta vaaleanpunainen ja alimmaisena vihreä. Monen kokeilun jälkeen on päästy alkuperäisen kaltaiseen sinisen vihreään sävyyn, jolla kirkko maalataan. ⁸⁸

Kuva 39 Pyhän Marian kirkko vuonna 1855 julkaistussa Jungblutin kirjan litografiassa.

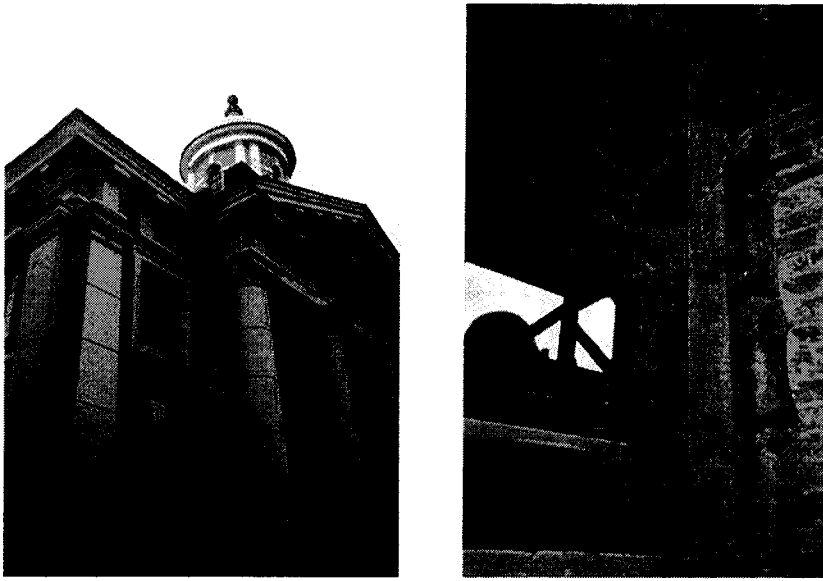
Theodor Jungblutin vuonna 1855 painetun Pietarin evankelis-luterilaisia kirkkoja käsittelevän kirjan⁸⁹ litografia kuvaa Pyhän Marian kirkkoa alkuperäisessä ulkoasussaan. Rakennuksen pääjulkisivu, länsifasadi, on Suuren Tallikadun, (Bolshaja Konjushennajan) puolella. Sen keskellä, kirkon pääsisäänkäynnin edessä on portiikki, ulkoneva pylväskäytävä, joka muodostuu nelipylväisestä, palkistoa ja päätykolmiota kannattelevasta toskanalaisesta pylväiköstä (kuva 40). Frontonin keskellä on kohokuvana jumalansilmä. Sileät pylväät on tehty kuudesta osasta. Engel mainitsee, että pylväitä tehtiin Pietarissa teollisesti tiilestä.⁹⁰

⁸⁸ Arkkitehti Longan tiedonanto 18.3.2002.

⁸⁹ Jungblut 1855, sivu 146.

⁹⁰ Sinisalo 1982, sivu 27.

Kuva 40 Portiikin pylväät ja yksityiskohta kapiteelista.

Pylväskäytävässä, kapeakehyksisen oven molemmilla puolilla, on kaari-ikkunat ja samassa rivissä seinäsyvennykset, joissa on apostolien patsaat, Pietari oikealla ja Paavali vasemmalla puolella. Oven päällä on kahdesta rukoilevasta enkelistä muodostuva koristelista. Pääoven ja seinäsyvennysten yläpuolella on viisi nelikulmaista kehystämätöntä ikkunaa.

Kirkon länsiosan yläpuolella on kupoliin päättyvä torni suorakulmaisen jalustan päällä. Kupolin kaulassa on neljä kapeaa, yläosasta kaarevaa ikkuna-aukkoa. Ikkunoiden välissä parilliset puolipilarit kannattavat räystäslistaa ja kupolia, joka päättyy umpilaternaan, joka on jalustana ristin alapuoliselle pallolle.

Attikan päällä on raudasta tehdyt valkeaksi maalatut maljakot (kuva 41), joiden jalustat ovat myös rautaa. Myöhemmin seinäsyvennyksiin sijoitetut apostolien patsaat vaihdettiin attikan päältä otettuihin maljakoihin. 1990-luvun lopulla maljakoita oli vain yksi. Toisessa syvennyksessä oli jäljellä maljan jalusta. Peruskorjauksen edetessä

hukassa ollut esine löytyi kirkon ullakolta ja se tullaan sijoittamaan alkuperäiselle paikalleen attikan päälle.⁹¹

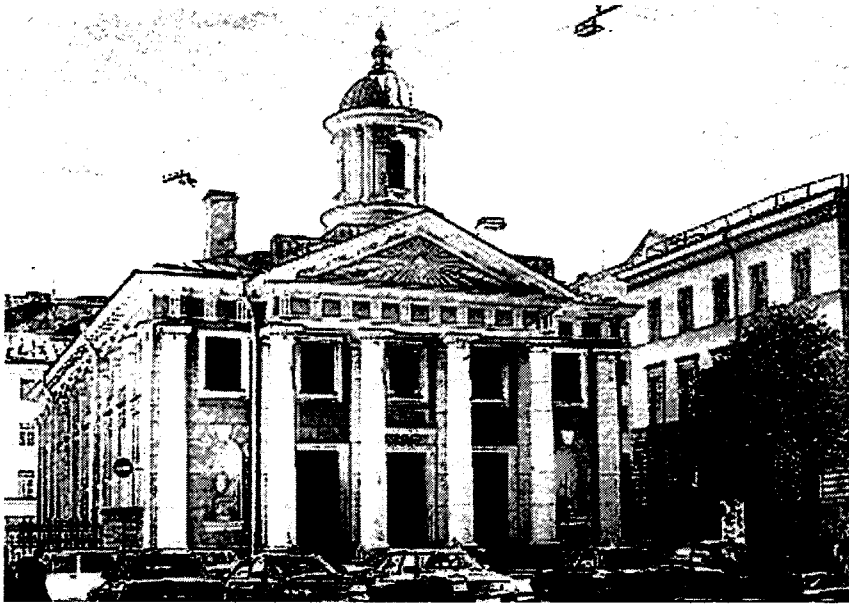

Kuva 41 Seinäsyvennyksen malja oli alkuaan attikakoriste.

1900-luvun lopulle tultaessa Pyhän Marian kirkon pääfasadissa on tapahtunut vain pieniä muutoksia (kuva 42). Alkuperäisen pääoven molemmilla puolilla on kaari-ikkunoiden tilalla sivuovet. Pääovea koristaa kannattimien varassa oleva koristelista, jonka friisissä on kohokuvana laakeripuun oksia. Seinäsyvennyksien päälle on lisätty lakikivet. Pilastereilla ja arkkitraavilla on pehmenetty kirkon ankaraa ilmettä.

---

⁹¹ Arkkitehti Longan tiedonanto 2.3.2000.

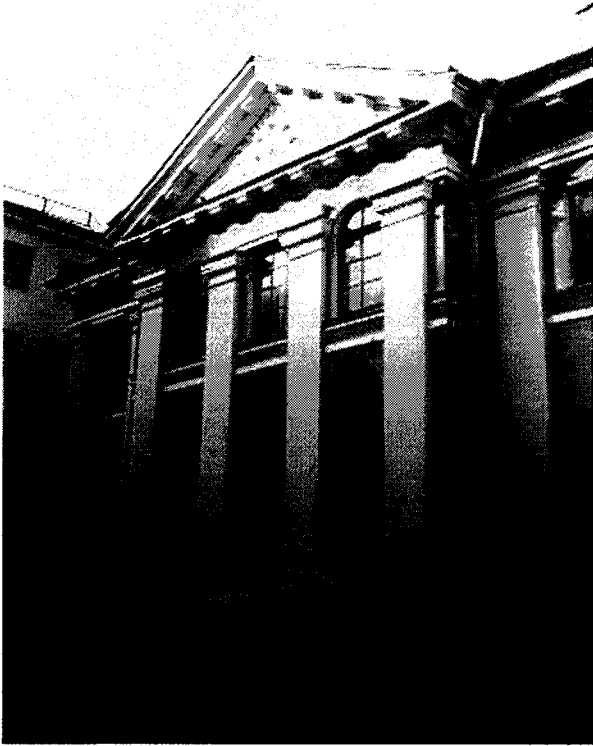
Kuva 42 Pyhän Marian kirkko vuonna 1999 ennen peruskorjauksen alkua.

Inkerin piispa Kuukaupin kertoman mukaan kirkon omissa arkistoissa ei ole säilynyt mitään vanhaa kuva-aineistoa. Pyhän Marian seurakunnan arkisto siirrettiin Suomen Kansallisarkistoon seurakunnan lakkauttamisen yhteydessä.⁹² Ainoastaan pääfasadista on löytynyt kuva kirkon varhaisvaiheesta. Se on Theodor Jungblutin luterilaisia kirkkoja käsittelevässä kirjassa oleva litografia noin vuodelta 1855. Muiden julkisivujen kuvat ovat ajalta ennen vuoden 1999 peruskorjausta. Pyhän Marian kirkosta on säilynyt Paulsenin tekemä vesiväreillä maalattu sijoitussuunnitelma vuodelta 1802.⁹³ Siinä kirkon itäiseen pätyyn on piirretty kaareva kuoriossa. Toteutuneessa työssä on sen paikalla keskirisaliitti (kuva 43).

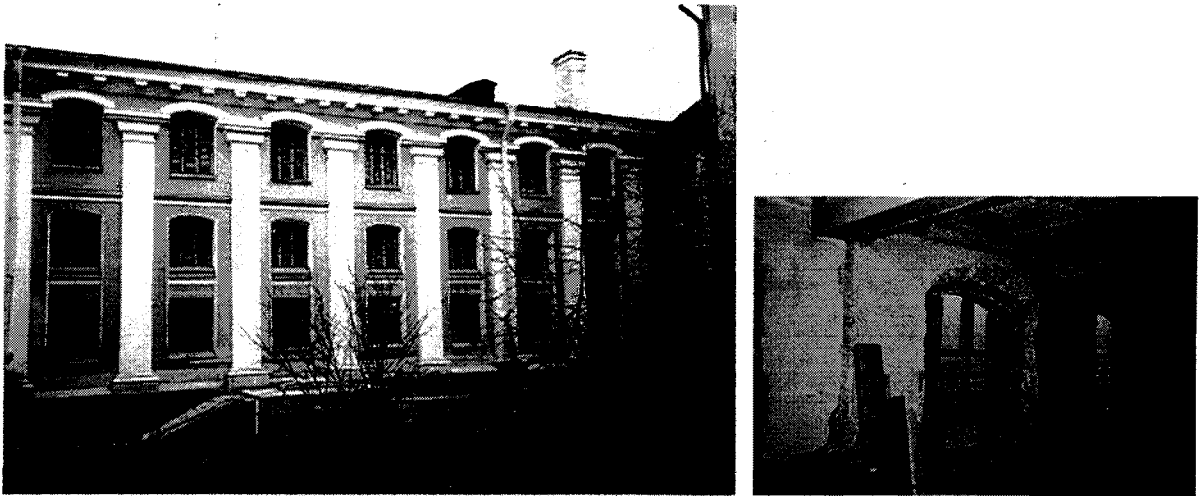
⁹² Piispa Kuukaupin tiedonanto 2.3.2000.

⁹³ KA, Pietarin Suomalaisen seurakunnan arkisto III Ja:I.

Kuva 43 Itäisen fasadin keskirisaliitti. Päätykolmiossa on jumalansilmä puttojen ympäröimänä.

Itäisen julkisivun risaliittipylväikössä on neljä pilasteria. Pylväikön päätykolmio on lähes samanlainen kuin pääjulkisivussa. Pihapuolen päätykolmion kohokuvassa on jumalansilmän ympärillä pilvi ja siinä kuusi pientä puttoa. Pylväikössä on kolme riviä ikkunoita, jotka ovat muodoltaan erilaisia, joko suorakulmaisia tai yläosastaan pyöreitä. Kaksi alimmaista ikkunariviä on säilynyt muuttumattomana. Itäisen julkisivun seinäpinta ja pilasterit ovat sileitä. 1930-luvulla tapahtuneen täydellisen sisätilojen saneerauksen aikana rakennettiin portaat itäisen julkisivun koillisnurkkaan.

Kuvat 44 ja 45 Eteläfasadia ja toisen kerroksen ikkuna-aukon peruskorjauksessa paljastettu tiilimuuri.

Sivujulkisivuissa on kolme riviä ikkunoita, jotka ovat suorakulmaisia tai niissä on pyöreät tai kaarimaiset aukot (kuvat 44 ja 45). Kirkkosalin pituudelta kaksi alkuperäistä ikkunariviä on ympäröity kapealla reunalistalla ja erotettu ylimmästä, myöhemmin rakennetusta ikkunarivistä vaakasuoralla koristenauhalla. Kaikki kolme ikkunariviä liittyvät yhteen rytmikkäällä pilasteririvillä.

Sivujulkisivuissa kirkon etelä- ja pohjoisseinien keskellä on ollut sisäänkäynnit kirkkosaliin. Ne esiintyvät jo Paulsenin alkuperäisessä kivikirkon sijoitussuunnitelmassa. Sisäänkäynnit näkyvät kirkkoalueen pohjapiirroksissa vuosilta 1810 ja 1827 ja vuoden 1901 toteuttamatta jääneissä ilmanvaihtopiirustuksissa. Vuoden 1827 kuvassa ne on merkitty nimellä ”smärre försalar”, pienemmät eteishuoneet. Vanhoissa valokuvissa sivuovien rakennelmat ovat vielä nähtävissä. Ulkoeteiset poistettiin todennäköisesti 1930-luvun saneerauksen yhteydessä. Pietarin museoviraston tutkijoiden mukaan alun perin kirkossa oli sivuovet aukkoineen ilman eteISRakennuksia.⁹⁴

⁹⁴ Arkkitehti Longan tiedonanto 18.3.2002.

4.4.3. Pyhän Marian kirkon sisätilat

Kirkon alkuperäinen interiööri ei ole säilynyt porrashuonetta lukuun ottamatta. Neuvostovallan aikana kirkko luovutettiin Eremitaasin käyttöön. Alkujaan yhtenäinen, kolmilavainen sisätila jaettiin luovutuksen jälkeen kolmeen kerrokseen. 1960-luvun alussa kirjoitetussa Inkerin kirkon vaiheita käsittelevässä kirjassa kerrotaan sisätiloista, että ”viimeisten tietojen mukaan nykyään kirkon sisälle on rakennettu työläisten asunnoksi pieniä huoneita ja kirkon keskusta on luutavarastona”.⁹⁵ Käydessäni ensimmäistä kertaa Pyhän Marian kirkossa 1980-luvun lopulla rakennuksessa toimi luontotalo ja yläkerrassa huonekaluliike.

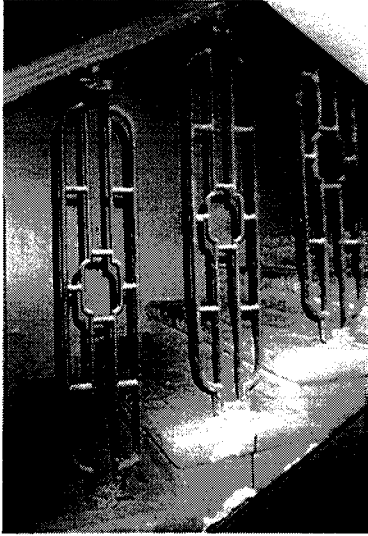
Tiedot kirkon entisestä interiööristä perustuvat vanhaan historiankirjoitukseen, litografioihin, vanhoihin valokuviin, Pietarissa ilmestyneiden suomenkielisten sanomalehtien artikkeleihin ja rakennuksen saneerauksen yhteydessä paljastuneisiin rakenteeseen liittyviin seikkoihin.

Ainoa alkuperäisenä säilynyt kirkon sisätila on porrashuone (kuva 46). Sieltä nousevat ylös kiviportaat, joilta pääsi urkuparvelle ja ensimmäiselle ja myöhemmin toiselle parvelle. Peruskorjauksen yhteydessä 1930-luvun rakenteet purettiin ja esiin tullessa tiiliholvauksessa näkyi urkuparven sijainti. Se oli vajaan metrin ylempänä kuin ensimmäinen parvi. Urkuparvelle oli oma käynti ja oikealle ja vasemmalle parvelle omat käynnit porraskäytävästä, joka on myös alkuperäinen. Myös käytävän taotut rautakaiteet ovat kirkon perustamisen ajalta.⁹⁶

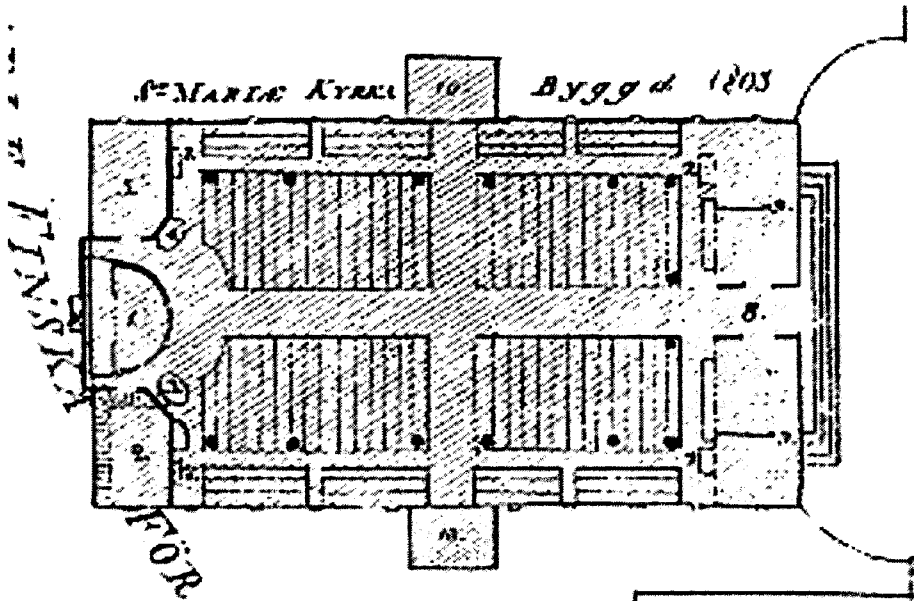
⁹⁵ Kuortti 1963, 103, 151-152.

⁹⁶ Arkkitehti Longan tiedonanto 18.3.2002.

Kuva 46 Alkuaan lehtereille vievät portaat ja kaiteet ovat kestäneet 200 vuoden kulutuksen.

Verrattuna ortodoksisten kirkkojen sisätilojen loistoon luterilaisten kirkkojen sisustus oli yleensä vaatimaton. Pääosan kirkkosalin tilasta veivät penkit. Ehrströmin historiassa vuodelta 1827 kuvataan Pyhän Marian sisätilojen ulkoisia puitteita puuttumatta niiden laatuun.

Kuva 47 Pyhän Marian kirkko vuoden 1827 pohjapiirroksessa.

Pyhän Marian kirkon (kuva 47) sisätilojen järjestely on perinteinen. Alttariseinä (1.) on kuorissa itäfasadin ikkunoiden edessä. Sakaristo (2.) on kirkon koilliskulmassa ja vastakkaisella puolella kaakkoiskulmassa on kirkkoraadin kokoushuone.(5.) Saarnatuoli (3.) on alttarin oikealla puolella. Vasemmalla puolella on piispanpenkki (4.) Venäjän evankelisluterilaisten seurakuntien piispalle. Papinpenkki (6.) on epäselvästi merkitty saarnatuolin ja kaakeliuunien (7.) väliseen tilaan. Uuneja on neljä, yksi kirkkosalin kussakin nurkassa. Eteishuoneesta (8.) kirkkosalin oven kummaltakin puolelta on portaat lehtereille. Sivufasadeissa etelä- ja pohjoisseinien keskellä ovat pienet eteishuoneet (10). Lehtereitä kannattelee neljätoista pylvästä.⁹⁷ Salin katto riippui kattoristikosta, joten pilarit kannattelivat alun perin vain lehtereitä.

Kun kirkkotila jaettiin kolmeen kerrokseen, pilareita käytettiin eri kerrosten tukipilareina. Pylväät (kuva 48) ovat yksinkertaiset ja ne on valettu raudasta. Alimpana värikerroksena on maalaus, joka jäljittelee marmorointia. Samanlaisia pylväitä valmistettiin Englannissa ja niitä voi tilata postimyyntiluetteloiden välityksellä. Pylväitten ikää ei ole saatu määritellyksi, mutta arkkitehti Longan mielestä ne saattavat olla alkuperäiset.⁹⁸

Kuva 48 Pilarit kannattelivat alkuaan vain lehtereitä.

⁹⁷ Ehrström 1829, kuvaalaatan selitys.

⁹⁸ Arkkitehti Longan tiedonanto 18.3.2002.

Todennäköisemmin pilarit kuitenkin ovat toisen parvikerroksen rakentamisen ajalta.

Alttariseinä (kuva 49) on rakennettu samanaikaisesti kirkon kanssa. Ehrströmin historiassa on maininta, että kun kirkko kaikkine siihen liittyvine koristuksineen oli valmis, seurakunnalla ei ollut rahaa enää urkuihin.⁹⁹ Arkkitehtonisesti kehitelty suurikokoinen alttariseinä peittää lähes kokonaan kuorin ikkunat. Myöhemmin alttarin alkuperäistä sijaintia muutettiin tuomalla se lähemmäs seurakuntaa ja samalla saatiin lisää valoa ja tilaa kuorin takaosaan. Altтари on edikula-alttari. Alttarilaite koostuu korinttilaisista pylväistä, joissa on kullatut kapiteelit ja päätyotsakkeesta, jonka ulkoreunoissa on rukoilevat enkelit. Tyyliiltään se muistuttaa Veltenin suunnittelemaa Pyhän Katariinan ja Pyhän Annan kirkon 1700-luvun loppupuolella tehtyjä alttareita. Kaikkien päätyotsakkeessa on suurikokoinen säteilevä aurinko, jonka keskellä on todennäköisesti jumalansilmä, vaikka sitä ei vanhojen valokuvien epäselvyyden vuoksi näekään. Kirkkojen ahtaasta kuoritilasta johtuen Pyhän Katariinan ja Pyhän Annan alttarit ovat kapeampia. Saman tyylinen alttarilaite oli myös Kelton vanhassa kirkossa.¹⁰⁰

Amanuenssi Myllyniemi on suomentanut ja antanut käyttöni tekeillä olevan väitöskirjansa¹⁰¹ aineistosta luettelot Pyhän Marian kirkon irtaimesta omaisuudesta vuodelta 1918 ja luovutetusta omaisuudesta vuodelta 1938. Pyrin selvittämään kirkon esineistöä yhdistelemällä saamani kirjalliset tiedot alttarikuvaan n:o 49.

Pylväät jakavat alttariseinän neljään osaan. Keskelle jäävässä tilassa on suurikokoinen alttaritaulu, joka on jaettu kahteen kuvakenttään. Alimmaisena uskon olevan ehtoollista kuvaavan maalauksen, koska Eremitaasin luovutusluettelossa on maininta Pyhää ehtoollista kuvaavasta kehyslistaan pingotetusta maalauksesta, joka seurakunnan omaisuusluettelossa on nimellä Herran ehtoollinen ja siitä on maininta ”pieni”.¹⁰²

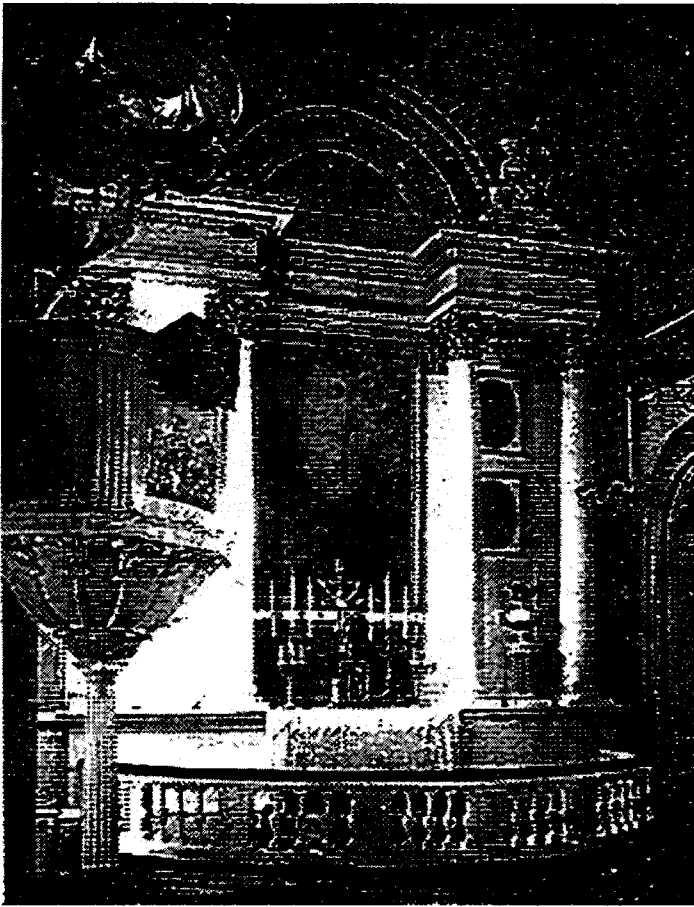
---

⁹⁹ Ehrström 1829, 105-106.

¹⁰⁰ Metiäinen – Kurko 1960, 61.

¹⁰¹ Myllyniemen väitöskirjan käsikirjoituksen nimenä on ”Suomalainen luterilainen seurakunta neuvostovaltiossa. Pyhän Marian seurakunta 1917-1938”.

¹⁰²Varpu Myllyniemen puhtaaksikirjoittama luovutetun omaisuuden luettelo. Myllyniemen arkisto.

Kuva 49 Pyhän Marian kirkon arkkitehtoninen alttarirakennelma.

Suomessa 1800-luvun puoliväliin saakka käytetyssä alttarityypissä kuvakenttä jaettiin kahteen tai useampaan osaan. Yleisin tapa oli sijoittaa ehtoollinen alimpaan kuvakenttään ja sen päälle ristiinnaulittu.¹⁰³ Oikeaoppista oli myös esittää alttaritaulun yläosassa ylösnousemista tai taivaaseenastumista.¹⁰⁴ Pyhän Marian kirkon alttarin suuren maalauksen aiheena on Kristuksen kirkastus (kuva 50), jolla nimellä se on merkitty Pyhän Marian seurakunnan jumalanpalvelusesineistön ja kirkollisen esineistön omaisuusluetteloon vuodelta 1918.¹⁰⁵ Alttarimaalauksen aihe on sama kuin Rafaellon tuotantoon kuuluvassa maalauksessa Kirkastuminen (1520).¹⁰⁶ Rafaellon

¹⁰³ Hanka 1995, 9.

¹⁰⁴ Martikainen 1987, 22.

¹⁰⁵ Myllyniemen arkisto.

¹⁰⁶ Professori Hangan tiedonanto 3.5. 2000.

Kuva 50 Tuntemattoman tekijän maalaama alttaritaulu Kristuksen kirkastus

viimeinen suuri teos Kristuksen kirkastus (Liite 4) on Vatikaanin museoissa Roomassa.¹⁰⁷ Akateemisessa taidekoulutuksessa esikuvallisena pidetyn taiteen kopioiminen oli yleinen käytäntö. Rafaellon Kirkastuminen oli valmistumisestaan lähtien suosittu jäljentämisen kohde. Pietarilainen kuparipiirtäjä Fjodor Jordan (1800-83) oltuaan taideakatemiaan stipendiaattina Roomassa teki 15 vuoden ajan omaa jäljennöstä Rafaellon teoksesta. Jordanin versio Kirkastumisesta asetettiin esille vuonna 1850.¹⁰⁸ Pyhän Marian kirkon alttarimaalauksessa on kuvattuna yläosa Rafaellon mukaan tehdystä Kirkastumisesta. Alttaritaulun tekijää ei tunneta eikä myöskään kenen piirroksista teos on kopioitu. Kirkko valmistui jo vuonna 1805 ja oli silloin Ehrströmin mukaan kaikkine koristuksineen vain urkuja vaille. Kirkon lakkauttamisen jälkeen Eremitaasin museokokoelmiin luovutettujen esineiden luettelossa esiintyy ”1 taulu, ilman pingotusta, ”Taivaaseenastuminen”, maalaus vahingoittunut. Maalauksen tekijä on tuntematon.”¹⁰⁹ Perimätiedon mukaan kyseessä on Pyhän Marian alttaritaulu.

¹⁰⁷ Honour - Fleming 1992, 425.

¹⁰⁸ Hanka 1994, 67-68, 71.

¹⁰⁹ Myllyniemen arkisto

Alttaritaulua on etsitty Eremitaasin varastoista, mutta kahden eri nimen käyttö luetteloinnissa on hankaloittanut sen löytämistä. Lisäksi samoilla nimillä on lukemattomia maalauksia. Pyhän Marian kirkon alttaritaulun uskottiin jo löytyneen, kun kaksi, useita maalauksia sisältänyttä kääröä tuotiin esille. Koska mitään varmuutta maalausten alkuperästä ei ollut ja avaamiseen olisi vaadittu kaikkien käärön maalausten vaivalloinen ja kalliiksi tuleva restaurointi, siitä luovuttiin. Uusi alttaritaulu on tilattu venäläiseltä taiteilijalta, joka tekee samanaiheisen maalauksen kuin alkuperäisessä alttaritaulussa. Uusklassista alttariseinää on pienennetty ja päätyotsakkeen tilalla on koristelematon päätykolmio.¹¹⁰ (Liite 5)

Alttaritaulun molemmilla puolilla pylväiden välissä on kaksi ovaalin muotoista kuvaa. Niissä on luovutuslistan mukaan ”neljä taulua ”Evankelistat”, valkoiset raamit, soikeanmuotoiset kehykset, kehysten nurkissa kehyslistassa kullatut ruusukkeet.”¹¹¹ Vanhoissa valokuvissa alttarin pylväiden välissä näkyvät jalustalla olevat maljat. Eremitasiin luovutetun omaisuuden listassa on ”kaksi puista maljaa, valkoisia, jotka oli kullattu puukultauksella ja joissa oli kahvat sekä jalustat sekä siihen kuuluvat valaisimet”.¹¹² Kyseessä lienevät alttarilla näkyvät maljat ajanmukaistetussa muodossa.

Katoksella varustettu saarnatuoli on pyöreä. Sen malja on sirosti käsitelty. Uurretut pilasterit jakavat saarnatuolin korin pinnan peileiksi. Sen koristelusta kertoo Inkeri-lehden uutinen otsikolla ”Kirkkoa muistettu”. ”Alttariseinämän ja saarnastuolin Suomen kirkossa täällä on pronssiseppämestari J. Asplund nyt kuluneena kesänä taidokkaasti koristellut lisäten sillä Herran huoneen juhlallista vaikutusta, ja on hra Asplund tehnyt sen kirkolle lahjaksi – mikä ansaitsee tulla kiitoksella mainituksi.”¹¹³

Kirkon kynttiläkruunut olivat kultaseppä Z. Deichmanin tekemät. Ne siirrettiin Pyhän Marian kirkkoon vanhasta Pyhän Annan puukirkosta.¹¹⁴ Pyhän Marian seurakunnan vuonna 1938 luovutetun omaisuuden 26.12.1918 päivätyssä luettelossa mainitaan kaksi pronssista kynttelikköä, jotka mitä todennäköisimmin ovat kyseiset Deichmanin

¹¹⁰ Arkkitehti Longan tiedonanto 18.3.2002.

¹¹¹ Myllyniemen arkisto.

¹¹² Myllyniemen arkisto.

¹¹³ Inkeri 10.9.1899, n:o 58.

¹¹⁴ Antonov 1996, 249.

valmistamat kynttiläkruunut. Joidenkin tietojen mukaan ne olisi siirretty Kazanin katedraalissa sijainneen Uskontojen ja ateismin historian museon kokoelmiin, mutta Myllyniemen arkistotiedot eivät vahvista tätä olettamusta.¹¹⁵

Ehtoollisastioita oli vuoden 1918 luettelossa kolme eri painoista hopeista maljaa ja kaksi kultauksin koristeltua hopeista maljaa viiniä varten, kaksi hopeista rasiaa ja kaksi hopeista lautasta ehtoollisleipiä varten ja yksi hopeinen malja. Luettelossa oli lisäksi yksi hopeinen pyöreä lautanen ja yksi hopeinen lusikka, alttariliinoja ja muita kirkkotekstiilejä.¹¹⁶

Pyhän Marian kirkon ehtoollisvälineiden myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. Helsingin Sanomissa kerrottiin, että Pyhän Marian kirkko saa Viron inkeriläisten Kallivieren kirkon ehtoollisvälineet (kuva 51). Herättäjäyhdistys ja Heränneiden ylioppilaskoti lahjoittivat vuonna 1931 ehtoollishopeat Kallivieren kirkkoon. Ehtoollisastiat oli tuotu Suomeen turvaan ja luovutettu myöhemmin Ylistaron Kitinojan kirkkoon 50 vuodeksi. Luovutuskirjassa mainitaan ehtoollisvälineiden käyttöoikeuden päättyvän, kun ne voidaan luovuttaa Inkerin kirkolle.¹¹⁷

Kuva 51 Kallivieren kirkon ehtoollisastiat luovutetaan Pyhän Marian kirkkoon.

¹¹⁵ Myllyniemen arkisto.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Helsingin Sanomat 30.9.2001.

Kun peruskorjattu suomalainen Pyhän Marian kirkko vihitään käyttöön tänä vuonna toukokuussa, ehtoollinen voidaan jakaa Kallivieren kirkon välineillä, joihin kuuluu kaksi viinikannua, ehtoollismalja, leipälautanen ja leipärasia. Kirkkohopeisiin kuuluu myös kastemalja.¹¹⁸

Urut saatiin kirkkoon kahden vuoden kuluttua kirkon vihkiäisistä. Ne olivat tarttolaisen urkujenrakentaja Thalín tekemät kaksitoista äänikertaiset urut. Urkujen äänikertojen vähyydestä johtuen sen ääni ei ollut yhtä kova ja kirkas kuin ruotsalaisen kirkon uruissa, mutta riitti tavalliseen virrenveisuuseen.¹¹⁹ Ensimmäinen messukasukka hankittiin kirkkoherra Sirénin aikana. Se oli punaisesta sametista tehty ja kirjailtu kultaornamentein. Kasukan oli lahjoittanut seurakunnan jäsen ja sitä käytettiin ensimmäistä kertaa pääsiäissunnuntaina vuonna 1826. Seuraavana vuonna hankittiin alttarikuvassa (kuva 49) näkyvät omaan seurakuntaan kuuluvan hopeaseppämestarin valmistamat kaksi hopeista kynttilänjalkaa. Ne olivat alttarilla ensimmäistä kertaa kirkon vihkiäisten vuosipäiväjumalanpalveluksessa. Kynttilänjalat olivat ”aika kauniit” ja niitä koristi muun muassa Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna.¹²⁰

4.4.4. Muutospaineita

Vuoden 1809 jälkeen suomalaisten määrä Pietarissa lisääntyi. Heitä oli vuoden 1840 paikkeilla 11300, lähes yhtä paljon kuin Helsingissä ja Turussa oli asukkaita. Suomalaiset olivat pääasiassa käsityöläisiä, palvelusväkeä ja myöhemmin teollisuustyöläisiä. Heitä oli suutareina, räätäleinä, nuohojina ja huomattavan suuri määrä taidekäsityöläisammateissa kuten kulta- ja hopeaseppinä, kirjansitojina ja kelloseppinä. Suomalaiset olivat haluttuja kisällinoppiin, koska heidän lukutaitonsa oli hyvä. Venäjää harvat Suomesta tulleet osasivat. Monet inkeriläiset hankkivat elantonsa kaupungissa ajureina.¹²¹ Ajelut tsuhnilla oli pietarilaisten laskiaishuvia.¹²²

---

¹¹⁸ Helsingin Sanomat 30.9.2001.

¹¹⁹ Ehrström 1829, 105.

¹²⁰ Ehrström 1829, 112.

¹²¹ Engman 1995, 156-169.

¹²² Nironen 1999, 75.

Suomalaisväestön lisääntymisen myötä Pyhän Marian seurakunta kasvoi ja kirkko alkoi käydä pieneksi. Pietarin Sanomat käsittelee jo useita vuosia seurakuntalaisia puhuttanutta kirkon ahtautta. Ensimmäisten suunnitelmien mukaan kirkkoa oli ollut tarkoitus korottaa ja laajentaa ja samalla ulkopuolelta ”kaunistaa”. Aie hylättiin liian kalliina ja päätettiin rakentaa yksi parvirivi lisää ja ”korjata kirkkoa vähän sisäpuolelta; vaan muuten jättää se entiseen tilaansa”. Kirjoittaja huomauttaa, että ”ahtaus yhden parvirivin lisäämisellä ei ole autettu, kirkko jääpi ulkopuolelta aivan vanhaan rumaan tilaansa”. Hän arvioi, että kymmenen vuoden kuluttua kirkko on taas ahdas ja korjaamiseen käytetyt rahat ovat menneet hukkaan. Hän halusi, että varat säästetään uuden kirkon rakentamiseen.¹²³ Kirkkoraati päätti kuitenkin toisin ja samana vuonna 1871 ryhdyttiin kirkon sisätilojen laajennustöihin.

Lähdeteoksissa on vain lyhyitä mainintoja korjauksista, mutta sanomalehdet kuvailevat niitä värikkäästi. Vuonna 1871 arkkitehti Karl K. Anderson suunnitteli kirkkoon lehterit ja pääfasadiin tehtiin pieni muutos, kun pääoven molemmille puolille lisättiin sivuovet kaari-ikkunoiden paikalle. Alttariseinää siirrettiin lähemmäs seurakuntaa ja itäosaan tehtiin työhuoneita papistoa varten.¹²⁴ Seurakuntalaisten kannalta tärkeintä oli kirkkotilan lisääntyminen, kun pitkille sivuseinille rakennettiin toinen lehterikerros. Koska uusi lehterikerros olisi pimentänyt kirkkosalia, tehtiin samassa yhteydessä sivufasadeihin kolmas ikkunarivi.

Vuoden lopulla remontti oli valmis ja lehdessä oli ilmoitus tulevasta jumalanpalveluksesta korjatussa kirkossa. Siinä korjauksia vastustanut kirjoittaja purki tyytymättömyyttään sanojaan säästelemättä. ”Kirkko on saanut yhden parvirivin lisää ja on sisältä uudestaan maalattu. Ulkopuoleltakin yritettiin maalata, mutta se yritys päättyi niin huonosti, että ulkopuoli tuli vielä monta kertaa rumemmaksi. Liekö maalaus tapahtunut niin myöhään syksyllä, että maali ei enää kuivannut.” Hän jatkaa: ”Yksi parvi lisää ei kauaksi aikaa ahtautta poista ja maalauksella vähän kaunistettu sisus ei kirkkoa tee juuri paremmaksi, kun se ulkopuolelta on niin ruma. Lisätty kolmas ikkuna-

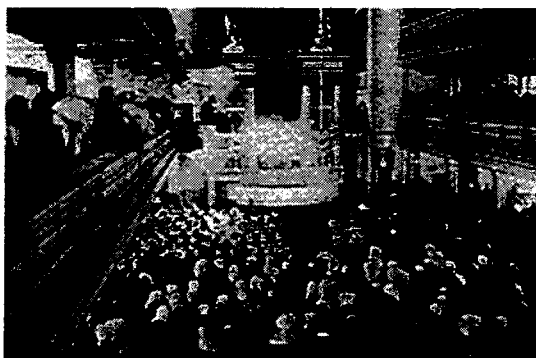
---

¹²³ Pietarin Sanomat 5.2.1871, n:o 6.

¹²⁴ Antonov 1996, 249; Kirikov 1996, 18; Schulz 1994, 254; Borisova 1979, 17-18; Semenovan tiedonanto 3.12.1999.

rivi on tehnyt matalan kirkon rakennus-kummitukseksi, joka ei ole tuota tai tätä. Se on tietty, että jokaisella rakennuksella, saatikka kirkolla, on alkuansa määrätty kaavalaatunsa; jos siitä myöhemmin tehdään osaisia lisäyksiä, niin häviää alkuperäisen rakennusladun omituisuus ja uutta tekolaatua ei synny. Siten saadaan rakennus, joka ei ole mitään tekolaatua (stiiliä). Niin on Pietarin suomalaisen kirkonkin käynnyt, se on muuttunut niin, ettei se enää ole juuri kirkon näköinenkään.”¹²⁵

Koska kirkon länsifasadin portiikin muutokset olivat vähäisiä, kirjoittajan arvostelun täytyi kohdistua sivufasadien uuteen ilmeeseen. Pietarin Sunnuntailehdessä kerrottiin maltillisemmin, ettei kirkon kadunpuoleinen ulkomuoto ole muuttunut, mutta pihanpuoleiset sivuseinät ovat saaneet kolmannen rivin ikkunoita lisää uuden parven valaisemiseksi. Uuden parven ansiosta kirkko oli saatu kolmanneksen suuremmaksi.¹²⁶ Vaikka laajennuksen jälkeen Pyhän Marian kirkossa oli 2400 istumapaikkaa, jäi osa seurakuntalaisista siitä huolimatta ovien ulkopuolelle suurin juhlapyhinä¹²⁷ (kuva 52).

Kuva 52 Jumalanpalvelus toisen lehterikerroksen rakentamisen jälkeen.

Vasta vuonna 1876 hankittiin kirkkoon uudet urut ja vanhat, pienemmät urut myytiin huutokaupalla¹²⁸ (kuvat 53 ja 54).

¹²⁵ Pietarin Sanomat 10.12.1871, n:o 50.

¹²⁶ Pietarin Sunnuntailehti 12.12.1871, n:o 50.

¹²⁷ Myllyniemi 1990, 75.

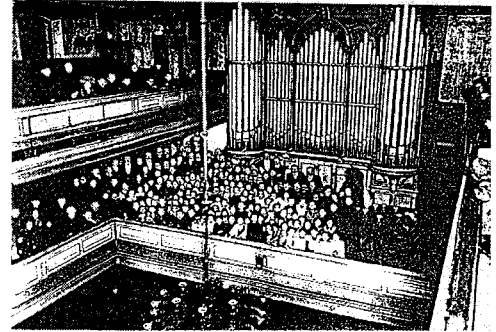
¹²⁸ Pietarin Lehti 24.6.1876, n:o 17.

Urut myytävänä.

Kun Suomen pyhän Marian kirkon Pietarissa suuremmat urut ovat tilatut, myydään entiset pienemmät urut julkisella huutokaupalla tulevan toukokuun 11 päivänä kello XII päivällä Suomen seurakunnan pappisosa, Pietarissa, huutokausissa 1876.

Pietarissa.

Kuva 53 ja kuva 54 Uusien urkujen tilaamisen jälkeen vanhat urut myytiin huutokaupalla.

Kirkon julkisivut puhuttivat edelleen seurakuntalaisia. Suomessa vuonna 1873 ilmestyneen C.M. Lindforsin Pietarin matkaoppaan arvio Pyhän Marian kirkon ulkonäöstä 1871 korjauksen jälkeen ei myöskään ollut mairitteleva: ”ulkomuodoltaan kaupungin vähäpätöisimpiä kirkkoja eikä sitä suinkaan voi lukea kaunistukseksi siinä komeassa kaupunginosassa, missä se on.”¹²⁹ Samassa kaupunginosassa sijaitsee kirjoittajan kuvailema komea Kazanin katedraali pylväskäytävineen, kullattuine kupoleineen ja hopeisine ikonostaaseineen. Iisakin kirkkokaan, jonka ”suuremmoista, yksinkertaista, mutta muhkeata rakennus-laatua ja jalonnäköisiä käytäviä”¹³⁰ Lindfors ihastelee, ei ole kovin kaukana. Ei siis ole ihme, jos pienen suomalaisen seurakunnan tarpeisiin suunniteltu kirkko häviää vertailussa.

Uusklassinen rakentaminen jatkui Pietarissa 1800-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Empiren ”tyyppirakentaminen” alkoi kuitenkin tuntua yksitoikkoiselta. Gogol vetosi ensimmäisenä jo 1830-luvun alkupuolella tyylliseen moniarvoisuuteen artikkelissaan, jossa hän vaati, että kaupungin pitäisi muodostua erilaisista muodoista ja tyyleistä. Vain poikkeuksellisesti saisivat talot liittyä toisiinsa pitkinä yksitoikkoina muureina, kuten ne Pietarissa tekivät. Romantiikan myötä heräsi kasvava innostus kertaustyyliin sekä vanhavenäläiseen ja Pietari Suuren aikaa edeltäneeseen arkkitehtuuriin.¹³¹ Uudet suuntaukset näkyivät Pyhän Marian kirkon

¹²⁹ Lindfors 1873, 30 ; Nironen 1999, 254.

¹³⁰ Lindfors 1873, 25-28.

¹³¹ Borisova 1987, 20.

lähiympäristössäkin. Saksalainen naapuriseurakunta rakennutti A. P. Brjullovilla 1830-luvulla uuden Pyhän Pietarin kirkon, jonka romaanisessa pääfasadissa on kaksoistornien välissä suuri portaali.¹³² Ruotsalais-venäläinen arkkitehti Karl Anderson suunnitteli ruotsalaiselle seurakunnalle 1860-luvulla Pyhän Katariinan kirkon, jossa hän käytti romaanisia muotoja ruusu- ja pyörökaari-ikkunoineen.¹³³

Vuosisadan lopulla myös Pyhän Marian kirkon ankaraa ulkonäköä kaunistettiin. Vuonna 1890 kirkossa tehtiin pieniä muutoksia arkkitehti L.N. Benoisin johdolla. Tällöin julkisivuihin tehtiin arkkitraavi, joka kulkee aaltoilevana linjana 1871 rakennetun ikkunarivin yläpuolella. Seinäpintojen pilasterit ovat ilmeisesti saman korjauksen aikana tehtyjä muutoksia.¹³⁴

4.4.5. Kirkkokartanon uudet rakennukset ja rakennussuunnitelmat

Pietarin suomalaiset nimittivät kirkon ympärillä olevia rakennuksia kirkkokartanoksi. 1700-luvun jälkipuoliskolla rakennettiin suomalaisen seurakunnan ensimmäinen kivitalo Suurelle Tallikadulle. Seurakunnalla oli arvokas tontti kaupungin keskustassa, mutta uuden kirkon rakentamisen jälkeen varat olivat vähissä. Kirkkoraati oli vuosikausia anonut lainaa kirkkokartanon rakentamiseen siinä kuitenkin onnistumatta. Lopulta Pyhän Marian kirkon kummallekin puolelle nousi arkkitehti G.A. Bossen¹³⁵ suunnittelemat nelikerroksiset kivirakennukset kirkkoherra Sirénin aikana. Vuosina 1842- 1844¹³⁶ rakennettiin rakennukset (kuvat 55 ja 56) Suuri Tallikatu 8 (Rakennus A) ja Suuri Tallikatu 6. (Rakennus C) Vuonna 1847 uudistettiin Suuri Tallikatu 4:n ja Ruotsalaisen kujan välistä vanhaa rakennusta (Rakennus D).¹³⁷

---

¹³² Pavlov 1999, 286-287.

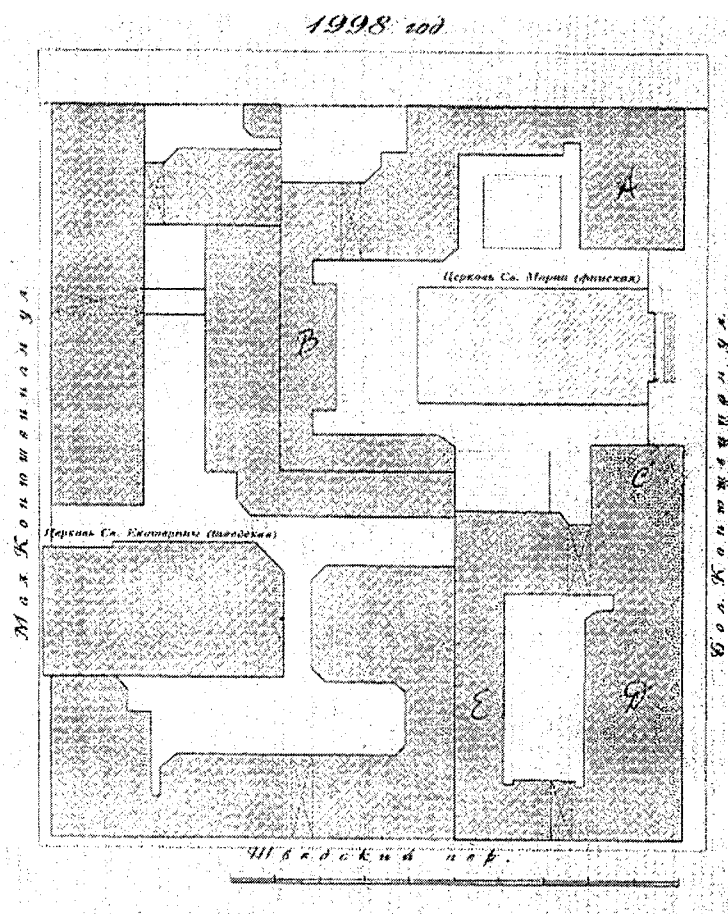
¹³³ Brodersen 1994, 11, 25.

¹³⁴ Semenovan tiedonanto 3.12.1999; Antonov 1996, 249.

¹³⁵ Taiteilija, akateemikko ja vuodesta 1854 Taideakatemian professori Gerald Andrejevits Bosse (1812-1894) rakensi useita omakotitaloja ja palatseja. Riian pörssitalo on (1857-1860) on Bossen suunnittelema. Borisova 1979, 297-298. Borisova mainitsee myös ortodoksisen kirkon Helsingissä Bossen suunnittelemaksi, mutta en ole pystynyt identifioimaan sitä.

¹³⁶ KA PMA III Ja:2. Kansion nimi on Pietarissa sijaitsevan Suomalaisen Pyhän Marian kirkon ja siihen kuuluvan kirkkokartanon rakennusten suunnitelma ja fasadi vuodelta 1844. Mainittuja piirustuksia ei kansiossa kuitenkaan ole.

¹³⁷ Semenovan tiedonanto 4.10.2000; Kirikov 1996, 56-57.

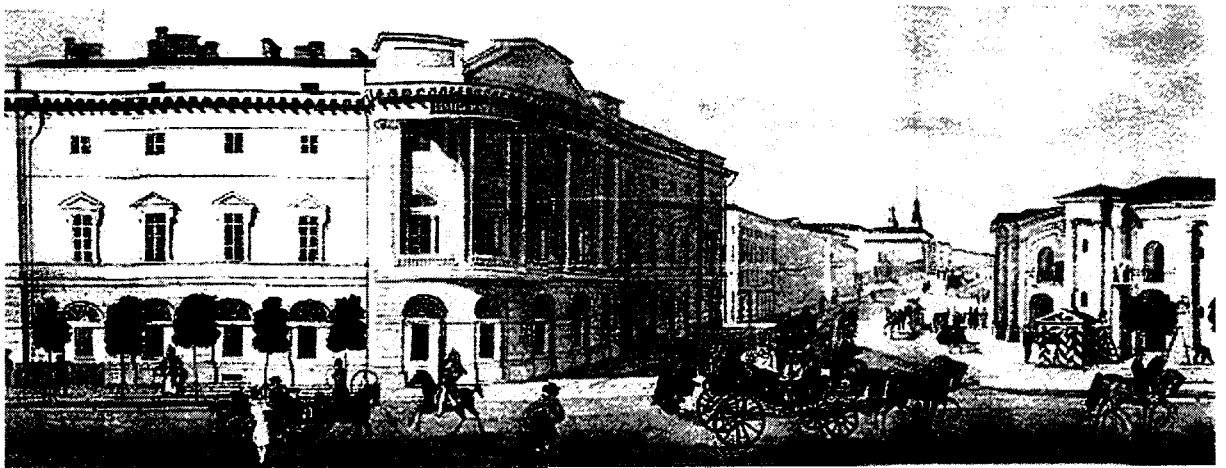
Kuva 55 G.A. Bossen suunnittelemat nelikerroksiset klassistiset rakennukset nousivat Suurelle Tallikadulle kirkon molemmille puolille.

Kuva 56 Suuren Tallikadun varrella sijaitsevat kirkkokartanon rapatut sinivihreät asuinrakennukset ovat säilyttäneet myöhäisklassisen ilmeensä.

Pietarin Lehdessä kerrottiin vuosien kuluttua rakennusten syntyhistoriasta otsikolla ”Kenenkä ansioksi on luettava suomalainen kirkkokartano?” Itse tapahtumissa mukana ollut kirjoittaja halusi antaa kunnian kirkkokartanon rakentamisesta kaunopuheisuudestaan kuuluisalle kulta- ja koruseppä Aaron Finnelle, joka henkilökohtaisia suhteitaan käyttämällä oli päässyt puhumaan kirkon laina-asioista raha-asiaain ministerin kreivi Kantrinin kanssa. Vakuututtuaan rakennuslainan välttämättömyydestä vähävaraiselle seurakunnalle Kantrin oli kehottanut tekemään laina-anomuksen välittömästi. Seuraavana päivänä ministeri vei kirkkoherra Sirénin anomuskirjeen keisari Nikolaille, joka paikalla kirjoitti sen päälle omakätisesti ”antaa”. Samana vuonna kesäkuun 25. päivänä 1842 laskettiin peruskivi suomalaisen seurakunnan kirkkokartanolle, ja ”juhlallisuus päättyi muhkealla päivällisellä”, jolle kirjoittaja myös osallistui.¹³⁸

Kirkkokartanon rakennustyöt Suurella Tallikadulla (kuva 57) kiinnostivat kreivi Kantrinia ja ”itse keisari Nikolaikin, käyskennellessään Suurella Tallikadulla, toisinaan seisautui Suomen kirkon kohdalla, ja katseli suomalaisten kirkkokartanon valmistumista pyhän Marian seurakunnan henkiseksi hyväksi.”¹³⁹

Kuva 57 Suuri Tallikatu Keisarillisilta Ratsutalleilta päin nähtynä.

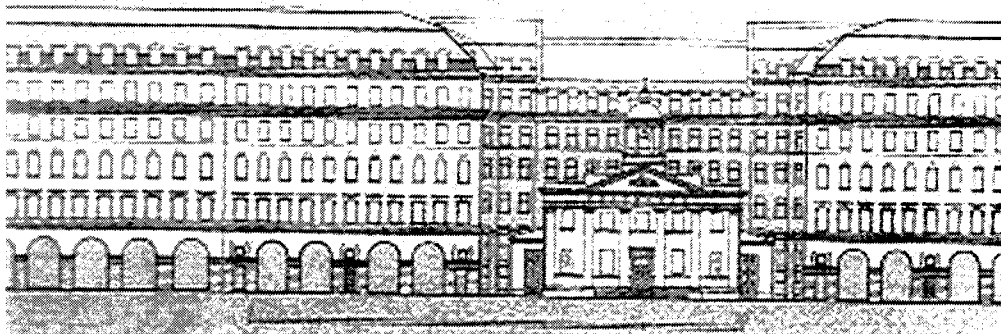
¹³⁸ Pietarin Lehti 9.3. 1879, n:o 10.

¹³⁹ Ibid.

Kirkon ympärillä olevalle tontille rakennettiin tulevina vuosina lisärakennuksia, niin että sen keskelle jäi kolme pientä sisäpihaa. Vuosisadan lopulla se oli muotoutunut nykyisen kaltaiseksi (Kuva 55). Kirkkokartanossa sijaitti seurakunnan kanslia, sekä ylempi kirkkokoulu, josta tuli Pietarin suomalainen yhteiskoulu vuonna 1905. Lisäksi siellä oli ns. kirkkokoulun jatkoloukat ja vuoteen 1910 Pietarin evankelis-luterilainen konsistori.¹⁴⁰

Kirkkokartanossa oli runsaasti asuin- ja liikehuoneistoja, joista saaduilla vuokratuloilla ylläpidettiin seurakunnan toimintaa. Vuokralaisina olivat suomalainen kirjakauppa ja Suomen Pankin Pietarin konttori, mutta myös joidenkin mielestä seurakunnan arvoa alentavia ”oluthalleja”.¹⁴¹

Vaikka kirkkokartanon vuokratulot olivat kasvaneet uusien rakennusten myötä, olivat kulutkin lisääntyneet. Kiinteistöjen ylläpito ja korjaukset sekä Suomalainen yhteiskoulu aiheuttivat menoja. Vuokratulojen lisäämiseksi kirkkoneuvoston kokouksessa päätettiin vuoden 1913 loppupuolella korottaa kirkkokartanoa kahdella kerroksella.¹⁴² Pyhän Marian seurakunnan kirkkoherrana toimi Eliel Saarisen isä, Juho Saarinen. Luonnospiirustukset teki arkkitehtuuritoimisto Eliel Saarinen loka-marraskuussa 1913 ja pääpiirustukset vuoden 1914 alussa (kuva 58).

Kuva 58 Kirkkokartanon vanhoja nelikerroksisia kadunvarsirakennuksia on korotettu luonnosvaiheessa kahdella ja suunnitteluvaiheessa kolmella kerroksella.

¹⁴⁰ Myllyniemi 1990, 69.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Inkeri 1.10.1913, n:o 73.

Saarisen suunnitelmassa rakennusten alimmat kerrokset on muutettu kahden kerroksen korkuisiksi myymälätiloiksi ja pihaille on lisätty yksikerroksisia myymäläsiipiä, joissa on kattoterassit. Pihasiipiä on korotettu tai korvattu kokonaan uudella, korkeammalla rakennuksella. Pohjakerrosten seinäpinnoissa on luonnonkiviverhous, muuten seinäpinnat ovat rapatut.¹⁴³

Kirkkoneuvoston ja valtuutettujen kokouksessa suunnitelma herätti ihastusta ja se hyväksyttiin ”täydellisesti”. Tosin jo aikaisemmin oli ilmaistu huoli siitä, että kirkko jää matalaksi ja entistä synkemmäksi ja pimeäksi.¹⁴⁴ Rakentaminen päätettiin suorittaa kahdessa vaiheessa. Ensimmäinen vaihe, kirkkokartanon korottaminen muilta osin kuin koulurakennus ja siihen liittyvä sivurakennus, käynnistyisi keväällä 1914 heti, kun rakennusluvut ja lainat ovat kunnossa. Toisen vaiheen ajankohdaksi kaavailtiin vuotta 1915 tai 1916.¹⁴⁵ Tammikuussa 1914 päätettiin rakennuksia korottaa kolmella kerroksella.¹⁴⁶ Saman vuoden helmikuussa Inkeri-lehti kertoi rakennushankkeen siirtämisestä vuodeksi eteenpäin rahoitusvaikeuksien vuoksi.¹⁴⁷

Kirkkokartanon muutossuunnitelmista on Kansallisarkistossa arkkitehti akateemikko Eliel Saarisen allekirjoittamat maanmittauskartat ja kerrosten pohjapiirustukset, Suuren Tallikadun puoleinen kuva sekä leikkaukset.¹⁴⁸ Muutossuunnitelma ei koskenut itse kirkkorakennusta. Kirkkorakennuksen korotuksesta oli kuitenkin keskusteltu usean vuosikymmenen ajan. Pietarin Lehdessä asia oli esillä jo vuonna 1871.¹⁴⁹ Pyhän Marian arkistossa on vuonna 1901 tehdyt ilmanvaihtopiirustukset, jossa kirkkoon on suunniteltu korotus ja kolmas lehterikerros.¹⁵⁰ Tiedot rakennussuunnitelmista ovat puutteelliset, mutta sinikopion mukainen korotus (kuva 59) olisi merkinnyt uusklassisen Pyhän Marian kirkon ulkoasun täydellistä muuttumista. Kirkkokartanon

¹⁴³ Hausen- Mikkola- Amberg-Valto 1990, 314.

¹⁴⁴ Inkeri 11.10.1913, n:o 13.

¹⁴⁵ Inkeri 26.11.1913, n:o 89.

¹⁴⁶ Inkeri 7.1.1914, n:o 2.

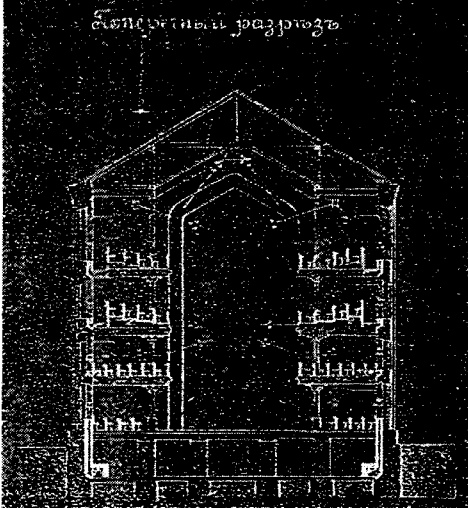
¹⁴⁷ Inkeri 25.2.1914, n:o 16.

¹⁴⁸ KA PMA III Ja:4, Kansio ilman nimeä. Suomalaisen kirkon rakennusten korjaussuunnitelma vuodelta 1914.

¹⁴⁹ Pietarin Sanomat 5.2.1871, n:o 6.

¹⁵⁰ KA PMA III Ja:2, Plaene und Fasaden der Finnischen St. Marien Kirche und der dezu Genorigen Kirchenhaeuser zu St. Petersburg anno 1833. Kansiossa on erillisiä asiakirjoja.

rakennussuunnitelmat ja mahdolliset korotussuunnitelmat jäivät toteutumatta rahoitusvaikeuksien ja I maailmansodan takia.

Kuva 59 Ilmanvaihtopiirustusten poikkileikkaus. Rakennusta on korotettu ja lisätty kolmas lehterikerros.

4.4.5. Mitä ”stiiliä” Pyhän Marian kirkko on ?

Pyhän Marian seurakuntalainen kyseli Pietarin Sunnuntailehdessä vuonna 1871 sisätilojen laajennuksen ja sivufasadien ikkunarivin lisäyksen jälkeen ”mitä tekolaatua eli stiiliä ” kirkko oikein oli. Se oli kirjoittajan mielestä menettänyt laatunsa ja tullut ”rakennus-kummitukseksi”.¹⁵¹ Hän ei monen muun tavoin ymmärtänyt että kunkin ajan rakennukset samoin kuin niiden korjaukset heijastavat oman aikansa ihanteita.

Muutoksista huolimatta Suomalainen Pyhän Marian kirkko (kuva 60) on säilyttänyt alkuperäisen kokonsa ja tärkeimmät arkkitehtoniset ominaispiirteensä. Sen ulkoinen samankaltaisuus tutkimukseeni sisältyvien arkkitehti Juri Veltenin 1770-luvulla rakentamien kirkkojen kanssa on niin ilmeinen, että sen voi sanoa jatkavan Veltenin Pietarissa suunnitteleminen uusklassisten kirkkojen rakennustraditiota. Pyhän Katariinan evankelis-luterilainen kirkko (kuva 61) Vasilinsaarella näyttää olleen suoranaista

¹⁵¹ Pietarin Sunnuntailehti 10.12.1871, n:o 50.

na Pyhän Marian kirkolle. Kun puhutaan klassistisesta arkkitehtuurista, on
 että rakennukset ovat tyyllisesti yhtäläisiä. Niissä on pylväitä ja päätykolmioita
 telistoja. Vaikka kattoratkaisu ja tornin jalusta litografian mukaan näyttävät
 kirkkoissa erilaiset, ei Paulsenin suunnittelemasta kirkosta kuitenkaan löydy
 selvää omintakeisuutta, joka erottaisi sen Veltenin Pyhän Katariinan
 . Niiden julkisivujen ja tilojen yleinen sommittelu on samankaltainen.
 lliset erot johtuvat Pyhän Marian kirkon suuremmasta volyymistä.

tkaisu molemmissa kirkkoissa on suorakaiteen muotoinen. Pääfasadissa on
 i. Koko julkisivun käsittely on molemmissa kirkkoissa periaatteessa
 inen. Rakennusta jäsentelee pääfasadin keskellä oleva ulkoneva pylväshalli,
 odostuu nelipylväisestä palkistoa ja päätykolmiota kannattelevasta pylväiköstä.
 n pääoven molemmilla puolilla on joko kaariaukkoiset ikkunat tai
 vennykset. Niiden yläpuolella on nelikulmaiset ikkuna-aukot. Tornit
 neen ja kapeine ikkuna-aukkoineen ovat samankaltaiset. Seinät ovat rapatut ja
 äiseltä väriltään sinivihreät. Päätykolmioissa on jumalansilmä-aiheiset
 amentit. Ennen fasadimuutoksia molemmat olivat ilmeeltään melko ankaria.

0 P. Maria valmistui v. 1805. Kuva 61 P. Katariina valmistui v. 1771.

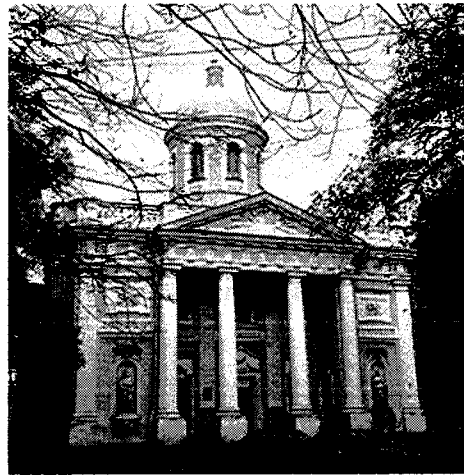

Seinäsyvennykset apostolin patsaineen ovat molemmissa kirkoissa samanlaiset. Veltenin rakennuksille ominaista kipsikoristelua Pyhän Marian kirkossa on vain päätykolmioissa. Veltenin suosimien klassististen koristeaiheiden käyttäminen väheni, kun palladiolainen tyyli sileine seinäpintoineen tuli vallitsevaksi Pietarissa. Paulson tuntuu hakeneen välimuotoa Veltenin koristeellisemmän ornamenttiikan ja palladiolaisen tyylin mukaisten koristelemattomien seinäpintojen väliltä. Kaikki nämä piirteet liittävät Pyhän Marian kirkon Pietarissa 1700-luvun lopulla levinneeseen uusklassiseen rakennustyyliin, jolle oli ominaista yksinkertaisuus, fasadien koristelemattomuus, klassisoiva pääty ja sileät rapatut seinät.

Pyhän Marian kirkon pääjulkisivuun tehtiin pieniä muutoksia 1800-luvun loppupuolella. Kirkon ankaraa ilmettä pehmennettiin arkkitraavilla ja pilastereilla (kuva 62). Pyhän Katariinan kirkon muutokset 1900-luvun alussa vaikuttivat enemmän julkisivuun ja muuttivat koko kirkon ilmettä (kuva 63). Pylväskäytävä muutettiin loggiaksi ja frontonin molemmille puolille rakennettiin balustradi. Muutoksen jälkeen Pyhän Katariinan kirkko tuo mieleen renessanssipalatsin.

Kuva 62 Pyhä Maria

Kuva 63 Pyhä Katariina

Arkkitehti Paulsenin ja arkkitehti Veltenin kirkot julkisivukorjausten jälkeen.

Pyhän Marian ja Pyhän Katariinan kirkot olivat molemmat alkuaan kolmilaivaisia. Molemmissa oli kirkkosalin sivuseinillä pilareiden kannatteleva lehteri ja urkulehteri. Eroavaisuudet näkyvät kirkkojen sisätilojen koristelussa. Vanhojen kuvien mukaan kooltaan pienemmässä Pyhän Katariinan kirkossa koristeornamenttien käyttö oli runsaampaa. Lehterien reunat, korinttilaisten pylväiden kapiteelit, alttari ja urkujen fasadi oli koristeltu kultauksin. Pyhän Marian kirkon sisutuksessa oli uusklassismin mukaista yksinkertaisuutta ja suoraviivaisuutta. Se tulee esille etenkin lehterien reunustojen peilipinnoissa ja lehtereitä kannattavissa yksinkertaisissa pilareissa.

Arkkitehti Juri Veltenin Pietarissa 1700-luvun lopulla aloittama ja arkkitehti Christian Paulsenin 1800-luvun alussa jatkama uusklassinen kirkkotyyppi, jolle oli ominaista suorakaiteen muotoinen pohjaratkaisu, päätykolmiota kannatteleva pylväshalli ja kupoliin päättyvä torni, toteutui myöhemminkin. Tästä esimerkkinä ovat muun muassa Skuoritsan tiilikirkko (kuva 64), joka raunioitui toisessa maailmansodassa ja Hatsinan kirkko (kuva 65), joka on äskettäin suomalaisten tuella peruskorjattu¹⁵².

Kuva 64 Skuoritsan kirkko valmistui vuonna 1839.

Kuva 65 Hatsinan kirkko peruskorjattuna.

¹⁵² Skuoritsan ja Hatsinan kirkkojen kuvat ovat kirkkoherra Jaakko Uskin kuva-arkistosta.

V LOPUKSI

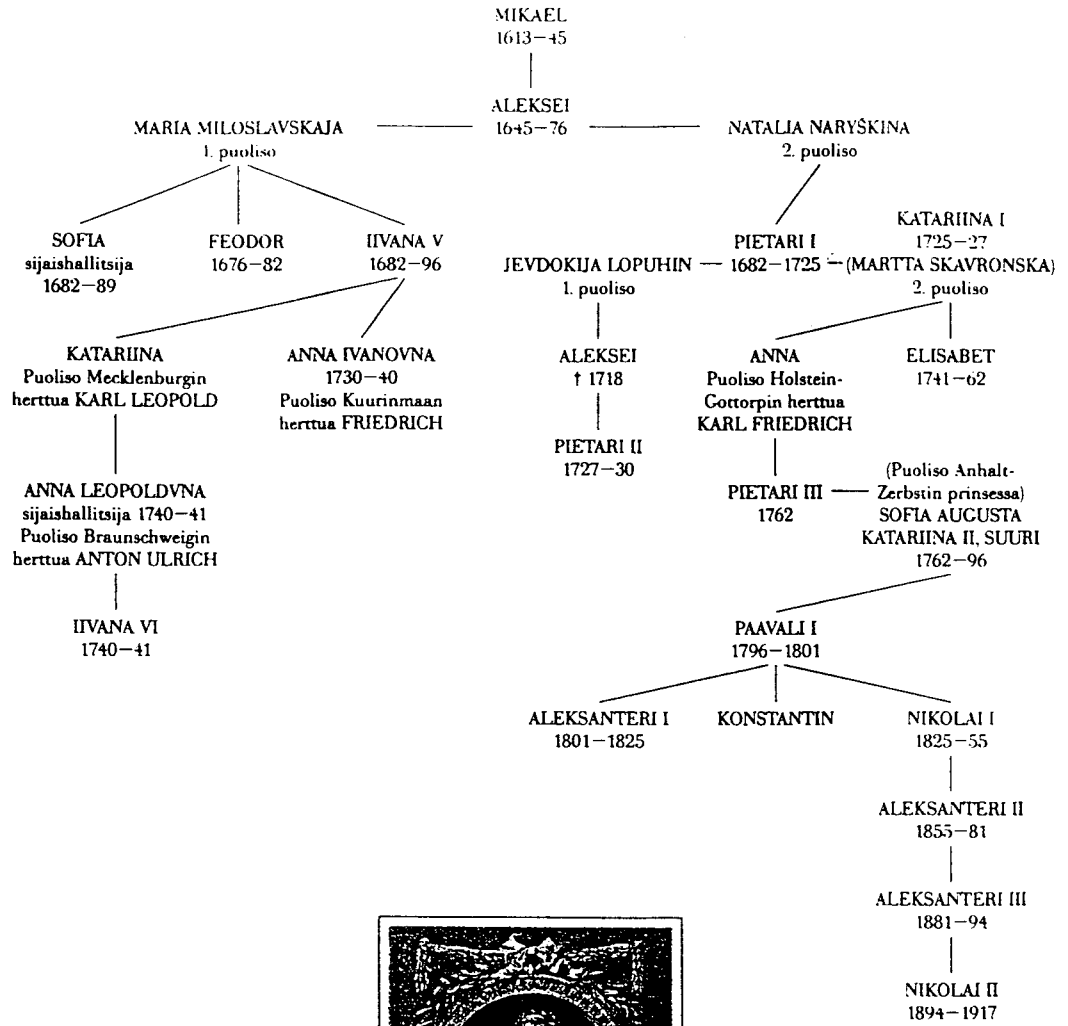
Pyhän Marian kirkko on suojelukohde. Pietarin museoviraston hyväksymä peruskorjaus on valmistunut. Kirkon käyttöönottojuhla on toukokuun 19. päivänä 2002.

Peruskorjauksen yhteydessä kirkon ulkovaippa on entistetty ja sisätilat on palautettu lähelle alkuperäistä asuaan. Fasadit ovat saaneet värianalyysillä määritellyn sinisenvihreän värin ja valkoinen kipsiornamentiikka on 1800-luvun loppupuolen julkisivu-uudistusten mukaista. Rakennuksen sisätiloihin neuvostovallan aikana rakennetut välipohjat on purettu ja kirkkosaliin on rakennettu kaksi lehterikerrosta vuoden 1871 lehteriuudistuksen tapaan. Tukipilareina on käytetty kirkon vanhoja rautapilareita. Alttarilaitetta on pienennetty ja saarnatuolia madallettu. Niissä, samoin kuin parvien kaiteissa on tavoiteltu uusklassista ilmettä. Kellaritilojen holvistoon on rakennettu nuorisotiloja, keittiö- ja tarjoilutiloja sekä muita huoltotiloja.

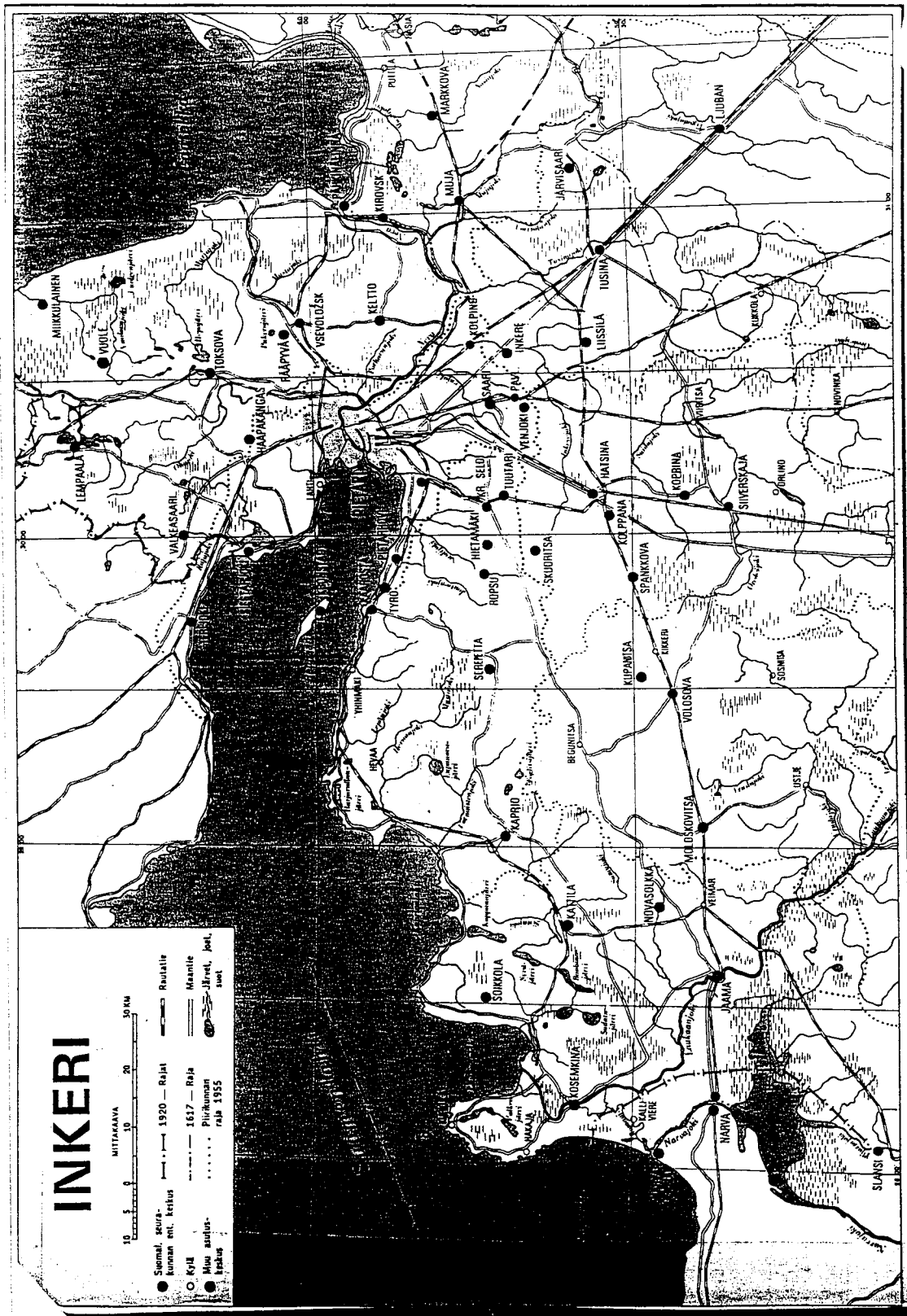
Kirkon peruskorjaus on oman tutkimuksensa aihe. Vuosia kestänyt prosessi on merkittävä osoitus siitä kuinka venäläiset ja suomalaiset asiantuntijat ovat yhdessä löytäneet ratkaisut, jotka korostavat kirkon rakennustaiteellisia arvoja. Työ ei olisi onnistunut ilman Kirkon Ulkomaanavun Säätiön merkittävää asiantuntija- ja rahoituspanosta.

ROMANOVIEN DYNASTIA

Hallituskaudet

KATARIINA SUURI
1729-96

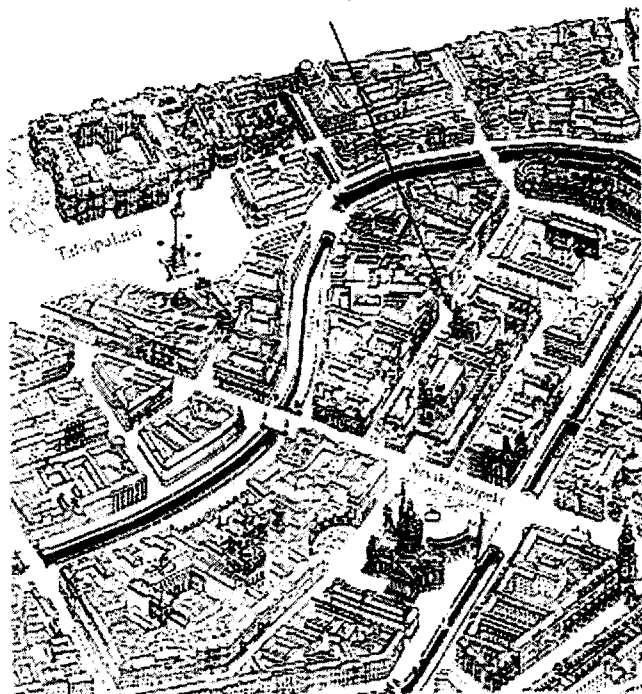

Liite 3

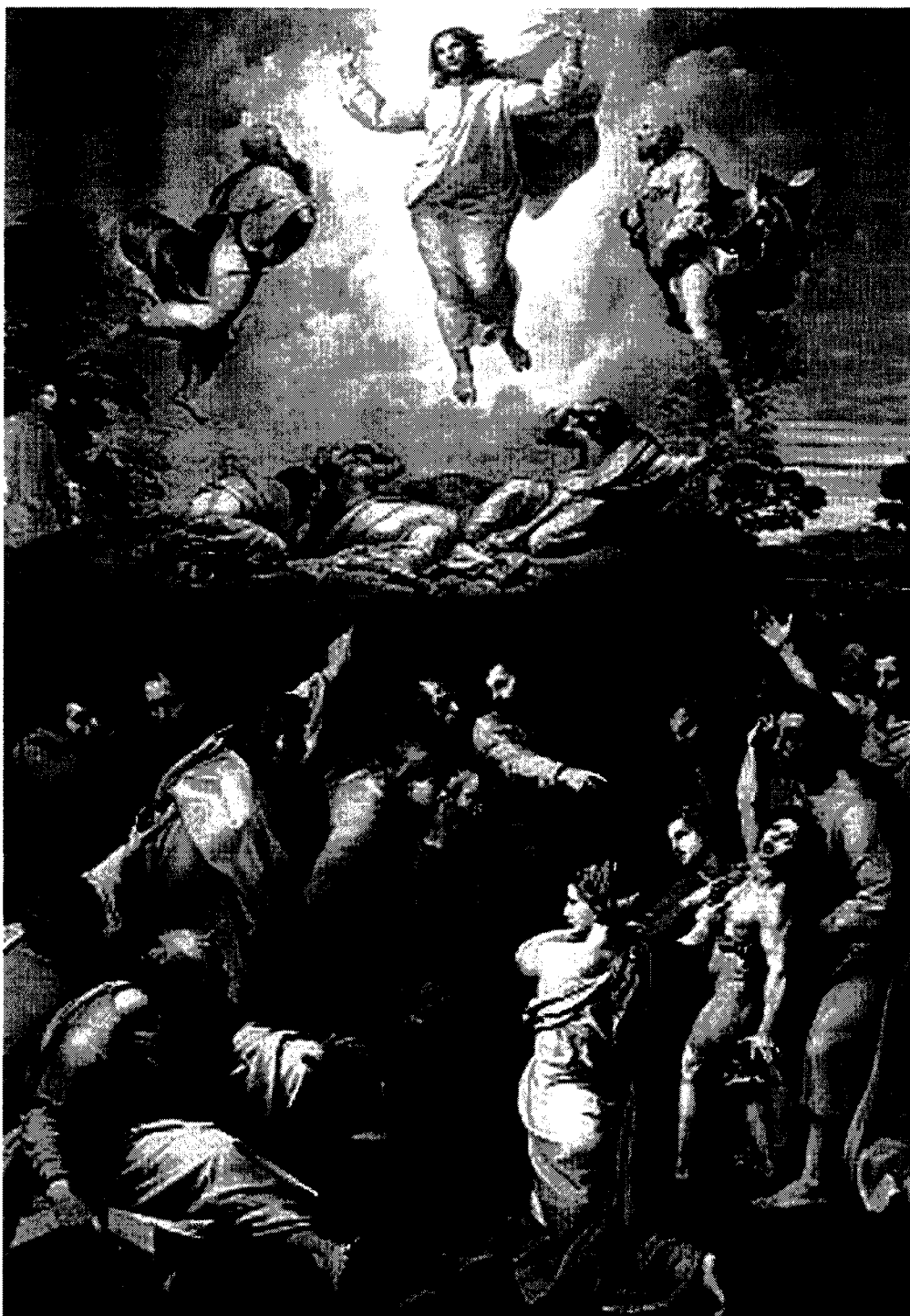
PYHÄN MARIAN KIRKKOKARTANON SIJAINTI

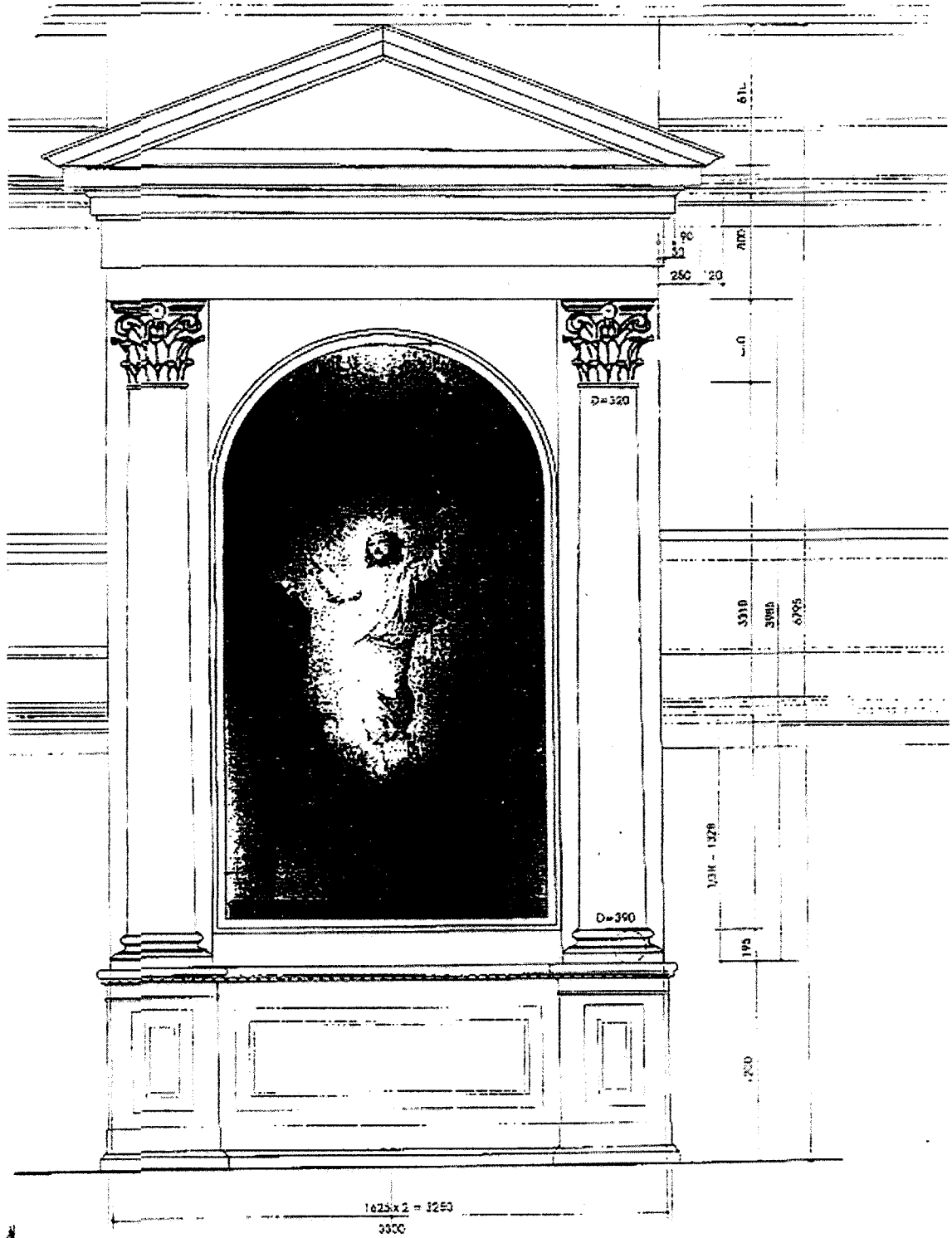
Pyhän Marian kirkko ja kirkkokartano Suurella Tallikadulla Pietarissa

Liite 4

Liite 5

KUVALUETTELO

- kuva 1 Pietarin kaupunki Nevan suistossa vuonna 1705. Melanko 1999, 10.
- kuva 2 Pietarin topografinen kartta vuodelta 1720. Cracraft 1988, 194.
- kuva 3 Pietarin kaupunki Katariina Suuren hallinnon alussa vuonna 1762. Melanko 1999,11.
- kuva 4 Jean Babtiste Vallin de la Mothen ja Alexander Kokorinovin suunnittelema Pietarin Taideakatemia vuodelta 1788. P.S. Ivanovin litografia V.S. Sadovnikovin piirroksesta vuodelta 1830. Gordin 1991, kuva 139.
- kuva 5 Vallin de la Mothen suunnittelema Gostiny Dvor (1761-1785) rakennettiin Nevski Prospektin varrelle Pietariin. Tuntemattoman tekijän vesivärимаalaus. Shvidkovsky 1996, 143.
- kuva 6 Antonio Rinaldin suunnittelema Marmoripalatsi (1768-1785) Pietarissa. Bartenev - Batazkova 1985, 110.
- kuva 7 Giacomo Quarenghin Tiedeakatemia (1783-1789) Nevan rannalla Pietarissa. Shvidkovsky 1996, 125.
- kuva 8 Ivan Starovin suunnitteleman Aleksanteri Nevskin Pyhän Kolminaisuuden katedraalin (noin v. 1776) pienoismalli. Cracraft 1988, 250.
- kuva 9 Starov suunnitteli Taurian palatsin (1783-1789) Nevan rannalle Pietariin. Bartenev - Batazkova 1985, 151.
- kuva 10 Yksityiskohtia Taurian palatsista. Pöykkö 1999, 26.
- kuva 11 Giacomo Quarenghin suunnittelema Ratsukaartin maneesi (1804-1807) Pietarissa. Bartenev - Batazkova 1985, kuva 55.
- kuva 12 Quarenghin Smolna-instituutti valmistui Pietarissa vuonna 1808. Pöykkö 1972, 160.
- kuva 13 A.N. Voronihin suunnitteli Kazanin katedraalin (1801-1811) Nevski Prospektin varrelle Pietariin. B. Patersenin vesivärимаalaus 1800-luvun alusta Shvidkovsky 1996, 140.
- kuva 14 Adrian Zakharovin suunnittelema Amiraliteetti (1806-1823) keisarivallan symbolina Pietarissa. Angelo Tosellin vesivärityöstä Pietarin panoraama (1817-1820). Shvidkovsky 1996, 138.
- kuva 15 Thomas de Thomonin Pörssi (1803-16) Vasili Ostrovin kärjessä Pietarissa. Öljyvärityö Pörssistä Pietarin pahimmassa tulvassa vuonna 1824, jolloin vesi nousi 4,12 metriä merenpinnan yläpuolelle. Baryshnikova 1998, 131.
- kuva 16 Carlo Rossin suunnittelema roomalaisvaikutteinen Pääesikunnan riemukaari (1819-1828) Palatsiaukiolla Pietarissa. Gordin 1991, kuva 126.
- kuva 17 Juri Veltenin suunnitteleman Vanhan Eremiraasin (1771-1787) fasadi Pietarissa. Vasilevskaya -Vasilevskaya 1994, 13.
- kuva 18 Juri Veltenin suunnittelema Pyhän Katariinan kirkko (1768-1771) Vasilinsaarella Pietarissa. Litografia. Ehrström 1829, 78.
- kuva 19 Veltenin Pyhä Katariina 1900-luvun alussa otetussa postikorttikuvassa. Mukhin 1994, 113.
- kuva 20 Veltenin Pyhän Katariinan kirkon pohjapiirros. Grabarj 1995, 317.
- kuva 21 Veltenin Pyhän Katariinan kirkon kuori ja alttariseinämä. Antonov 1996, 245.
- kuva 22 Veltenin Pyhän Katariinan kirkkosali korjauksen jälkeen. Porvari 2000.
- kuva 23 Veltenin Pyhän Katariinan kirkon julkisivu vuonna 2000. Porvari 2000.

- kuva 24 Veltenin Pyhän Katariinan kirkon sivufasadi vuonna 2000. Porvari 2000.
- kuva 25 Juri Veltenin Armenialainen kirkko (1771-1780) Nevski Prospektilla Pietarissa. Porvari 2000.
- kuva 26 Juri Veltenin suunnittelema Pyhän Annan luterilainen kirkko (1775-1779) Pietarissa. Litografia. Ehrström 1829, 54.
- kuva 27 Veltenin Pyhän Annan kirkon sisäkuva. Antonov 1996, 242.
- kuva 28 Veltenin Pyhän Annan kirkko 1830-luvulla. A. M. Gornostayevin piirroksen mukaan kaivertanut Gaubert vuonna 1834. Gordin 1991, kuva 182.
- kuva 29 Veltenin Pyhän Annan kirkon pohjakuva. Grabarj 1995, 319.
- kuva 30 Juri Veltenin suunnittelema Pietari-Paavalin kirkko Viipurissa (1793-1799) ja kirkon pohjakuva. Arkkitehtitoimisto Retron kuva-arkisto. Pietari.
- kuva 31 Ruotsalais-suomalaisen seurakunnan Pyhän Annan kirkon pohjakuva vuodelta 1757. Pietari. KA PMA III Ja:1.
- kuva 32 Juri Veltenin suunnittelema ruotsalaisen seurakunnan Pyhän Katariinan kirkko Pietarissa vuodelta 1769. Emmrich – Jangfeldt – Kobak - Miltjik 1998, 103.
- kuva 33 Pietarin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan kirkko ja pohjapiirustus vuodelta 1757. KA PMA III Ja:1.
- kuva 34 Pietarin suomalaisen Pyhän Marian kirkon perustamistekstiä vuodelta 1803. Ehrström 1829, 103.
- kuva 35 Pietarin ruotsalaisen ja suomalaisen seurakunnan kirkot ja pohjapiirustukset vuodelta 1827. KA PMA III Ja:1.
- kuva 36 Christian Paulsenin suunnittelema asuintalo Fontanka-joen varrella Pietarissa. Porvari 2000.
- kuva 37 Paulsenin Pyhän Marian kirkon sijoitussuunnitelma vuodelta 1802. KA PMA III Ja:1.
- kuva 38 Paulsenin kirjoittama sijoitussuunnitelman selitys ja allekirjoitus. KA PMA III JA:1.
- kuva 39 Paulsenin Pietarin suomalainen Pyhän Marian kirkko. Litografia vuodelta 1855. Jungblut 1855, 147.
- kuva 40 Pyhän Marian kirkon portiikin pylväät ja yksityiskohta kapiteelista. Porvari 2000.
- kuva 41 Pyhän Marian kirkon seinäsyvennyksen malja oli alkuaan attikakoriste. Porvari 2000.
- kuva 42 Pyhän Marian kirkko ennen peruskorjauksen alkua. Turun Sanomat 2000.
- kuva 43 Pyhän Marian kirkon itäfasadin keskirisaliitti. Porvari 2000.
- kuva 44 Pyhän Marian kirkon eteläfasadi. Porvari 2000.
- kuva 45 Pyhän Marian kirkon ikkuna aukko. Porvari 2000.
- kuva 46 Pyhän Marian kirkon lehtereille vievän portaikon kaide. Porvari 2000.
- kuva 47 Pyhän Marian kirkon pohjapiirros vuodelta 1827. KA PMA III Ja: 1.
- kuva 48 Pyhän Marian kirkon lehtereitä kannattelevat pilarit oli valettu raudasta. Porvari 2000.
- kuva 49 Pyhän Marian kirkon alttarilaite. Arkkitehtitoimisto Retron kuva-arkisto. Pietari.
- kuva 50 Tuntemattoman tekijän maalaama alttaritaulu Kristuksen kirkastus. KUA:n arkisto. Helsinki.

- kuva 51 Pyhän Marian kirkko saa inkeriläisen Kallivieren kirkon ehtoollisastiat. Helsingin Sanomat 2001.
- kuva 52 Pyhän Marian kirkon sisäkuva toisen lehterikerroksen rakentamisen jälkeen. Metiäinen - Kurko 1960, 89.
- kuva 53 Pyhän Marian kirkon vanhat urut myytiin huutokaupalla. Pietarin Lehti 1876.
- kuva 54 Pyhän Marian kirkon uudet urut hankittiin vuonna 1876. Arkkitehtitoimisto Retron kuva-arkisto. Pietari.
- kuva 55 Pyhän Marian ja Pyhän Katariinan kirkkojen ja kirkkokartanoiden pohjapiirustukset vuodelta 1998. Arkkitehtitoimisto Retron kuva-arkisto. Pietari.
- kuva 56 Pyhän Marian kirkon kirkkokartanon rakennukset Suuren Tallikadun varrella. Porvari. 2000.
- kuva 57 Näkymä Nevski Prospektilta Bolshaja Konjushennajalle (Suurelle Tallikadulle). I.A. Ivanovin värilitografia V.S. Sadovnikovin piirroksesta vuodelta 1835. Gordin 1991, kuva 228.
- kuva 58 Eliel Saarisen Pietarin Pyhän Marian kirkkokartanon rakennusten korotussuunnitelma vuodelta 1914. KA PMA III Ja:4. Hausen - Mikkola-Amberg - Valto 1990, 314.
- kuva 59 Pyhän Marian kirkon ilmanvaihtopiirustus vuodelta 1901. KA PMA III Ja:2.
- kuva 60 Paulsenin Suomalainen Pyhän Marian kirkko vuoden 1855 litografiassa. Jungblut 1855, 147.
- kuva 61 Veltenin Pyhän Katariinan kirkko vuoden 1885 litografiassa. Jungblut 1855, 78.
- kuva 62 Paulsenin Pyhän Marian kirkko vuonna 1891 arkkitehti Andersonin tekemien pienten julkisivukorjausten jälkeen. Porvari 1999.
- kuva 63 Veltenin Pyhän Katariinan kirkko 1900-luvun alussa tehdyn julkisivumuutoksen jälkeen. Porvari 2000.
- kuva 64 Skuoritsan raunioitunut kivikirkko. Uski 2001.
- kuva 65 Hatsinan kirkko peruskorjattuna. Uski 2001.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto, (KA), Helsinki.

Suomalaisen Pyhän Marian seurakunnan arkisto (PMA).

Kansio III Ja: 1.

Kansio III Ja: 2.

Kansio III Ja 4.

Varpu Myllyniemen arkisto.

Arkisto Garf Pietari Fond 7384, opis 33, delo 162, 1. 58, 13.5.1938.

Kirkon Ulkomaanavun (KUA:n) esite Pyhän Marian kirkon korjaushankkeesta 2000.

Kirkon Ulkomaanavun kirjeet 21.9.2000 ja 21. 12. 2000.

Suullisia tietoja antaneet

Hanka, Heikki, professori, Jyväskylä.

Kuukauppi, Aarre, Inkerin kirkon piispa, Pietari.

Lonka, Eero, arkkitehti, Helsinki.

Semenova, Alexandra, tutkija, Pietari.

Käännökset venäjältä suomeksi

Pekonen, Svetlana, opettaja. Lahti.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Antonov, V.V., 1996. Svatjini Sankt-Peterburg. Sankt-Peterburg.
- Auty - Obolensky, 1988. An Introduction to Russian Art and Architecture. Cambridge.
- Bartaneva, Igor - Batazkova, Valentina, 1985. Leningrad. Leningrad.
- Borisova, Elena, 1987. Uses of tradition in Russian and Soviet architecture. London.
- Borisova, J. A., 1979. Russkaja arhitektura vtorol polovni 19 veka. Moskva.
- Brodersen, Leif, 1994. Svenska arkitekter i S:t Petersburg 1703-1718. Stockholm.
- Cracraft, James, 1988. The Petrine Revolution in Russian Architecture. Chicago.
- Ehrström, Erik, Gustaf, 1829. Historisk Beskifning öfver S:t Catharina och S:t Maria församlingar eller Svenska och Finska Församlingarna i S:t Petersburg. Åbo.
- Emmrich, Susanne - Jangfeldt, Bengt - Kobak, Aleksander - Miltjik, Michail, 1998. Svenskarna vid Nevas stränder. Stockholm.
- Engel, C. L. Bemerkungen über die Art in Petersburg zu bauen, und über die Beschaffenheit der Baumaterialien. C.L. Engelin käsikirjoitus museoviraston rakennushistorian osaston arkistossa, toimittanut Jarkko Sinisalo. Helsinki 1982.
- Engman, Max, 1995. Petersburska vägar. Lovisa.
- Folkesten, Toivo - Halttunen, Aleksanteri - Jääskeläinen, Toivo, 1987. 50-vuotismuisto kirkon kohtalosta Inkerissä.
- Grabarj, Igor, 1995. Peterburgskaja arhitektura v 18 i 19 vekah. Sankt-Peterburg.
- Hanka, Heikki, 1995. Kuin kuvastimessa. Suomalaisen kirkkomaalauksen yleispiirteitä uskonpuhdistuksen jälkeen. Jyväskylä.
- Hanka, Heikki, 1994. Suomenlinnan Aleksanteri Nevskin kirkko ja akateemisen taiteen lähteet. Ortodoksinen kirkko ja akateemisen taiteen ihanteet. Viaporin Aleksanteri Nevskin katedraalin ikoneita. Kuopio.
- Hausen, Marika - Mikkola, Kirsi - Amberg, Anna-Lisa - Valto, Tytti, 1990. Eliel Saarinen. Suomen aika. Keuruu.
- Helander, Vilhelm, 1999. ”Teollistuva suurkaupunki ennen vallankumousta”. Kuinka Pietaria on rakennettu. Saarijärvi.
- Helsingin Sanomat, 2001.

- Honour, Hugh – Fleming, John, 1992. Maailman taiteen historia. Helsinki.
- Inkeri, 1899, 1913, 1914.
- Inkinen, Antti, 1934. Vanhan Suomen kirkollisista oloista venäläisvallan alkuaikoina. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 1932. Helsinki.
- Jungblut, Theodor, 1855. Die Gründung der evangelisch – lutherischen Kirchen in Russland nebst einer Geschichte der Kirchen dieser Confessionen in St. Petersburg. St. Petersburg.
- Jääskeläinen, Juhani, 1980. Inkerin suomalainen evankelis-luterilainen kirkko neuvostojärjestelmän ensimmäisenä vuosikymmenenä. Helsinki.
- Karjalan luterilaiset kirkot ja seurakuntien pyhät esineet. Toim. Soile Rinno ja Minna Laukkanen. Jyväskylä 1997.
- Kirikov, Boris, M., 1996. Arhitektory-stroiteli, Sankt-Peterburga , Serediny XIX – nacala XX veka: spravonik. Sankt-Peterburg.
- Kuortti, Aatami, 1963. Inkerin kirkon vaikeita vuosia. Helsinki.
- Lindforss, C.M., 1873. Tiensaattaja Pietarissa ja sen likiseuduilla, sinne matkustaville ja siellä asuville Suomalaisille. Helsinki.
- Malinovsky, Constantin, 1998. The Rise of the City. Water Cities Saint Petersburg. Stockholm.
- Martikainen, Jouko, 1987. Kirkkotaiteemme ristiaallokossa. Ars sacra Fennica. Helsinki.
- Melanko, Valdemar, 1999. Pietari - rajojen metropoli. Kuinka Pietaria on rakennettu. Saarijärvi.
- Metiäinen, Aappo - Kurko, Kaarlo, 1960. Entisen Inkerin luterilaisen kirkon 350-vuotismuistojulkaisu. Helsinki.
- Mukhin, Vyacheslav, 1994. The Church Culture of Saint Petersburg.
- Netsajev, Mark, 1996. Minun Pietarini. Helsinki.
- Nevalainen, Pekka, 1992. Silmäys Inkerin kirkollisiin oloihin. Inkeri. Helsinki.
- Nironen, Jarmo, 1999. Suomalainen Pietari. Vantaa.
- Ortodoksinen kirkko ja akateemisen taiteen ihanteet. Viaporin Aleksanteri Nevskin katedraalin ikoneita. Työryhmä Heikki Hanka, Kari Kotkavaara, Kristina Thomenius (toim.). Kuopio 1994.
- Pavlov, A. P., 1999. Temples of St. Petersburg. St. Petersburg.
- Pesonen, Pekka, 1999. Venäjän kulttuurihistoria. Tampere.

Pietarin Lehti, 1874, 1876, 1879.

Pietarin Sanomat, 1871.

Pietarin Sunnuntailehti, 1871.

Pöykkö, Kalevi, 1972. Das Hauptgebäude der kaiserlichen Alexander-Universität von Finnland. Helsinki.

Pöykkö, Kalevi, 1999. Pietarin arkkitehtuurista. Kuinka Pietaria on rakennettu. Saarijärvi.

Rinno, Soile, 1997. Karjalan luterilaiset kirkot. Karjalan luterilaiset kirkot ja seurakuntien pyhät esineet. Jyväskylä.

Schulz, S., 1994. Hrami Sankt-Peterburg. Sankt-Peterburg.

Shvidkovsky, Dmitri, 1996. St. Petersburg. Architecture of the Tsars. New York.

Sinisalo, Jarkko, 1982. C. L. Engelin käsikirjoitus Bemerkungen über die Art in Petersburg zu bauen, und über die Beschaffenheit der Baumaterialien. Helsinki.

Svedberg, Olle, 1988. Arkitekternas århundrade. Stockholm.

Susiluoto, Ilmari, 2000. Pieni Pietarikirja. Helsinki.

Turun Sanomat, 2000.

Water Cities. Saint Petersburg – Stockholm. Utställningskatalog. Riksarkivet. Stockholm 1998.